

YAZAR ADI SOYADI: EVREN GÖKÇE

**BAŞLIK: XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA BİR OSMANLI KIYI KASABASI:
KEMEREDREMİD**

ÖZET

XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu büyük sorunlarla uğraşmaktadır. Kökeni geçmişe dayanan bu sorunlar, ekonomiden yönetime, toprak sisteminden iç güvenliğe ve savaflara kadar birçok alanı kapsamaktadır.

Bu tarihlerde, küçük bir Ege kıyı kasabası olan Kemeredremid (Burhaniye), naipiler (kadı vekili) tarafından yönetilmektedir. Kaza, bazı özel ürünleri ve coğrafi konumu nedeniyle Osmanlı Devleti için önem taşımaktadır. Bu ürünler arasında özellikle zeytinyağı ve kereste, beslenme ve donanma hizmetleri için başkent İstanbul tarafından tercih edilmektedir.

XIX. yüzyılın başlarında kayıt edilen 1095-1 no'lu Şer'iyeye Sicili, bölgesel ve ulusal konuların yanı sıra, ekonomi, askerlik, yönetim, denizcilik ve toplumsal kurumlarla ilgili de belgelere sahiptir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Osmanlı İmparatorluğu, XIX. Yüzyıl, Naip, Batı Anadolu, Kemeredremid, Zeytinyağı, Denizcilik.

NAME AND SURNAME: EVREN GÖKÇE

TITLE: IN THE BEGINNING OF NINETEEN CENTURY, A OTTOMAN COAST COUNTRY: KEMEREDREMİD

ABSTRACT

In the end of eighteen century and beginning of nineteenth century, Ottoman Empire is trying big problems. These problems that originate to be based on the past, include a lot of things from economy to management, from soil system to internal security and until wars.

In this time, become a little Aegean coast country, Kemeredremid (Burhaniye), to be managed from Naips (Regent or Successor of Religious Judge). Country has importance for Ottoman State, because of its some special products and geographical location. Between these products, especially oliveoil and lumber, to be preferred for feeding and navy service by capital city İstanbul.

1095-1 number Law registration that written in the beginning of nineteenth century, has documents related to economy, military profession, management seamanship and social foundations besides regional and national themes.

KEYWORDS

Ottoman Empire, Nineteen Century, Regent, West Anatolia, Kemeredremid, Oliveoil, Seamanship,

ÖNSÖZ

Küreselleşmenin olanca hızıyla yaşandığı çağımızda bilginin değerinin artması, insanları her konuda olduğu gibi geçmişleri hakkında da yeni arayışlar yapmaya itmiştir. Bu nedenle bölgesel tarihçilik tüm dünyada artan bir ilginin odağı olmaktadır. Zengin bir arşiv mirasına sahip olan ülkemizde de çeşitli yörelerin tarihlerine ait çalışmalar son zamanlarda ortaya konmaya başlamıştır. Bu mirasın en kıymetli unsurlarından biri olan Şer'îye Sicilleri, kayda geçirildikleri yerler hakkında içerdikleri ayrıntılı bilgiler bakımından çok değerli tarih kaynaklarıdır. Teknolojinin sağladığı avantajlarla beraber, tasnif ve katalog çalışmaları sayesinde gerek ülkemizde gerek yurtdışında, Osmanlı Tarihinin bilinmeyen bir çok noktasının aydınlatılması için sicilleri daha fazla kullanma imkanı artmıştır.

İncelemek üzere seçtiğimiz Burhaniye ilçesi, Batı Anadolu'da Balıkesir sınırları içinde bulunan bir sahil kasabasıdır. Tarih boyunca daima önemli bir liman ve iskeleye sahip olmasına rağmen ilçenin yakın geçmişine ışık tutacak pek fazla araştırma bulunmamaktadır. Bu yüzden, Şer'îye Sicillerinin bu eksiği bir dereceye kadar tamamlayabileceği düşünülmüştür. Çalışmaya başladığımızda Ankara'da Milli Kütüphane bünyesinde korunmakta olan ve tarihleri bakımından çeşitli numaralara ayrılmış Şer'îye Sicilleri arasında, Burhaniye'ye ait toplam 28 defterden, H.1230-1242 (1815-1827) yıllarını içeren 1095-1 numaralı sicil defteri araştırmamıza ana kaynak olarak seçilmiştir. Aşağı yukarı XIX. yüzyıl başlarını kapsayan bu tarihler, Mora yarımadasında patlak verip daha sonraları Burhaniye'nin de içinde bulunduğu bölgeye sıçrayan Yunan ayaklanmasının çıktığı, kanlı mücadeleler sonrası Yeniçeri Ocağının kaldırıldığı ve II. Mahmut'un reformlarına hız verdiği yıllardır. Modern Türkiye'nin yolunu açan Tanzimat döneminin arifesinde gelişmelere taşradan bakabilmek, yaşanan olayların küçük bir kıyı kasabasını nasıl ve ne şekilde etkilediğini görebilmek için Burhaniye Şer'îye Sicillerine başvurulmuştur.

Öncelikle, araştırmamı yaparken, konu seçiminden yazım aşamasına kadar her konuda yardımlarını benden esirgemeyen, sicil okuma gibi zor bir konuda deneyim ve bilgisiyle içinden çıkılmaz gibi görünen konuları kolaylaştıran danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sn. Tanju Demir'e teşekkürü bir borç bilirim.

Evren GÖKÇE
27/06/2007
AYDIN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO VE RESİM LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM : İDARE VE İDARÎ BİRİMLER	7
A) BİR KIYI KASABASI BURHANİYE (KEMEREDREMİD)	7
1) Coğrafya	7
2) Kısa Tarih	7
B) XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE İDARÎ ÖRGÜTLENME VE KEMEREDREMİD	8
1) XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İdarî Durum	8
2) Kemerredremid'in İdarî Örgütlenmedeki Yeri	9
3) Kemerderemid Köy ve Mahallelerinin Yüzyıl İçinde Değişimi	13
4) Merkez Taşra İlişkileri ve Merkezin Diğer Emirleri	14
II. BÖLÜM: SOSYO-EKONOMİK HAYAT	16
A) MUKATAA	16
1) Osmanlı Devletinde Mukataa ve İltizam	16
2) Kemerredremid Mukataası	17
B) VAKIFLAR	18
1) Osmanlı Dünyasında Vakıf Düşüncesi ve Vakıflar	18

2) Kemerredremid Kadı Siciline Yansıyan Bazı Vakıflar	19
C) MENZİLLER	22
1) Osmanlılarda Menziller ve Menzilhâneler	22
2) Menzil İle İlgili Sorunlar ve Kemerredremid Menzili	23
D) İAŞE EMİRLERİ	26
1) İstanbul ve İaşe Sorunu	26
2) Kemerredremid ve İstanbul'un İaşesi	27
a) Zeytinyağı ve Sabunun Osmanlı Devleti Açısından Önemi	27
b) Yıllara Göre Kemer'den Alınan Zeytinyağı ve Sabun	29
c) Buğday ve Arpa	33
d) Küçük ve Büyükbaş Hayvan	34
e) Palamut	35
f) Diğer Ürünler	36
E) VERGİLER	36
1) Osmanlı İmparatorluğu'nda Vergiler ve Şer'îye Sicilleri	36
2) Kemerredremid'ten Alınan Vergiler	37
a) Âvârız ve Nüzul	37
b) İmdâd-ı Hâzeriye ve İmdâd-ı Seferîye	39
c) Diğer Vergiler	40
d) Sosyal Graplardan Alınan Vergiler	43
F) PARA VE FİYAT HAREKETLERİ	43
1) II.Mahmut Döneminde Para Politikaları	43
2) Sicil Kayıtlarına Akseden Fiyat Düzenlemeleri	44
G) TEREKELER	45
1) Osmanlılarda Tereke Kavramı ve Sosyo-Ekonomik Açıdan Önemi	45

2) Kemeredremid Kadı Siciline Yansıyan Bazı Önemli Terekeler	46
a) Zengin bir Kadın, Fakir Bir Adam	46
b) Bir Tüccarın Terekesi	46
c) İki Gayrimüslim'in Terekesi	47
d) Varisi Olmayan Yeniçeriler ve Tereke Sorunu	48
e) Diğer Terekeler	48
H) MAHKEME	49
1) Osmanlı Kadısı ve Şer'i Mahkeme	49
2) Kemeredremid Mahkemesi ve Naipleri	51
3) Mahkemede Görülen Bazı Davalar	53
a) Miras ve Mülk Davaları	53
b) Diğer Adlî Olaylar	55
III: BÖLÜM: DENİZCİLİK VE ORDU	58
A) XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DONANMASI	58
B) KEMEREDREMİD İSKELESİ	58
C) OSMANLI DENİZCİLİĞİ AÇISINDAN KEMEREDREMİD	60
1) Donanma İhtiyacı İçin Kereste Alımı	60
2) Personel İstekleri	62
3) Diğer İstekler	63
D) ORDU	64
1) Osmanlı Ordusunda Bozulma ve Sonuçları	64
2) Askerî Açından Rum İsyanı ve Kemeredremid	65
3) Kazadan Alınan Asker Miktarları	67
4) Mühimmat ve Kalifiye Eleman Alımı	68

SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
TABLolar VE RESİMLER	77
ÖZGEÇMİŞ	87

TABLO VE RESİM LİSTESİ

Tablo I	: Yıllara Göre İstanbul'a Gönderilen Zeytinyağı	77
Tablo II	: Yıllara Göre İstanbul'a Gönderilen Zeytinyağı	78
Tablo III	: Yıllara Göre İstanbul'a Gönderilen Sabun	79
Tablo IV	: Yıllara Göre Kemeredremid Mahalle ve Köylerinin Âvâriz Haneleri	80
Tablo V	: Tereke I	82
Tablo VI	: Tereke II	84
Tablo VII	: Tereke III	84
Resim I	: Cami-i Kebir	85
Resim II	: Hacı Ahmet Camii	86

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

Bk. : Bakınız

B. Larousse : Büyük Larousse Ansiklopedisi

BRH. Ş. S. : Burhaniye Şeriye Sicilleri (Burhaniye Şer'iyeye Sicillerindeki belgeler Ankara Milli Kütüphane idaresi tarafından numaralandırılmıştır. Dipnotlardaki BRH.Ş.S. kısaltmasının ardından gelen ilk rakam defteri, ikincisi sayfa, üçüncüsü belge numarasını göstermektedir. Örneğin: BRH.Ş.S. 1095-1 / 26/3, defterin 26. sayfasının 3. belgesi demektir.)

C. : Cilt

K : Kantar

s. : Sayfa

vb. : Ve Benzeri

y.t. : Yayın Tarihi

y.y. : Yayın Yeri

GİRİŞ

XIX. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği değişim sürecini genel hatlarıyla belirlemek için özellikle son dönemlerde yaşanan gelişmeler göz önünde bulundurulmalıdır. İmparatorluk bu tarihlerde gerek toprak gerek nüfus bakımından dünyanın en büyük devletlerindendi. Ancak, İngiltere'nin başını çektiği sanayileşme yarışı sonucu Avrupa kıtası zenginleşmiş, XVIII. yüzyıldan beri batılı ülkeler ekonomide, siyâsette ve savaş tekniklerinde lider konuma gelmişlerdi. Görkemli günlerini çoktan geride bırakan Osmanlı devleti ise, gelişmelere ayak uyduramadığı için geri kalmıştı. İçinde bulunulan kötü durum, yönetenlerden yönetilenlere kadar her kesimi etkilemekte, üstün konumdaki batıya yetişmek için çeşitli ıslahat çabalarının kesinlikle uygulanması gerektiği düşünülmekteydi. Birçok padişah ve sadrazam bu doğrultuda girişimlerde bulunmuş, görüşlerine başvuru alan bilim adamları raporlar hazırlamış, dışarıdan getirilen uzmanlara güvenilerek bazı uygulamalar yapılmışsa da, elde edilen sonuçlar kalıcı olamamıştı. Bu konuda, bir sistem dahilinde çalışma yapmayı düşünerek eyleme geçen ilk padişah III. Selim'dir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru tahta çıkan Sultan III. Selim, imparatorlukta yeni bir dönem başlatmış, bir bütün halinde ele aldığı ve hayata geçirdiği yenilikler Nizam-ı Cedit (Yeni Düzen) kavramı altında isimlendirilmiştir. Fakat kaydedilmiş olan tüm ilerlemeler çıkan Kabakçı Mustafa isyanı ile yarım kalmış, üstelik ülke yeni bir anarşinin içine girmiştir.¹

III. Selim'den sonra, yaptığı köklü reformlar nedeniyle Osmanlı tarihinin en önemli padişahlarından biri olarak nitelendirilen II. Mahmut tahta çıkmıştır. 31 yıl süren saltanatı boyunca, politikasının temeli olarak belirlediği batılılaşma hareketlerini tüm hızıyla devam ettirdiyse de, bir taraftan sürekli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlar arasında bazı otoritelerce Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Sırp, Yunan ve Mehmet Ali Paşa isyanları gibi sınırlar içinde yaşanan mücadelelerin yanı sıra, devletin en büyük düşmanlarından biri olan Rusya ile yapılan savaşlar ve Navarin Faciası gibi sarsıcı ve yıkıcı etkileri olan olaylardan bahsedebiliriz.

¹ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara 1991, s.3-4-5.

Birçok tarih otoritesi tarafından Osmanlı tarihinin en bunalımlı hatta deyim yerindeyse en uzun yüzyılı olarak betimlenen XIX. yüzyıldan ve bu çağda yaşanan gelişmelerin başlangıcından bahseden nitelikli eserler bulunmaktadır. Seçtiğimiz defter okudukça karşılaştığımız konuların XIX. yüzyıl ve daha öncesiyle doğrudan ilişki içinde bulunmasından dolayı bu eserlere başvurmak zorunluluk olmuştur. Bu şekilde, hem kaydedilen belgeleri daha iyi anlamak, hem de yapılan araştırmada daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek amacıyla incelenen defterden ve eserlerden elde edilen bilgiler birlikte değerlendirilmiştir. Örneğin Prof. Musa Çadırcı'nın Tanzimat'ın ilanından sonra Anadolu'yu ele aldığı "*Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*" isimli eseri ve Prof. Yücel Özkaya'nın devletin gücünün azalmasıyla birlikte taşranın yeni otoriteleri olarak meydana çıkan Âyânların faaliyetlerinden bahsettiği "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*" isimli çalışmasına yönetim, sosyal kurumlar ve toplum yapısı gibi konular hakkında gönderilmiş emirler incelenirken başvurulmuştur. Devletin merkezinden başlamakla, tüm Batı Anadolu'yu ve Burhaniye'yi ilgilendiren iâşe belgelerinin net olarak anlaşılabilmesi için Prof. Mehmet Genç'in "*Devlet ve Ekonomi*" isimli yapıtında bahsettiği ekonomik ilkeler yol gösterici olmuştur.

Burhaniye'nin coğrafyası nedeniyle araştırmamızda karşılaştığımız konulardan biri de denizciliktir. Prof. İdris Bostan'ın "*Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*" ve Prof. Ali İhsan Gencer'in "*Bahriye'de Yapılan Islâhat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)*" isimli eserleri, hakimiyeti altındaki denizlerde beklenmedik yenilgiler ve isyanlarla sarsılan Osmanlı Devleti'nin yaşamakta olduğu gelişmelerin ilçeye nasıl yansıdığına iyi anlaşılmasına katkı yapmışlardır. Araştırmamız geliştikçe ve belgeler çeşitlendikçe farklı temel kaynaklar ve çalışmalar da dikkate alınmıştır.

Ayrıca, Danışman hocam Yrd. Doç Dr. Tanju Demir'in "*18. yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın Başında Denizli*" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezi, dokumacılık sektörüyle tanınan bir Ege kenti olan Denizli'yi Şer'îye Sicilleri bağlamında ele almaktadır. Yaptığımız araştırmayla arşiv kaynağı benzer olan çalışma, konu düzeni, planı, verilerin değerlendirilmesi, sebep sonuç ilişkilerinin sorgulanması gibi bir çok noktada örnek işlevi görmüştür. Ayrıca, Şeyda Büyükcan'ın "*XVII. Yüzyılın II. Yarısında Edremit*" ismiyle kaleme aldığı yüksek lisans tezi, araştırma tarihlerinin farkına rağmen birbirlerinin en yakın komşusu olan iki ilçenin geçmişleri hakkında karşılaştırma yapma imkanını sağlamıştır.

Bu aşamada Osmanlı tarihçiliğinin en önemli referans kaynaklarından biri olan Şer'îye Sicillerinin özelliklerinden, tarihçilik için öneminden ve sicillere dayanarak üretilen belli başlı çalışmalardan bahsetmek yerinde olacaktır.

Arapça bir kelime olan Sicil, eski Türkçe'de, Şer'î mahkemelerde karar ve buyrukların kaydedildikleri defter anlamına gelmektedir.² Terim olarak ise, Osmanlı devletinde Kadı ve Naibin hakim olarak görev yaptığı mahkemelerde görülen her türlü muameleyi, insanlarla ilgili verilen kararların yanı sıra, taşrada devletin en yüksek mülkî amiri de olan kadının kendisine yollanan emirleri kayda geçirdiği defterlere denir. Bu kayıtlar genellikle dikdörtgen şeklinde ve Kadı'nın cebine girebilecek şekilde, küçük dar ve uzunca defterlere tutulurdu. Kullanılan yazı çeşitleri çoğunlukla Talik, Talik Kırmısı, Divanî ve Sîyakat gibi tarih boyunca Osmanlılar tarafından gerek günlük, gerekse resmi hayatta kullanılan yazı çeşitlerinden oluşmaktadır. Bu yazı çeşitlerinin kullanıldığı asıl sicil defterleriyle müsvedde defterleri birbirlerinden ayrılmakta olup, müsvedde defterlerine yalnızca duruşmalar kaydedilmiş ve hükümler yazılmamıştır. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait çok sayıda müsvedde defteri bulunmaktadır. İncelediğimiz defter açısından ise böyle bir durum söz konusu değildir. Duruşmalar ve hükümler karışık bir biçimde aynı sayfalarda yer almıştır.³

Kadılar tarafından yapılan kayıtlar belli bir geleneğe göre yazılmaktadır. Sakk-ı Şer'î denen bu gelenek, mahkemenin sicile kaydettiği veya yazılı olarak tarafların eline verdiği her çeşit belgenin düzenlenmesinde ve yazılmasında izlenen yola veya bu çeşit yazılı belgelere denmektedir. Genel olarak ise yukarıda bahsedildiği gibi, sicildeki belgeler iki ana bölüme ayrılmaktadır: Kadılar tarafından kaydedilenler ve kadıların yazmadığı kendilerine gönderilen belgeler.⁴

1095-1 no'lu defterde bahsedilen iki çeşit belgenin bulunduğu görülmektedir. Belgeler arasında bir sınıflandırma yapacak olursak: İmparatorluğun bütününe hitap eden belgeler, sadece kazayı ilgilendiren konularda İstanbul'dan yollanan emirler, kazanın bağlı bulunduğu Karesi Sancağından yollanan emirler, Karesi Sancağının bazı zamanlarda bağlı olduğu, Hüdâvendigar ve Kocaeli Sancaklarının birleşmesinden oluşan Mutasarrıflığın merkezi olan Bursa'dan kazaya yollanan emirler, İstanbul'daki

² M. Nihat Özön, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1989, s.757.

³ Vehbi Günay, **Hicri 1159 (Miladi 1746) Tarihli Karaferye Şer'îye Sicili, (Transkripsiyon ve Değerlendirme)** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993, s.16 ; M. Çağatay ULUÇAY, "*Manisa Şer'îye Sicillerine Dair Bir Araştırma*", **Türkiyat Mecmuası** C. X , s.292. İstanbul, 1953.

⁴ Ahmet Akgündüz, **Şer'îye Sicilleri, Osmanlı Hukukunda Adliye Teşkilatının Yapısı ve Fonksiyonları, Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğu**, İstanbul, 1988, s.21.

üst makamların bölgeye ve kazaya yolladıkları emirler, Miras Vakıf, İaşe, Tereke ve Mahkeme gibi, yalnızca kaza ahalisini ilgilendiren konularda düşülmüş kayıtlar, bazı yerel yöneticilerden gelen emirler, naipler arası yazışmalar ve atanma belgelerinden ilk etapta bahsedebiliriz.

Siciller üzerinde ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür merkezleri statüsündeki Halkevlerinde yapılmıştır. Tanınmış bilim adamı Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın 1935 tarihinde "*Şer'i Mahkeme Sicilleri*" ve T. Mümtaz Yaman'ın 1938 yılında "*Şer'i Mahkeme Sicilleri*" isimleriyle Ankara Halkevi Dergisi Ülkü bünyesinde yayınladıkları ve sicillere dikkat çeken çalışmaları bu alanlarda ilkleri oluşturmuştur. Daha sonraları Halkevi dergilerinden Bursa'da çıkan Uludağ dergisi başta olmak üzere bazı dergilerde yöreye ait sicillerden ve kayıtlardan bahsedilmeye başlanmıştır. Bu örneklerin ardından ilerleyen yıllarda Halit Ongan'ın 1958 ve 1974 tarihlerinde "*Ankara Şer'iyeye Sicilleri I-II*" başlığı ile özetleyip indeks ilave etmek suretiyle yayınladığı siciller bu alanda yapılan ilk kapsamlı yayın faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Fakat, tarih kurgusu içinde sicilleri bir kaynak olarak ele alanlardan ilki muhtemelen Prof. Halil İnalıcık'tır. 1943 tarihinde "*Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak*" ve 1953-54'te "*XV. Asır Türkiye İktisadi İçtimaî Tarihi Kaynakları*" başlığıyla yayınladığı makalelerde hem sicillerin kullanım alanına vurgu yaparak Bosna ve Bursa Şer'iyeye Sicillerinden örnekler vermiş, hem de bunları çeşitli başlıklar altında gruplandırıp mevcut bilgiler ile değerlendirmeyi amaçlamıştır. Sicillerin yerel tarih açısından kullanılmasının bir diğer önemli örneği de M. Çağatay Uluçay'ın yapmış olduğu çalışmalarıdır. Uluçay özellikle devlet arşivlerinin boş bıraktığı alanları dolduran bir unsur olarak sicillerin kullanılmasının önemini vurgulamakta, sicillerin bürokratlar ve ulema dışında halkın günlük yaşamını yansıtmalarını da özellikle belirtmektedir. "*XVII. ve XVIII yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*" konulu eseri sicillere dayanarak yapılmış tarih araştırmaları arasında bugün dahi önemini korumaktadır. 1970'ler sonrasında yapılan çalışmalar, sicillerin Osmanlı tarihçiliğinin incelenmesinde en temel kaynaklardan biri olması yolunu açmış, 1980 sonrasında ise Şer'iyeye Sicilleri Osmanlı ve Ortadoğu tarihi çalışmalarının birinci derecede tarih kaynağı olarak yoğun kullanımlara sahip olmuştur.⁵

⁵ Yunus Uğur, "*Mahkeme Kayıtları, (Şer'iyeye Sicilleri) Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya*", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.1.sayı. 1, İstanbul, 2003, s.305-308

Yakın zamanlarda 700. kuruluş yılı kutlanan Osmanlı Devletinin tarihine karşı tüm dünyada uyanan merak, devletin yayıldığı alanlarda bugün varolan ülkelerin geçmişlerini ayrıntılarıyla bilme isteğini beraberinde getirmiştir. Türk tarihiyle ilgilenen Amy Singer, Suraiya Faroqhi, Leslie Pierce, Nelly Hanna, J.Shaw, Yuzo Nagata gibi araştırmacılar sicilleri kullanarak bir çok önemli eser vücuda getirmişlerdir. Örneğin İsraili akademisyen Amy Singer'in mühimmeler, tapu tahrir defterleri ve sicilleri temel alarak meydana getirmiş olduğu çalışması "*Kadılar Kullar ve Kudüslü Köylüler*" içerdiği zengin nesnel bilgiler açısından ülkemizde ve dünyada oldukça ilgi görmüştür. Yine günümüzün etnik hassasiyete sahip en önemli yerlerinden Balkanlar'ın tarihinin yazılmasında da Şeri'ye Sicilleri en başta gelen kaynak olma özelliğini korumaktadır. Bosnalı araştırmacı Dr. C. Truelka tarafında hazırlanan "*Yaiça (Jaiça) Kadı Defterleri*" yayınlandığı zaman Avrupa bilim dünyasında merak uyandırmış, Bosna gibi geçirdiği savaş yüzünden sıkça gündeme gelen bir ülkenin tarihi hakkında bilinmeyen bir çok noktayı gün ışığına çıkarmıştır.Şer'iyeye Sicilleri yabancı akademisyenler tarafından da dikkate alınıp bilimsel çalışmalarda kullanılmaktadır. Örneğin, Fransız araştırmacılar Colett Establet ve Jean Paul Pascual XVII. yüzyılda Şam'ı temel alan çalışmalarında 450 adet terekeyi incelemişler, şehrin zengin ve fakir mahalleleri, nüfusun dağılım, ölüm sebepleriyle beraber ticaret ve sanayi hakkında çok önemli bilgiler vermişlerdir. Ülkemizde sicillere dayanarak yapılan son çalışmalardan biri Tülay Artan'ın editörlüğünde yayınlanan "*18.yüzyılda Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*" isimli eserdir. Halil İnalçık, M. Akif Aydın, Suraiya Faroqhi, Yavuz Cezar gibi bir çok önemli ismin katkılarıyla İstanbul'un dini merkezi olma özelliğın taşıyan bir semtin tarihi sicillerin ışığında aydınlatılmaya çalışılmıştır.⁶

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından kaleme alınan "*Karesi Vilayeti Tarihi*" isimli eski harflere basılmış olan eser, Balıkesir ve beylikler tarihi açısından önemli bilgiler içermesi münasebetiyle bu çalışmalar arasında seçkin bir yere sahiptir. Bu eserin dışında Balıkesir hakkında yapılan çeşitli çalışmalar arasından şunları sayabiliriz: Muzaffer Doğan,"*Balıkesir Şer'iyeye Sicilleri*" Raşit Gündoğdu,"*Balıkesir Şer'iyeye Sicilleri*", Mücteba İlgürel, "*XVII. Yüzyılda Balıkesir*", Kamil Su, "*XVII ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler*", Sezai Sevim,"*XVI.Yüzyılda Karesi Sancağı*", Aynur Ünlüyol, "*Şer'iyeye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir*" ve Abdülmecit Mutaf "*Karesi Salnamesi*".

⁶ Bahsedilen çalışmalar için Bk. www.tarihvakfi.org.tr.; Tanju Demir, **18. yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın Başında Denizli**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996, s.91.

Balıkesir'in ilçeleri arasında, özellikle yakınlığı bakımından Edremit, Burhaniye için daha fazla önem taşımaktadır. Bu nedenle benzerliklerin hesaba katılmasıyla bu ilçe hakkında da yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulmalıdır. Yukarıdan hatırlanacağı gibi, Şeyda Büyükcan'ın “*XVII. Yüzyılın II. Yarısında Edremit*” ve Fikret Yılmaz'ın 1995 yılında yaptığı “*XVI. Yüzyılda Edremit Kazası*” isimli çalışmalar dikkate değerdir.

Burhaniye ilçesinin ise yakın tarihini aydınlatıcı çalışmaların kısıtlı olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmacı Yücel Aras'ın, “*Körfeze ismini Veren Şehir Adramytteion - Kemer-Burhaniye'de Yaşayan Kent*” ve *Körfeze ismini Veren Şehir Adramytteion-Kemer- Burhaniye'de Camiler-Vakıflar, Şeyh Muhiyiddin-i Rumi*” isimli kitapları Burhaniye hakkında önemli bilgiler vermektedir.⁷ Burhaniye belediyesinin desteğiyle basılan bu eserlerin dışında, diğer bilgiler internet siteleri, temel ansiklopediler, çeşitli kitaplar dergiler ve makaleler olmak üzere diğer başvuru kaynaklarında bulunmaktadır.

Buraya kadar tez konumuzun seçildiği ilçeden bahsederken, Osmanlı devletinin son dönemlerinde aldığı ve Cumhuriyet tarihinin başlangıcından beri kullanılan isim olan Burhaniye ile hitap ettik. Ancak, araştırma tarihle ilişkilendirildiğinde ilçeden eski zamanlardan beri varolan Kemer'le beraber, Şer'ye Sicilinde karşılaştığımız Kemeredremid ismiyle de bahsedilecektir.

⁷ Günay, a.g.e., s.20 ; Şeyda Büyükcan, **XVII. Yüzyılın II. Yarısında Edremit**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s.20-24 arası, Uğur, a.g.m. s. 310-343 arası.

I. BÖLÜM: İDARÎ YAPI VE İDARÎ BİRİMLER

A) BİR KIYI KASABASI BURHANIYE (KEMEREDREMİD)

1) Coğrafya

Madra dağının suyunu yöreye taşıyan su kemerlerine atfen Kemer ismini alan, daha eskilerde ise Adramytteion adını taşımakta olan Burhaniye, Kuzey Ege bölgesinde Balıkesir ili sınırları içerisinde kalan bir yerleşim birimidir. İlçe, batıda Ege Denizi, kuzeyde Balıkesir'in Edremit ilçesi, doğuda Havran, güneyde Gömeç ilçeleri ve Kaz Dağları, doğu ve güneydoğuda ise Madra dağları arasındaki düz ve verimli topraklardan oluşan bir ova üzerine kurulmuştur. Yerleşim merkezi denizden 4 km. içeride olup rakımı 10 metredir. Bir kıyıya da sahip olan Burhaniye'nin Ege denizinde 17 km. uzunluğunda kıyı bandı bulunmaktadır. Yetiştirdiği tarım ürünleri ve sahip olduğu potansiyeli nedeniyle kendine has bir karakteri olan ilçede en önemli üretim maddesi olan zeytinin yetiştiği altı tür ağaç bulunmaktadır. Bu ağaç türleri sadece zeytinle sınırlı kalmamakta hatta en yaygın ağaç türlerinin Çam ve Meşe oldukları görülmektedir. İçlerinde özellikle Sahil ve Fıstık çamı çoğunluktadır. Ören mevkinde korunmaya alınmış olan 1620 adet Palamut Meşesi yörenin verimli tabiat yapısının en önemli kanıtlarındandır. Tarım ürünleri arasında Badem, Ceviz, Şeftali, Kayısı ve Narenciye çeşitlerinin yanı sıra yörede yemeği yapılabilen çok çeşitli otlarda bulunmaktadır. Başka bir önemli doğal özellik, sağlıklı ve doğal içme sularına sahip olunmasıdır. Bunun dışında orta turfanda, yaş sebze, ve meyve üreticiliği de ilçe ekonomisinde önemli bir yer tutar. Çok olmamakla birlikte pamuk, incir ve iç kesimlerde üzüm yetiştirilir. Ormancılık ve arıcılık da önemli bir geçim kaynağıdır.⁸

2) Kısa Tarih

Antik çağın önemli bir liman kenti olan Adramytteion, ilk defa Misyalılar adlı antik kent halkı tarafından kurulmuştur. Truva - Pergamon arasında şehir merkezlerini birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan kent, Pergamon krallığının Roma hakimiyetini tanınmasıyla önce Roma, sonra da Bizans egemenliği altına girmiştir. Oldukça uzun süren bu devirlerden sonra Türk hakimiyetinin, Anadolu Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın uç beylerinden olan Taylı Baba'nın, Anadolu'nun fethi esnasında bölgeye yollanması ve bugün Taylıeli olarak bilinen yöreye yerleşmesiyle başladığı

⁸ www/Burhaniye.bel.tr., www.burhaniye.gov.tr. ; Yücel Aras, **Körfeze İsmi Veren Şehir Adramytteion- Kemer-Burhaniye'de Yaşayan Kent**, Burhaniye, 2006, s.55

kabul edilmektedir. Çeşitli kaynaklarda Taylı Baba adı verilen tarihi kişiliğin yazın ilk yerleştiği yer olan Taylıeli'nde kış mevsiminde ise Geriş isimli mahalde konaklayarak Burhaniye'de yaşadığı kaydedilmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla beraber ortaya çıkan Beylikler döneminde kaza Balıkesir ve havalisinde egemenliği ellerine geçiren Karesi Oğulları'nın hakimiyeti altına girmiştir. Uzun bir dönem donanmaları ve denizcilik faaliyetleriyle tanınan Karesi Oğulları tarafından yönetilen Balıkesir, ilerleyen dönemlerde diğer Anadolu beylikleri gibi Osmanlı Devleti sınırları içine dahil edilmiştir. Elde edilen bilgilere göre ahali, beyliğin idaresinde yaşamakta iken 1484 tarihinde ilk yerleşim yeri Taylıeli'nden ayrılarak şimdiki ilçe merkezi olan Kemer karyesine yerleşmiştir. 1581 veya 1582 tarihinde ise Kemer'e Kadılık verilmesi sonucu ilçe kaza statüsüne yükselmiştir. Yeni bir siyasi organizasyon altına giren ilçenin ismi, 1894 yılından sonra, devrin padişahı II. Abdülhamit'in şehzadelerinden biri olan Burhaneddin Efendi'nin yörenin imarına ve gelişmesine yaptığı katkılar neticesinde Burhaniye olarak değiştirilmiştir.⁹

B) XIX.YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİNDE İDARİ ÖRGÜTLENME

1) XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İdârî Durum

Siyasi durumun iç açıcı olmayan manzarasıyla birlikte XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı ekonomisi geleneksel yapısını korumaktaydı. Bu sayede imparatorluk dünyanın en önde gelen tarım ve hayvancılık ülkelerinden biriydi. Ancak ülkenin başta ekonomisi olmak üzere yüzyıllardır bir şekilde işlemekte olan iç düzeni iyi sayılmazdı. Devrin deyimiyle muhtekir ve madrabaz denilen kaçakçılık ve stokçulukla uğraşan kimseler yetiştirilen ürünleri üreticiden ucuza alıyorlar ve depolayarak gizlice yurt dışına çıkartıyorlardı. Timar sistemine dayalı toprak kullanma düzeni iyice bozulmuş, büyük çiftlikler oluşmuş, geniş kitleler burada karın tokluğuna çalıştırılmaya başlanmıştı. Köylü yalnızca yiyeceğini sağlamak için ekiyordu, ağır vergiler altında ezildiğinden ektiği tarım ürünlerini satıp zengin olma düşüncesiyle hareket etmiyordu. İmparatorluğun yönetimini üstlenmiş idârî sınıfın görevlerini gerektiği gibi yerine getirmemelerinden dolayı gerek merkezde, gerek taşrada işler yolunda gitmemekteydi. Ekonominin bozukluğu idarecileri farklı arayışlara yöneltmişti. Bütün yasaklamalara

⁹ www.burhaniyebeldiyesi.com, www.burhaniye.gov.tr. aynı yerde ; Aras, a.g.e. aynı yerde ; Aynı Yazar, **Körfeze İsmi Veren Şehir Adramytteion-Kemer-Burhaniye'de Camiler Vakıflar, Şeyh Muhiyiddin-i Rumi**, Burhaniye, 2006, s.76 ; Abdülmecit Mutaf, **Salnamelerde Karesi Sancığı, (1847-1922)**, s.79. y.y. ve y.t. yok.

rağmen Vali ve Mutasarrıflar tayin edildikleri görevlerine gittikleri esnada emirlerindeki askerlerin ve kullandıkları binek hayvanlarının giderlerini karşılıksız bir şekilde fakir halka yüklüyorlardı. Köy ve kasabalar Mütesellim, Kadı, Voyvoda ve Âyân gibi yerel yöneticilerce adata haraca bağlanmıştı.¹⁰ Yöneticilerin halka karşı davranışları ve yönetilenlerle ilişkilerindeki istenmeyen durumlar asırlardır devam etmekteyse de XIX. yüzyılda iyice belirgin ve rahatsız edici bir duruma gelmişti. Merkezin tüm çabalarına rağmen sorunlar kalıcı olarak giderilemiyordu. Bu sıkıntıların kaynağında liyakatsiz kişilerin işbaşına gelmesi, rüşvet ve iltimâsın yaygınlaşması, makam ve mevkiilerin hatır ve gönül için dağıtılması gibi etkenler de rol oynamaktaydı.¹¹

Örneğin taşranın en üst yöneticilerinden olan valiler yerleri sıkça değiştirildiği için masraflarını halktan çıkarıyorlardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Beylerbeyiler ödedikleri vergileri geri çıkartabilmek için Tekâlif-i Şakka olarak nitelendirilen vergiler toplamaktaydılar. Kadı ise bu tarihlerde eski gücünü ve saygınlığını kaybeden en önemli yerel yöneticilerdendir. Başlıca görevleri adaleti uygulamak olan İlmiye sınıfı üyeleri arasında bu görev adeta unutulmuş, Kadı ve Naipler arasında servet edinmek için her yola başvurma başlamıştı. Bilimsel ve meslekî yeterlilik seviyesi de değerini kaybeden unsurlar arasındaydı. Nahiyelerde Kadı'ların görevini yerine getirmeleri için tayin edilen Naipler bulunmaktaydı, ancak bunlar genellikle bilgiden yoksun cahil kimselerdi.¹²

Buraya kadar kısaca özetlenmeye çalışılan sorunların kazaya etkilerinden bahsetmeden ve yapılan önce Kemeredremid'in idârî bölümlenmede ne gibi bir yere sahip olduğundan bahsetmek gerekmektedir. Araştırmanın belli bir sisteme oturması için yapılan plan gereğince incelenen defterden elde edilen bilgilerin yorumlandığı ilk konu idare ve idarî birimler olmuştur.

2) Kemeredremid'in İdârî Örgütlenmedeki Yeri

Siyasi birliğini sağlanan Osmanlı topraklarında, beylikten büyük devlete geçiş aşamasının yaşandığı dönemlerde idârî alanda şeklen yeni düzenlemeler yapılmaktaydı. Merkeziyetçi politikalarının sonucu olarak çeşitli siyasî sınırlarla bölünmüş olan Anadolu'yu aşağı yukarı tek çatı altında toplayan Yıldırım Beyazıt'ın saltanat devrine rastlayan bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri Ankara'da oturan bir beylerbeyinin

¹⁰ Çadırcı, a.g.e., s.6-9.

¹¹ Çadırcı, a.g.e., aynı yerde.

¹² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara, 1994, s.18,23,25.

idaresinde bir Anadolu Eyâletinin tesis edilmesiydi. Dağılma sürecinin atlatılmasından sonra, gelişme ve büyümenin hız kazandığı 1451 yılında temelleri yıldırım zamanında atılmış olan bu Eyâlete kesin bir şekil verilerek merkez değiştirilip Kütahya yapılmış, Saruhan (Manisa), Aydın, Hüdavendigâr (Bursa), Kastamonu, Menteşe (Muğla), Bolu, Ankara, Karahisar-ı Sahip (Afyon), Tekeili (Antalya), Kangırı (Çankırı), Hamideli, (Isparta) Sultanönü ve Karesi (Balıkesir) bağlı sancakları oluşturmuş, yönetimi vezir rütbesinde bulunan bir Anadolu Beylerbeyine bırakılmıştır. Anadolu Eyâleti zamanla isim olarak varlığını korumuş, ancak kapsadığı Sancaklardan bazılarının yönetimi başka yöneticilere verilmiştir. Örneğin Kocaeli, Sığıla ve Biga Sancakları zaman zaman geliri Kaptan Paşaya ayrılan Cezair-i Bahr-i Sefid (Akdeniz Adaları) Eyâletine katılmış, yanı sıra Kocaeli, Bursa ve Eskişehir Sancaklarının tek çatı altında toplanan bir Mutasarrıflık haline getirilerek vezir rütbesindeki yöneticilerden birine verildiği olmuştur. Eyâlet ve Sancakların yönetimlerini belirleyen atamalar ise her yıl Şevval ayının başında, bir yılı içeren bir zaman zarfı kapsamında yapılmaktaydı. Tayin kayıtlarının yer aldığı Tevcihât-ı Hümâyun adlı defterler, ilgililerce hazırlanıp padişaha sunuluyor, padişahın onayından sonra yürürlüğe konuyordu.¹³

Yaptığımız araştırmada yukarıda bahsedilen üç sancağın birleşmesiyle oluşan Mutasarrıflığın yöneticilerinin yanı sıra bu birime bağlı olan Karesi Sancağı'nın bazı Mutasarrıflarına da rastlanmıştır. Bunlardan ilki, Rumeli beylerbeyi payesinin yanında Karesi Sancağı Mutasarrıfı unvanını da taşıyan Derviş Mehmet Paşa'dır. Hicrî 22 Şevval 1230 (26 Eylül 1815) tarihinde daha öncede yönetmekte olduğu Karesi Sancağı'nın idaresinin kendisine tekrar verildiği bildirilmekte ve Karesi Mutasarrıfı olarak nitelendirilmektedir. Bununla beraber, görevi ilk kez ne zaman üstüne aldığına dair herhangi bir belge kaydedilmemiştir. Ancak ilerleyen sayfalarda görev yerinin değiştirilerek Biga Sancağı mutasarrıfı olduğu ve Çanakkale Boğazının korunması demek olan Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızlığına atandığı görülmektedir. Yürütmekte olduğu Mutasarrıflık ise Sancak adı verilen idarî oluşumun başında bulunan üst düzey devlet memurlarının özel unvanıdır.¹⁴

Sancağın yönetiminde Mutasarrıflardan sonra ikinci sırayı Mütesellimler almaktadır. Tanzimat'tan önce, vali ve mutasarrıfların yetkileri altında bulunan sancak ve kazaların idaresine memur olarak görevlendirilen Mütesellimlerin ilk ortaya çıktığı

¹³ Demir, a.g.e. ,s.15 ; Çadırcı, a.g.e.,s.14.

¹⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 3/4,19/3 ; M.Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II**, İstanbul 1993, s.586.

tarih Hicrî 1000 yıllarıdır. II. Mahmut zamanında merkeziyet tesis edilinceye kadar geçen süre zarfında Vezir ve Mirmiran gibi mevki sahipleri, sefere çıktıklarında çoğu zaman mevkilerini mütesellimler aracılığıyla idare etmeyi tercih etmişlerdir. Bunun yanı sıra, imparatorluk coğrafyasında kendine has şartları olan bazı yerlerin Mütesellimleri yarı âsi kimseler olurdu. Ancak, onlar da makam sahiplerine derecelerinin bedeli karşılığında bir miktar ücret vermek zorundaydılar.¹⁵

İncelenen sicil defterinde karşımıza çıkan ilk mütesellim Elhac Ahmed Ağa'dır. Gurre-i Şevval 1240 (19 Mayıs 1825) tarihinde Karesi Sancağı Mütesellimliğinin kendisine verildiği belirtilerek, görevini yaparken fukarayı kollayıp gözetmesi ve adaleti sağlaması istenmektedir.¹⁶ Bu şekilde, Kemeredremid'in bağlı bulunduğu Karesi Sancağı'nın bazen Mutasarrıflarca, bazen de Mutasarrıfların vekili diyebileceğimiz bir konumda olan Mütesellimlerce yönetildiğini görmekteyiz.

Sancak düzeyindeki bu iki idareci sınıfından sonra bir üst basamakta önceden hatırlanacağı gibi Anadolu Eyâleti bünyesindeki bazı sancakların birleşmesiyle oluşan Mutasarrıflık ve bu Mutasarrıflığı Vezir rütbesiyle yöneten paşalar bulunmaktadır. Bu sancakların Bursa (Hüdavendigâr) Eskişehir ve Kocaeli olmakla beraber sınırlarının ve yetki alanlarının bazı zamanlarda değişikliğe uğradığı vurgulanmıştı. İncelediğimiz defterde karşılaştığımız bir belge bu idarî sınırlara bazı tarihlerde Karesi Sancağı'nın da eklendiğini göstermektedir. 5 Zilkaade 1231 (8 Ekim 1815) tarihinde Hüdavendigâr, Kocaeli ve Eskişehir sancakları mutasarrıfı olduğu belirtilen Mehmet Nurullah Paşa'nın yönetimine ek olarak Karesi Sancağının tevcih edildiğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda ilk olarak toplam dört sancağın başında bulunan Mehmet Nurullah Paşa'yla karşılaşmaktayız. Bu göreve atanan ve Mehmet Nurullah Paşa'dan daha sık bir şekilde karşımıza çıkan diğer bir paşa ise Hüseyin Paşa'dır. 15 Şevval 1241 (22 Mayıs 1826) tarihinde, Kocaeli ve Hüdavendigâr Mutasarrıfı olan Hüseyin Paşa'ya Karesi Sancağı tevcih edilmiş, yani yönetmesi için idaresi altına verilmiştir. Mehmet Nurullah Paşa Eskişehir'i de yönetmek için üzerine almışken Hüseyin Paşa'nın bu sancakla herhangi bir bağlantısının bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca yine Mehmet Nurullah Paşa'dan farklı olarak Mutasarrıflık görevinin yanı sıra belgede Hüseyin Paşa'nın aynı zamanda Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızlığı, yani İstanbul Boğazının korunması görevini de yerine getirdiğini görmekteyiz. Hüseyin Paşa daha sonraları Karesi Sancağı Mutasarrıflığı

¹⁵ Pakalın, a.g.e., C.II, s.639.

¹⁶ BRH.Ş.S.1095-1,32/1.

görevini bırakmış, ancak Kocaeli ve Hüdâvendigâr Sancakları Mutasarrıflığı ve Bahr-i Siyah Muhafızlığı görevlerine devam etmiştir.¹⁷ II. Mahmut'un devlet kurumlarına getirdiği Batı tarzı yeniliklerden etkilenen Bahr-i Siyah Muhafızlığı ileri tarihlerde isim değiştirerek Karadeniz Boğazı Mirivalığı adıyla anılmıştır.¹⁸

Bahsi geçen paşaların Kemeredremid'le yoğun bir ilişkileri bulunmamaktadır. Kazayla tespit edilebilen tek bağlantılarının, bazı askerî nitelikteki vergilerin tahsil edilmesi için yolladıkları emirler ve yapmış oldukları çeşitli masrafların yönetimleri altına verilmiş tüm sancaklara dolayısıyla da Karesi ve Kemeredremid'e bölüştürmesi olduğu görülmektedir. Bahr-i Siyah Muhafızı Hüseyin Paşa'nın yanı sıra bu göreve atanan diğer paşalar da kazadan bir takım askeri ihtiyaçlar için çeşitli taleplerde bulunmuşlardır. Konuyla ilgili belgelerin tarihlerinden bağımsız olarak kaydedilmesi ve bu belgelerde bilgilerin üstü kapalı olarak verilmesinin yanı sıra, bulunabilen isimler konusunda incelenen defterden kaynaklanan belirsizlik nedeniyle yanlış çıkarımlara varılmış olabilir. Ancak, bu valilerin kimliklerinden ziyade Kemeredremid'le olan ilişkilerinin kavranması daha önemli görünmektedir.

Kemeredremid'in asıl yöneticisi olan Naip'ten ve mukataadan sorumlu olan Voyvoda'dan ilerleyen bölümlerde bahsedilecektir.

XIX. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunun merkezî ve yerel durumundan kısaca bahsedilmiş, sistemin yaşadığı aksaklıkların yöneticilerle yönetilenler arasında ne gibi sorunlara neden olduğu anlatılmıştı. İstanbul'dan Kemer mahkemesine yollanan bazı emirlerin doğrudan bu konuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Örneğin, 7 Şaban 1240 (29 Mart 1825) tarihli belgede, Edremid ve Kemer taraflarında fakir ahalinin yaşadığı bazı yerlerde, devlet görevlilerinin halkın yaşadığı evlere girip çıkararak suçsuz kimseleri öldürdükleri, birkaç senedir istenen Âvâızların toplu bir şekilde verilmesini isteyerek bu sayede maiyetlerinde bulunan kişilerin ihtiyaçlarını sağlamamalarının yanı sıra kendi halinde olan reayaya dokunmayarak, arama yapılırken adaletli olunması istenmekteydi. Bu belgeden, yaşanan sıkıntıların Başkent tarafından öğrenildiği, bu yüzden şikayetlerin dikkate alınarak söz konusu sıkıntılara sebebiyet veren yerel yöneticilere hatırlatmada bulunulduğunun ve şikayete sebep olan bu hareketlerin Kemeredremid'in bulunduğu bölgede de yapıldığını görmekteyiz.

¹⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 7/5, 26/7 ,36/1

¹⁸ Alpay Kabacalı, **Tanzimattan II. Meşrutiyete İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından II. Abdülhamid**, İstanbul, 2005, s.16.

3) Kemeredremid Köy ve Mahallelerinin Yüzyıl İçinde Değişimi

Kemeredremid incelenen defter itibarıyla günümüze çok azı ulaşan köy ve mahallelere ayrılmıştır. Başta 1095-1 no'lu defter olmak üzere elimizde bulunan ve aralarında yüz yıldan fazla süre aralığı varolan üç adet sicil defterine göre mahalle ve köy isimlerinin yer aldığı belgeler karşılaştırılarak tablo haline getirilmiş ve sonuçlar yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu belgelerdeki istatistikî bilgiler Avânz vergisi için hane sayılarını düzenleme amacıyla kayda geçirilmiş yer isimleri ve rakamlardan ibarettir. Belgelerde köy ve mahalle isimlerinin yanı sıra hane sayılarını bildiren ayrıntılar bulunmaktadır.

Elde edilen sayısal bilgilerden hareketle, aşağı yukarı XVIII. yüzyılın ortasından XIX.yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde kaza nüfusunda neredeyse yarı yarıya bir azalma söz konusu olduğu görülmektedir. Bu azalma, köy ve mahallelerde değil, hane sayısında göze çarpacak derecede dikkati çekmektedir. Üç defter karşılaştırıldığında, mahallelerden sadece Mestan, köylerden de Reşid Sağır, Dere Kebir ve Çetmi'nin ileri tarihlere ait belgelerde bulunmadığı görülmektedir. Fakat mahallelerin hepsinin küçük isim değişiklikleri dışında var olduğunu görmekteyiz. Dikkat çeken başka bir nokta da karye isimlerinde yaşanan değişimlerdir. Şehr köyü yada Şehr Köy, diğer defterlerde Şar karyesi olarak karşımıza çıkmakta, günümüze kadar gelen bir yerleşim birimi olan Bahadunlu köyünün eski isminin Bahaeddin karyesi olduğu görülmektedir. Muhtemelen yöresel söyleyişin etkisiyle bu iki karyenin adı değişim geçirmiştir. Mahkeme isimli mahallenin, naibin görev yaptığı konutun bulunduğu yer olduğu için bu ismi almış olması güçlü bir ihtimaldir. Edremit'inde idârî birimler açısından kazayla uzun soluklu bir etkileşim içinde olduğunu akla getiren bazı detaylar bulunmaktadır. Örneğin Şeyda Büyükcan Edremit konulu çalışmasında Dere Kebir, Köylüce ve Halaçlar gibi bazı köylerin dönemin Edremid'inde var olduğunu belirtmektedir. Buradan hareketle, Edremit'te de var olan benzer isimli yerleşimlerin, zamanında Edremit'ten Kemer'e göç edenler tarafından kurulmuş olabileceğini varsayabiliriz. Köyler ve mahalleler hakkında son söyleyebileceğimiz şey, incelenen defterde Kemer'e bağlı oldukları görülen Dere Kebir, Dere Sağır ve Halaçlar köylerinin bugün Havran ilçesi sınırlarında kaldığıdır.¹⁹

¹⁹ Köv ve mahallelerin değişim oranları için Bk. Tablo IV; Büyükcan, **a.g.e.**, s. 62-75 arası.

4) Merkez Taşra İlişkileri ve Merkezin Diğer Emirleri

İncelenen defterde yalnızca Kemeredremid'i değil imparatorluğun bütünü de ilgilendiren bazı konular hakkında emirlerin yollanmış olduğu görülmektedir. Örneğin günümüz dünyasındaki karşılığı Pasaport olan Mürur Tezkireleri bu konu kapsamında değerlendirilebilir. İstanbul'dan taşraya gidecek olan memurların ellerinde tezkireleri yoksa bir mahalden bir mahalle bırakılmamaları, geldikleri kazaya dair tezkireleri yok ise buldukları kaza sınırlarına alınmayarak iade edilmeleri hakkında Men-i Mürur kanunu gereğince kararlaştırılan emir, İstanbul'dan Kemeredremid mahkemesine yollanmıştı.²⁰ Bir iki belgeden ibaret olan Mürur Tezkiresi emirlerinde vurgulanan noktalar değişiklik göstermeyip, özetle serbest dolaşım konusunda dikkatli olunması ve kanunlara uyulmasını tembih etmektedir.

Sicile yansımış olan başka bir emirde ise Diyarbakır Eyâletinden valiye isyan etmek suretiyle kaçan üç kişinin, görüldükleri yerde yakalanmaları ve öldürülmeleri emredilmekteydi.²¹ İmparatorluğun genel güvenliğini içeren bir konuda Kemeredremid mahkemesine uyarı ve hatırlatmada bulunulmuş, gereğinin yapılması da bu uyarıya eklenmiştir.

Eskiden kitaplara konu olacak derecede görkemli şenliklere sebebiyet veren Şehzâde ve Sultan doğumları, ihtişamlarını kaybetse de kutlanmaya devam etmektedir. Bu kutlamaların yapılması için, Tatarlar vasıtasıyla imparatorluk sınırlarında kalan her yere müjdelere yollanmaktadır. Velâdet-i Hümâyun denen bu olayın bazı örnekleri de sicile kaydedilmiştir. Örneğin, 1241 Hicri yılının Muharrem ayının 22. Salı günü, devrin padişahı Sultan II. Mahmut'un Hatice ismi verilen bir kızının dünyaya geldiği Kemer mahkemesine detaylı bir şekilde bildirilmişti.²²

Sonuç olarak, XIX. yüzyılda kazanın dahil olduğu idarî örgütlenmeyi göz önünde bulundurarak bir sıralama takip edersek Kemeredremid, başkent İstanbul'dan başlamak üzere Anadolu eyaletine, bu eyaletin içinde var olan Hüdavendigâr, Kocaeli ve Karesi sancaklarının birleşmesinden oluşan Mutasarrıflığa, daha altta ise, yine Karesi Sancağına bağlı görünmektedir. Merkezi Bursa'da olan bu üç sancaklı mutasarrıflığın idarî sınırlarının bazı zamanlarda değiştiği görülmektedir.

²⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 32/6

²¹ BRH.Ş.S.1095-1, 13/5

²² BRH.Ş.S.1095-1, 36/5

Elde edilen verilere bakılarak XIX. yüzyılın başlarındaki Kemeredremid'in XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki Kemeredremid'den daha küçük olduğu söylenebilir. İmparatorluğun her yerinde yaşandığı kaynaklarda belirtilen olumsuz yönetici davranışlarının sebep olduğu şikayetlerin de incelenen sicil defterinde yer aldığı görülmektedir. En önemli yetkili olan Naipilerin de bu yönde uyarıya tabi tutulmaları sorunun kaza bünyesinde de yaşanmış olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca incelenen sicilde sadece bölgede değil tüm imparatorlukta yapılan düzenlemeler ve dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında emirler de bulunmaktadır. Menziller ve fiyat hareketleri konularında bu tür emirler tekrar kaşımıza çıkacaktır.

II.BÖLÜM: SOSYO-EKONOMİK HAYAT

A) MUKATAA

1) Osmanlı Devletinde Mukataa ve İltizam

XIX. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu durumun neticesi olarak kendine has özellikleri olan bazı kurumlar ortaya çıkmış, daha önceleri var olan ve gayet iyi işleyen bazı kurumlar da dönemin karakterine bürünmüştür. Sosyo-ekonomik ve toplumsal yaşamda geniş yer kaplayan mukataalar ve vakıflar bu kurumlar içinde önemli yer sahibi olanlardandır. Tarihi terminolojide, devlete ait bir gelirin, bedel karşılığı kiralanması veya mülk olarak önceden belirlenmiş devlet arazisinin bir zaman dilimi içinde anlaşılın kişiye verilmesi demek olan mukataa, etimolojik olarak Farsça kökenli bir sözcük olup aynı zamanda kesişmek ve birbirinden kesilmek gibi anlamlara da sahiptir.²³

Osmanlı Devletinde, saray bürokrasisi ve ordu mensupları için vergilerin peşin olarak merkezi bir hazineye aktarılması ve oradan da bu zümrelere maaş olarak ödenmesi usulü vardı. Bunun için Osmanlı Devletinde Timar'ın dışında İltizam usulü uygulamaya konulmuştu. İltizam, bir tür özel girişim olup, Mültezimler tarafından yönetilmekteydi. Birbirine yakın bir yada birkaç vergi kaynağının birleştirilmesini temsil ve ifade eden yıllık peşin bir tutar olarak değerlendirilen mukataalardan toplanan paralar devletin önemli bir gelirini teşkil ederdi. Bazı gelir kaynaklarının parasını peşin ödeyen mültezimlere verilmesinden sonra devlet vergi toplayacak bir memur bulup ona maaş ödeme zahmetinden kurtulacak, reyada vergi kaynağının teslim edilebileceği bir koruyucu bulacaktı. Büyük zeamet ve tımarların boş olmadıkça başkalarına verilmemesi kuralıyla beraber bunların devlet hazinesinden dağıtılarak iltizam statüsü içine girmesi sebebiyle dağıtılanların hepsinde birden mukataat-ı mîriye arttığı gibi, büyük şehirlerde, Kantariye, Kilâriye, Bac-ı bazar, kara gümrükleri, içki vergileri (Rüsum-u Müskirât) Duhan (Tütün) gümrüğü, Zecriye (başka bir çeşit alkol vergisi) vergileri gibi birtakım vergiler ve toplandıkları yerler mukataat-ı mîriye içine sokulmuştur. XVIII. yüzyılda mukataaların bir kısmı ömür boyu olmak şartıyla, bir kısmı da eskisi gibi geçici olarak

²³ Pakalın, a.g.e., C.II, s.573.

iltizama verilmekteydi. II.Mahmut döneminde ise sancakların büyük bir kısmı Mukataât Hazinesine bağlanmıştı.²⁴

Bahsedilen bu mukataaların yöneticileri olan Voyvodalar XVIII. yüzyılda has haline getirilen bazı Sancak ve kazalara Sancakbeyi yetkisiyle tayin edilirdi. İltizam ve mukataaların yaygınlaşması, bu kurumun gelişme ve ilerlemesine neden olmuştur. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren hükümetin para sıkıntısı çekmeye başlaması, küçüklü büyüklü birçok bölgenin doğrudan hazineye bağlanarak yönetilmesine yol açmıştır. Bunlardan bazıları XIX. yüzyıl başlarından itibaren, Antep, İzmir, Soma, Manisa, Giresun, Mudanya, İnegöl, Ayaş, Edremit, Domaniç ve Bilecik gibi şehirlerdi. Atama ve görevleri bakımından ikiye ayrılan voyvodaların ilki kendi adlarına, ikinci grubu da doğrudan doğruya hazineye bağlanmış yerlere, atanarlardan oluşmaktaydı. Valiler ise daha çok kendilerine geliri bırakılmış yörenin ileri gelenlerinden buyruldu ile atamaktaydılar. Özellikle âyânlık yapmış olanlardan Voyvodalığa getirilenler çoktu. Hükümet merkezlerindeki hazinelere bağlı yerlere her yıl Mart ayı başında Voyvodalar atanıyordu. Görev süreleri bir yıl olarak belirlense de çoğu zaman buna uyulmazdı. Voyvodalar kendilerine verilen sancaktan küçük gelir bölgelerinin hem yöneticileri, hem de hazine gelirlerini toplayan tahsildarları idiler. Sancakta Mütesellimin yaptığı görevi, kendilerine verilen geliri yüksek, sınırı dar bölgelerde Voyvodalar yerine getirmekteydiler.²⁵

2) Kemeredremid Mukataası

Kemeredremid mukataası, Haremeyn-üş Şerifeyn olarak anılan İslâm dininin en kutsal iki yeri Mekke ve Medine'nin bulunduğu Hicaz Eyaletine ve gelir temin etmek üzere Hazine-i Amire'ye bağlıydı. Adı geçen bölge, devlete öbür eyâletlerin aksine hiçbir gelir getirmemekte, aksine büyük masraflara sebep olmaktaydı. Bu nedenle bu bölgede bir türbenin etrafını çevirmek veya Hacılar için bir suyolunu, bir çeşmeyi tesis ve tamir etmek o kadar zordu ki, yerli ustalar yetişmediğinden oraya inşaat malzemesi ve ustalar gönderilir, batıdaki bir iskelenin de tüm yıllık geliri bunun için harcanırdı.²⁶

İncelenen defterde mukataa konusunda karşımıza çıkan ilk isim 1232 (1817) tarihinde Şubat ayından Mart ayına kadar, Haremeyn-üş Şerifeyn'e tabi Kemeredremid ve Edremid mukataalarını, zeytinyağı mengenerini, Bâc-ı Bazar ve Revgan-ı Zeyt

²⁴ Demir, a.g.e., s.47-48 ; Çadırcı, a.g.e., s.23-24.

²⁵ Demir, a.g.e., s.44 ; Çadırcı, a.g.e., s.29,30.

²⁶ İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, İstanbul 2006, s.156.

kantar vergilerini de birlikte alan Elhac Mehmed Ağa'dır.²⁷ Ancak, Mehmed Ağa'nın ölümü nedeniyle görevi son bulmuş ve ihale el değiştirmiştir.

Hayatını kaybeden Elhac Mehmet Ağa'nın yerine ihale Midilli Nâzırı Mustafa Ağa'ya verilmiş, Nâzır ise Hicrî Gurre-i Şaban 1240 (21 Mart 1825) tarihinde her iki yerin mukataasının yönetimi için Ahmed Ağa isminde bir kimseyi Voyvoda vekili yetkiyle mukataaların başına getirmiştir.²⁸ Tam adı Hacı Mustafa Ağa olan, Midilli ve Ayvalık Emlak-ı Hümâyun Nâzırı Mustafa Ağa, Osmanlı sarayında Kasap başı görevini yürütmekteyken Hicrî 1245 (1829-30) tarihinde Midilli Nazırlığı görevine getirilmiştir. Görevini yürütmekteyken azledilen Mustafa Ağa 1258 (1842) tarihinde vefat etmiştir.²⁹

Dikkati çeken diğer bir nokta Nâzırın atanmasının yanında merkezin üzerinde önemle durduğu bazı konulardır. Zira, Mehmet Ağa'nın ölümü nedeniyle üzerine ihale olunmuş olan mirî mallar telef olmaya başlamış, İstanbul'a zeytinyağı ve sabun gibi iâşe maddeleri gönderilememeye başlamıştı. Bu nedenle adı geçen yerlerin Voyvodalığı Ayvalık ve Midilli Emlâk-i Hümâyun Nâzırı olan Mustafa Ağa'ya tevcih edilmiş ve kendisinden bu konuda önlemler alarak devletin zararını engellemesi istenmişti.³⁰

Mukataa konusunda merkezin üstünde durduğu konular ve ihale hakkındaki belgelerin dışında başka ayrıntılara rastlanmamaktadır.

B) VAKIFLAR

1) Osmanlı Dünyasında Vakıf Düşüncesi ve Vakıflar

Vakıf kelime anlamı olarak durdurmak, tutmak anlamına gelmekte olup, bir kişinin mülkünü toplumun ihtiyaçları için adaması yoluyla hukuksal olarak sözleşme yapmasıdır. Kaynağı ne olursa olsun vakıf, İslam toplumunun ortaya çıkışından XIX. yüzyıl sonlarına kadar geçen sürede İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik hatta siyasî hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Türkler de, Anadolu'yu fethettikten sonra dinî ve sosyal hayatı düzenleyen ve bu hususta çok önemli işlevler yerine getiren Camii, Mescit, Medrese, Zaviye, İmaret vb. tesisler bina etmişlerdir. Fıkıh kitaplarında vakfa ait bir bölüm ayrıldığı gibi, yalnız vakıflarla alakalı kitaplarda da konuyla ilgili yazılar kaleme alınmıştır. Tarih boyunca varolan örneklerden yola çıkarak İslam geleneği çerçevesinde vakıfları kendi aralarında sınıflara ayırabiliriz. İlk çeşide giren vakıflar

²⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 8/8.

²⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 29/3.

²⁹ Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri, C.IV*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s.1138

³⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 33/2,

toplumun kendisinden bizzat faydalandığı yol, hastane, köprü, gibi toplumun geneline hitap eden bazı yapıları içermektedir. İkinci çeşitte ise para veya malların kamunun yararlanması için vakfedilmesi amacıyla kurulan vakıflar bulunmaktadır.³¹

2) Kemerredremid Kadı Siciline Yansıyan Bazı Vakıflar

Mevcut bilgilere göre, yörede kurulan ilk vakıf 1156 (1743) Hicrî yılında Memiş mahallesinde kurulan Camii için tesis edilen vakıftır. Mehmet Ağa tarafından yaptırılan Memiş Camisinin vakfının yanında, Mehmet Ağa'nın kardeşi olan Hacı Ali Ağa'nın yaptırdığı Hanay Camii vakfı bulunmaktadır. Üçünü vakıf ise, Hacı Sarı isimli ailenin kurduğu Hacı Sarı vakfıdır. Daha sonra kurulan Evkafoğlu adlı bir vakıfta kazada faaliyetlerini sürdüren hayır kurumları arasındadır.³² Buradan anlaşıldığı kadarıyla, kazada, kökeni geçmişe dayanan bir vakıf geleneği bulunmaktadır.

Ayrıca bahsedilen vakıfların yanı sıra incelenen defterde de, vakıfların veya hayır girişimlerinin çoğunluğunun ortak amaçlarının genellikle dinsel yapıları maddî açıdan destekleme ve koruma olduğu görülmektedir. Bu yapılar arasında belki de en önemlisi kaza tarihi açısından da farklı bir yere sahip olan Cami-i Kebir'dir.

Osmanlı coğrafyasının yayıldığı her yerde olduğu gibi Kemerredremid içinde Camiiler ve etraflarında kurulan mahalleler kentlerin çekirdeğini oluşturmuştur. Bugün Anadolu'da eskiden merkezde bulunduğu halde şehirlerin büyümesi ve gelişmesiyle, kenarlara kayarak yerlerini sonraları yapılan yeni ve modern camilere bırakmış bir çok dini eser bulunmaktadır. Geçmişin Kemerredremid'inde kuruldukları mahallere isim veren ve günümüz Burhaniye'sinde hala ibadete açık olan Cami-i Kebir, Hacı Ahmet ve Yunuslar Camilerini bu kategoriye dahil edilebiliriz.³³

Yukarıda sözü edilen ve kazanın en büyük camisi olma özelliğine sahip olan Cami-i Kebir, yada günümüzdeki adıyla Koca Camii'yi, dinsel bir kişilik olan ve kaynaklara göre defterin kapsadığı tarihlerde halen yaşamakta olan Şeyh Muhiyiddin'in kendi adına ahşap olarak yaptırıldığı bilinmektedir. Yapı, Hicri 1196 (1782) tarihinde bina edilmiş, Kemer pazarında bulunan 88 dükkân ve kaza içindeki bazı taşınmaz mallar camiye gelir sağlamaları düşüncesiyle vakfedilmiştir. Camii, kaza için oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Zira Şeyh Muhiyiddin'in kurduğu külliyeinin çevresinde

³¹ Doğan Yörük, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı**, Konya, 2005, s.237 ; İsmail Özçelik, **Sosyo-İktisat Tarihimizden Kesitler (Ders Notları)**, Kırıkkale, 2004, s.181.

³² Aras, **Körfeze İsmi Veren Şehir Adramytteion –Kemer-Burhaniye'de Camiler ...**, s.12-13.

³³ Bk. Resim I ve Resim II .

Kemer'in sosyal hayatı gelişmiş, Kemeredremid eskisine oranla daha büyük bir yerleşim merkezi statüsüne gelmiştir. Bu nedenle Şeyh Muhiyiddin ilçenin gerçek kurucusu olarak nitelendirilmektedir.³⁴

Köy ve mahallelerin isimlerinin kaydedildiği belgelerden sonra Cami-i Kebir yalnızca vakıf konusunda incelenen defterde yer almaktadır. Örneğin, Cami-i Kebir ilk olarak, belirli zamanlarda mahkemeye verilen bir çeşit mühür (Hatim) vergisi konusunda karşımıza çıkmaktadır. Gurre-i Zilkade 1232 (9 Eylül 1816) tarihli belgede adet olduğu üzere Kemeredremid köy ve kasabalarının yanı sıra bazı vakıflar ve vakıflarla ilişkisi bulunan kişilerden para ve desti ölçüsüyle zeytinyağı alındığından bahsedilmektedir. Buna göre Cami-i Kebir Vakfı mahkemeye 20 guruş vermişken, Medrese Vakfı 18 guruş olarak vergiyi karşılamıştır. Yunuslar Camii Vakfı 2 desti zeytinyağı vermiş, Karamanlızâde Ahmed Ağa'dan 1, Halil Ağazâde Ahmed Ağa'dan 2 ve Müderriszâde Mehmed Ağa'dan 1 desti zeytinyağı alındığı ayrıca bildirilmiştir.³⁵

İkinci belge 1232 Rebiulahir (Şubat 1817) tarihinde Cami-i Kebir kompleksinin içinde bulunan ve Arnavut Elhac Ali Ağa isimli kaza sakini tarafından tamir ettirilerek yenilenen dershanede (Muallimhâne) eğitim görmekte olan çocuklar için öğretmen ihtiyacı doğduğundan, ihtiyacın giderilmesi amacıyla Hafız Muhammed Bin Hüseyin isimli kişi öğretmen olarak atanarak, onay belgesini bizzat naibin elinden aldığından bahsetmektedir.³⁶

İlk belgede adı geçen kişilerin, vakıf görevlileri veya mütevellileri olmaları güçlü bir ihtimaldir. Daha da önemlisi anlaşıldığı kadarıyla Kemeredremid'de defterin kapsadığı tarihlerde öğretim faaliyetlerine devam eden bir Medrese bulunmaktadır. Bu Medrese büyük bir ihtimalle Yücel Aras'ın Şeyh Muhiyiddin tarafından kurulduğunu belirttiği ve öğretmen ihtiyacı nedeniyle karşımıza çıkan Muallimhânenin de içine dahil olduğu Medresedir. İkisi de bizzat Şeyh Muhiyiddin tarafından kurulan Cami-i Kebir ve Medrese farklı vakıflarca yönetilmektedir. Belgede Medrese vakfından bahsedilirken vakfın bulunduğu yerin mahkemeye yakın olduğunun belirtilmesi, Medrese, Cami ve Mahkeme üçgeninin dönemin Kemer'inin en merkezî yeri olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir. Bunların dışında Yunuslar mahallesi camisinin de bir vakfa sahip olduğu görülmekte ancak hakkında ayrıntılı bilgilere rastlanılmamaktadır.

³⁴ Aras, *Körfeze İsmi Verilen Şehir Adramytteion –Kemer-Burhaniye’de Camiler ...*, s.74-77.

³⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 12/1.

³⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 12/2.

Kazanın diğ er bir önemli camisinde Hanay Camii'dir. Yerel araştırmacı Yücel Aras, Kemerderemid vakıfları hakkında bilgi kaleme aldığı eserinde, Hanay Camiinin masraflarının karşılanması için bazı zeytin ağaçlarının vakfedildiğ inden bahsetmektedir. 1095-1 no'lu defterde Hanay Camii tek bir belgede karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, 25 Şaban 1232 (10 Haziran 1817) tarihinde, görev ücretleri olarak senelik 150 guruş camiinin imamına, 100 guruş da muhtemelen dinsel hizmetlerde imama yardımcı olan Kayyum isimli görevliye verilmesinin kararlaştırıldığı kaydedilmiştir. Anlaşılacağı gibi, bu tarihlerde mütevellî tarafından idare edilen camii personelinin maaşları da vakıf faaliyetleri sayesinde karşılanmaktadır. Günümüzde camiinin yönetiminin Vakıflar İdaresi tarafından devralınması, kökeni eskiye dayanan Hanay Camii vakfının halen yaşamakta olduğ unu göstermektedir.³⁷

Yukarıda verilen örneklerin yanı sıra bazı bireysel vakıf girişimlerinin de dinsel yapı ve kurumları desteklemek için yapıldığ ını görmekteyiz. Örneğ in, Memiş mahallesi sakinlerinden Hasan Kethüdazâde Hasan Ağa bin Elhac Mehmed Ağa, mahkeme arsası dahilinde yapılmakta olan su kuyusunun seren, urgan ve su kovasının gereken masrafları için, Balıklı mevkiindeki kendisine ait olan sekiz zeytin ağacından sağlanacak zeytinyağ ını vakfetmişti.³⁸ Buradan mahkeme binasının sınırları içinde bir su kuyusunun yapılmakta olduğ unu ve mahkemenin bazı gereksinim masraflarının halk tarafından karşılandığ ını anlamaktayız. 1231 (1816) tarihinde ise Dere Kebir köyünün sakinleri olan Yakup bin Mustafa ve karısı Aişe binti Emir Osman, yaşamakta oldukları karyenin sınırları içerisinde kalan Kazlık isimli mahalde, beş dönüm büyüklüğ undeki, bir tarafı Elhac Ahmet bahçesi, bir tarafı akarsu, bir tarafı da Kulođ lu Mustafa tarlası ile çevrili olan zeytin bahçelerini Dutluca köyündeki harabe haline gelen Mescidin tamiri için vakfederek, hayatta oldukları sürece kendilerinin, sonrasında Yakup Bin Mustafa'nın kardeşinin, o öldüğü zaman diğ er kardeşleri ve akrabalarının, devamla soylarını devam ettiren nesillerinin vakıf işlemlerinden sorumlu olmalarını istemişlerdi. Yunus mahallesi sakinlerinden Tuzcuzadeli Mehmet Bey Ođ lu İsmail kızı Fatma Halime Hatun isimli kadın da, Kirişlik adlı yerde bulunan 10 zeytin ağacını Kozakdibi Camii masrafları için vakfetmiştir.³⁹

³⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 6/6 ; Aras, **Körfeze İsmi Ver en Şehir Adramytteion –Kemer-Burhaniye'de Camiler ...**,s.43.

³⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 7/10

³⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 8/1,7/11

1095 no'lu deftere geçmiş kayıtlarda ikinci sırada insan ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan hayır faaliyetleri yer almaktadır. Şar karyesi sakinlerinden, Sitare binti Mustafa, şahitlerin huzurunda, adı geçen karyede, iki tarafı Pire Ahmed Oğlu menzili, bir tarafı Kolcu Mehmed Beşe menzili, bir tarafı yol ve bir evle çevrili altmış dört adet zeytin ağacının otuz vukiyyelik zeytinyağı parasını Şar köyünün Âvâriz bedellerinin ödenmesi için vakfetmiş, ölümünden sonra kızı, kızından sonra ise yaşadığı köyün ahalisinin vakfından sorumlu olmasını istemiştir.⁴⁰ Okunamayacak derecede silikleşmiş olduğu için diğer bireysel girişimler tespit edilememiştir. Ancak bu belgede yer alan vakıf örneği, kazanın sosyal durumu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Zira Şar karyesi yada Şehrköy'de Avâriz gibi önemli bir verginin karşılanmasına katkıda bulunmanın dinî açıdan faydalı bir hareket olacağı kazada yaşayan bir kadın tarafından düşünülmüş eyleme geçilmiştir. Ayrıca, Osmanlı Hânedanı mensubu kadınların dışında halktan kadınların da vakıflar kurmaları ve bunların yönetiminde kızlarını söz sahibi yapmak istemeleri ilginçtir.

1095-1 no'lu Şer'îye sicilinde tespit edebildiğimiz vakıf girişimlerine genel açıdan bakarsak, amaçları açısından genel olarak iki kategoriye ayrılan vakıf çeşitleri arasında, her iki sınıfa dahil edilebilecek vakıfların bulunduğunu görmekteyiz. Hayır faaliyetleri gerçekleştirilirken dikkati çeken en belirgin şeylerden biri, birkaç istisna hariç hepsinde, sağlam bir gelir kaynağı olarak düşünebileceğimiz zeytin bağlarının ve bahçelerinin bağışlanmasıdır.

C) MENZİLLER

1) Osmanlılarda Menziller ve Menzilhâneler

Menzil kelimesi kervanların, yolcuların ve çeşitli gerekçelerle seyâhate çıkmış olanların günlük yürüyüşlerini tamamlamak üzere yerleştikleri, fakat daha çok resmi evrakları getirip götürülen atlı postacıların hayvan değiştirdikleri konaklama noktaları anlamına gelmektedir. Modern posta teşkilâtı kurulmadan önce Osmanlılarda sivil haberleşme, kervanlar aracılığıyla yerine getirilmekteydi. Fakat ticaret için gidip gelenler vasıtasıyla yürütülen sivil haberleşmenin pek yaygın olmadığı sanılmaktadır. Bunun dışında, Osmanlı devlet organları tarafından yapılacak ulaşım ve haberleşme faaliyetleri sırasında gereken her ihtiyacı karşılamak için Menzil isimli bir teşkilat

⁴⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 34/1

kurulmuştur.⁴¹ Bu teşkilâtın çatısını ise imparatorluk sınırları üzerinde belirlenmiş noktalarda var olan ve bir çeşit Menzil durakları diyebileceğimiz Menzilhâneler oluşturmaktaydı.

İlk zamanlarda, ulaklarla sürdürülen haberleşme işlemlerinde, ulaklar amaçlarına göre kullanmak için istedikleri hayvanları ücretsiz almak ve geçtikleri yerlerde yiyecek içecek temin etmek gibi haklara sahiptiler. Ancak, halkın uğradığı zararın anlaşılması nedeniyle, ulaklara ayrıcalık tanıyan bu uygulama kaldırıldı. Yapılan yeni düzenlemeyle ulakların sadece yol üstünde kurulan Menzilhânelerden hayvan almaları ve buralarda dinlenmeleri sağlandı. Menzil teşkilâtının yerel düzeyde başında bulunan yetkili, defterdarlığa bağlı Mevkufât (Ödenekler) kaleminin bünyesinde bulunan Menzil Halifeliği'ne bağlı olarak bir yıl süreyle atanan Menzil Emîni unvanına sahip o kişiydi. Konu hakkında ortaya çıkan herhangi bir problem daha üst düzeyde Hazine-i Âmire (Devlet Hazinesi) çatısı altında bulunan Mevkufât Defterlerine bakılarak karara bağlanırdı. Bir yerin Menzil bulundurma niteliği, hizmet için kullanılacak kaç beygirin gerektiği, bulunduğu yerdeki yetkili olan Menzilcinin sorumlulukların kapsamı gibi hususlar bu defterlere ayrıntılarıyla kaydedilmiştir. Menzillerin hangi devletten örnek alındığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yalnız, yüzyıllar boyunca kritik hizmetler yerine getiren kurum, uzun ve sık seferlerden başka, ulakların ve menzilcilerin görevlerini istenen bir biçimde yerine getirmemelerinin neticesinde bozulmuştur. Kurumun işleyişini etkileyen problemlerin çözümü için yapılan ıslâh çalışmaları, teşkilâtın tümüyle değiştirilmesine ve modern bir posta örgütünün kurulmasına kadar gitmiştir.⁴²

2) Menzil İle İlgili Sorunlar ve Kemerredremid Menzili

Genel bağlantılar açısından Anadolu ve Rumeli'de yollar, sağ, orta, ve sol kol olmak üzere üç ana güzergâh ile bunlara bağlı olan ara yollardan meydana gelmişti. Bu dağılımı temel alan Osmanlı devleti, haberleşme ve ulaşım faaliyetlerinde herhangi bir sıkıntının yaşanmaması amacıyla Menzilhâneleri bahsedilen güzergâh üzerine kurmaya dikkat göstermişti. Devletin Menzil bulunmasına gerek gördüğü yerlerden biri de Kemerredremid'ti. Kazada yer alan Menzilhâne, Anadolu'nun sağ koluna ayrılan ara

⁴¹ Necdet Sakaoğlu, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Sözlüğü (Deyimler-Terimler)**, İstanbul, s.87.

⁴² Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara, 2002, s.17,42,43.

yolda, Mihaliç-İzmir çizgisinde Nusretlu-Edremid-Kemer-Ayazmend hattında olup bir önceki Edremit Menzilhânesine 7, İstanbul'a ise 110 km. uzaklıktaydı.⁴³

İncelediğimiz defterde, koordinatları verilen Kemeredremid Menzili hakkında kısıtlı bilgilerin dışında, ayrıntılarla karşılaşılmamıştır. Menziller ve Kemeredremid'le kurdukları ilk bağlantıdan bahseden ilk belge, Edremid'ten 1000, Kemeredremid'ten ise 820 guruş Menzil İmdâdiyesi alındığını göstermektedir. Menzil masrafları için alındığı düşünülebilecek ücretin hangi tarihte talep edildiği belirtilmese de, belgenin yer aldığı sayfadan hareket ederek hicrî 1232 (1817) yılını esas kabul edebiliriz.⁴⁴

Hicrî 1236 (1821) tarihli ikinci belgede ise, Mart ayının başından Şubat ayına kadar, Kemeredremid'te kurulmuş olan Menzile kaza sakinlerinden Hasan Kethüda Oğlu Hüseyin Ağa'nın Menzilci tayin edildiği, buna karşılık, Menzil kirası olarak 7 bin guruş ve 20 adet Bargir (Eşek) alındığı belirtilmiştir.⁴⁵ 7 bin guruş tutarındaki paranın dönemin ekonomik ölçütüne göre yüksek bir meblağ olduğu dikkate alınır, kaza Menziline sorumlu olma ayrıcalığını kazanan kişinin maddi açıdan varlıklı olduğu düşünülebilir.

Kazanın menzilinden sonra imparatorluğun genelinde bulunan Menzillerle ilgili belgeler konu açısından ikinci sırayı almaktadır. Menzillerin durumu, çıkan aksaklıkların düzenlenmesi, yeni Menzil tarifelerinin belirlenmesi gibi sorunlar gelen olarak Menzille ilgili tüm kayıtlarda yer almıştır.

Örneğin, 27 Şevval 1241 (3 Haziran 1826) tarihinde düşülmüş kayda göre, imparatorluk Menzillerine görevle gelen ve ellerinde Menzil Nizâmı olan kimselere saat başı 25 guruş verilmesi kararlaştırılmışken, zulümle 30 kuruş alındığı, bu yanlış hareketin âdet haline gelmesinden dolayı, beslenecek hayvan ve binecek ücretleriyle beraber tüm ücretlerin birleştirilerek 30 guruş kabul edileceği, kararlaştırılan ücretin Kasım ayından başlayarak Mübaşir ve Hademelere verileceği, eskiden alınmakta olan Karşılama ücretinin artık alınmayacağı, kimseye zorla kiracı ücreti yüklenmeyeceği, herhangi bir Menzilhâne kimseye bedelsizce yiyecek verilmeyeceği, Vezir masrafiyle yollanan görevlilerin gönderildikleri dereceye göre konaklarda ağırlandığı, fakat Tatar Ulak vb. görevlilerin bu şekilde karşılanamayacağı, ancak istekleri durumunda kendi paralarıyla kalabilecekleri ve Menzil kullanım hakkı olan kiracıların yalnız bu şekilde

⁴³ Halaçoğlu, a.g.e., s.6,64,153,155,192,194.

⁴⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 9/1

⁴⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 17/5.

Menzilleri birbirlerine teslim edebilecekleri, Menzil masraflarının ve kurum dahilinde çalışmakta olan görevli maaşlarının, elde edilecek ücretlerden karşılanacağı, alacakları meblağ dışında hiçbir yerden para temin edemeyecekleri, ortaya çıkabilecek her türlü yanlış hareketin önlenmesi ve Menzillerin denetimi için bir Kiracıbaşının atanması, görevle geleceklere verilecek hayvanların güçlü ve sağlıklı olmasının yanı sıra ağır hayvanların hiçbir şekilde kullanım için tercih ettirilmemesi, Menziller arası seyahatte bulunan ulaklardan doğru hesaplarla para alınarak kâr etme amaçlı düşüncelerin asla akla getirilmemesi, temel ihtiyaçlar olan yiyecek giyecek gibi hizmetlerin değerlerinin üstünde fiyatlarla yapılmaması, Ulaklar bindikleri hayvanlara zarar verirlerse zararın telafi edilmesi için durumun merkeze bildirilmesi, bu şekilde sonuçlanacak girişimlerin meydana gelmemesi için Ulakların hayvanlara taşıyabileceklerinden başka yüklemeye yapmamaları, deyim yerindeyse üstüne basarak emredilmekteydi. Ayrıca, Hüdâvendigar ve Karesi Sancaklarından 124.800 guruş tutarında, Menzil Bedelîyesi adlı bir ücret talep edilmiş, ilk taksitinin Ruz-ı Hızır (Mayıs), ikinci taksitinin de Ruz-ı Kasımda adı geçen sancaklara bağlı menzil bulunan kazalardan alınacağı bildirilmiştir. İstenen meblağı tahsil etmekle görevli olan kişilerden de paranın ilk taksitinin yarısı olan 32.963 guruşun fakir ahalinin zor durumu dolayısıyla, dereceli bir şekilde alınması vurgulanmıştır.⁴⁶

Aşağı yukarı aynı uyarıların ve hatırlatmaların yer aldığı başka bir belgede, yol üzerinde bulunan Menzillerden halkın sorumlu olduğu gerekçe gösterilerek ahalden para toplandığı, bu nedenle sıkıntıların meydana geldiği ve sorunun derhal giderilmesi, Vezir, Ocak ve Voyvoda gibi kişi ve kurumlar hesabına çalışan ve Âyân Tatarlarına mahsus olan hizmetlerden yararlanarak bir menzilden diğerine 10'ar 20'şer 30'ar gruplar halinde giden Tatarların, aldıkları hayvanlara bilinçli bir şekilde zarar vererek, yeni bir hayvan alma amacı içinde oldukları, Menzil kullanmak için müracaat eden bazı devlet görevlilerinin gerektiği taktirde kullanım ücretini vereceklerini bildirmelerine rağmen, taşınması şart olan Menzil emrini göstermedikleri, hayvan hizmetinden yaralananlardan kim olursa olsun sırasıyla, Binek, Süvarici ve Yedek bargirlerin ücretlerinin alınması, bargir talep eden her kişiden saatlik 18 para ücret alınması, Tatar ve diğer görevlilerin saat başı ücretinin 10 akçe olarak belirlendiği, önemli işlerle taşraya yollanan Mübaşir ve Tatarların, menzillere geldiklerinde isim ve şöhretlerinin sorulması, bargirlere zarar verirlerse durumun İstanbul'a bildirilmesi ve bu emirlerin

⁴⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 39/1

Anadolu ve Rumeli'nin uç kaleleriyle Menzil bulunmayan yerlere dahi ulaştırılması istenmiştir.⁴⁷

Menzil konusundaki belgeler, defterde en fazla hacme sahip olan belgelerdir. Bazıları neredeyse bir sayfayı bulan bu belgeler genellikle imparatorluğun genelindeki Menzillerle ilgilidir. Ancak, bu durumun aksine, sadece kaza Menzilinden bahseden yalnızca iki belge tespit edilebilmiştir.

D) İAŞE EMİRLERİ

1) İstanbul ve İaşe Sorunu

Osmanlı Devleti sınırları içinde, insan topluluklarının en korktuğu felaketlerden biri olan kıtlıkların yaşanmaması için özen gösterilirdi. Tahta çıkarak ülke yönetmeye hak kazanan Osmanlı padişahlarının başta gelen görevlerinden biri geleneksel hukukun kendilerine emanet ettiği halkın karnını doyurmaktı. Bu bakımdan, Prof. Mantran'ın deyişiyle mide-kent (Capitale-Ventre) olan İstanbul'un iaşesi, doğrudan doğruya devleti ilgilendiren sorunlardan biriydi.⁴⁸

İstanbul, Osmanlı devlet merkezi olmasının yanı sıra ayırt edici birçok yönüyle de ön plana çıkmaktaydı. Bunların arasında en önemlilerinden birisi, kentin yüzyıllardır barındırmakta olduğu nüfus kitlelerinin varlığıdır. Yüzyılların getirisiyle her dinden ve ırktan insan topluluklarını bir araya toplayan kentin demografik yapısı, yönetenleri, kitlelerin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak bazı önlemler almaya itmiştir. Güvenlik, altyapı, konut gibi karşılanmaması sıkıntılara sebep olacak sorunlar bu gereksinimlerin en bilinenlerindedir. Fakat konumuzla ilgili olan, tarihin her döneminde insanoğlunu meşgul eden yiyecek, içecek, yakacak gibi birincil ihtiyaçların giderilmesidir. Devletin gıda temin etme faaliyetleri esnasında izlediği yöntemi iyi bir şekilde kavramak için, klasik Osmanlı ekonomisinin üç ilkesinin iyi anlaşılması gerekmektedir:

A) Provizyonizm : Ekonomik faaliyetin amacı, ülke içi mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, ucuz ve kaliteli olması.

B) Tradisyanolizm (Gelenekçilik): Mevcut değerleri koruma, değişme halinde yeni dengeler aramak yerine eski duruma geri dönme düşüncesinin hakim olması.

⁴⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 9/1, 22/3

⁴⁸ Zeki Arıkan, "Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXV. sayı.50, s.7, Ankara 2006.

C) Fiskalizm: Hazine değerlerini mümkün olduğu kadar yükseğe çıkarmak ve ulaştığı düzeyin altına inmesini engellemek. Bu üç ilke arasından Provizyonizm olarak tanımlanan ilke, ön plana çıkarak devletin iâşe politikasının temelini oluşturmuştur.⁴⁹

İstanbul hammadde üretmek için bir merkez olmadığından karşılanması gereken ürüne göre İstanbul'dan taşraya Ferman ve Emr-i Âlilerin ulaştırılması için Mübaşirler (Özel Yetkili) gönderilir ve Mübayaacılar (Alım Memuru) görevlendirilirdi. Her ürünün değeri açısından devletin belirlediği bir fiyat vardı ve alımlar bu fiyatın üzerinden yapılmaktaydı. Merkezden yollana emirlerin gereği olarak toplanan iâşe Kadılarca devlet tarafından getirilen sınırlama üzerinden alınırdı ki, bu uygulamaya Narh (Kota) Sistemi denmektedir. Günümüzde Belediye encümenleri tarafından kısmen sürdürülen bu sistem nedeniyle, Osmanlı ekonomisinde bütün ihtiyaç maddelerinin fiyatları senede birkaç defa tespit edilir, daha sonra Kadı'nın başkanlığında esnaf temsilcileri, ihtiyârlar heyeti ve İhtisap Nezâreti (Denetim Dairesi) yetkililerinden oluşan bir kurul tarafından Narh işlemleri yapılırdı. Fiyatlar belirlendikten sonra halka ilan edilir ve Şer'îye Siciline kaydedilirdi.⁵⁰

Osmanlı yönetimince ihtiyacı en fazla hissedilen ve en çok talep edilen besin maddesi Buğdaydı. Sarayın ve devlet ileri gelenlerinin ihtiyacı ile İstanbul halkının gereksinimi olan buğdayın yaşamsal özelliği nedeniyle ambarlarda dolu tutulmasına mutlaka önem gösterilmiştir. Normal zamanlarda belli oranlarda alınan ürünün savaş durumunda zor bulunması, kurak geçen yıllar, salgın hastalıklar ve hızla artan nüfus gibi etkenler yüzünden üretiminin ve sağlanmasının güçlüğü anlaşılabilir.⁵¹

2) Kemeredremid ve İstanbul'un İâşesi

a) Zeytinyağı ve Sabun'un Osmanlı Devleti Açısından Önemi

Kaynaklar, İslam dünyasının daha başlangıçta zeytini bildiğini yazmaktadır. Hatta İslâm dünyasının kutsal kitabı Kuran'ı Kerîm, birçok yararlı ağaç ve meyve arasından sıkça zeytine ve zeytinden elde edilen yağa göndermelerde bulunmaktaydı. İslâm'ın yayılmış olduğu Akdeniz havzasında zeytin ve zeytinyağı kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölgede Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği başlayınca önceleri var olan zeytinyağı üretiminde herhangi bir kesinti söz konusu olmadı. Kânunnâmelerde

⁴⁹ Mehmet Genç, "Osmanlı imparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, sayı. 2, İstanbul, 1991, s.99-100.

⁵⁰ Demir, **a.g.e.**, s.67-68-69 ; İbrahim Yılmazçelik, "1750-1752 (H.1164-1165) Tarihli Gaziantep Şer'îye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi" **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, Elazığ 2002, s.338.

⁵¹ Demir, **a.g.e.** s.70.

zeytin ürününün nasıl değerlendirildiği, nasıl vergilendirildiği konusunda da bir takım hükümlerin yer aldığını biliyoruz. Ayrıca Şeri'ye Sicillerinde ve Narh Defterlerinde konuya ilişkin belgelerin varlığı dikkat çekmektedir.⁵²

Ege Adaları, Batı Anadolu, Akdeniz ve Suriye kıyıları zeytinin bol yetiştiği ve zeytinyağı üretilen bölgeler olarak görülmektedir. Kaldı ki Türklerin yönetimi altına giren ülkelerde de alışkanlık pek değişmemiş, daha önce var olan üretim ilişkilerinde köklü bir değişim olmamıştır. Bundan ötürü Ege adalarının ekonomisinde ve tarımında büyük yer tutan zeytin ve zeytinyağı üretimi varlığını korumuştur. Zeytinin en önemli özelliği yağ çıkartılmasına elverişli olmasıdır. Tane olarak ta tüketilir. Sabun üretiminin de temel maddesidir. Zeytinyağı, mutfakta yemeklik olarak kullanıldığı gibi, Hassa ahırlarında da kullanılmaktadır. Bu kullanım deve ve at gibi hayvanların yağlanma işlemleri yapılırken tercih edilmektedir. Geleneksel Osmanlı mutfağında az olarak kullanılmakla birlikte daha çok aydınlatma da yakacak olarak kullanılıyordu.⁵³

Osmanlı İmparatorluğu zeytinyağı üretim ve tüketiminde tarihin derinliklerine giden bir mirası devralmış ve bu mirası sürdürmüştür. Zeytin ve zeytinyağının üretimi, vergilendirilmesi ve pazarlanması kurallara bağlanarak Kânunnâmelerde açıklanmıştır. Ege ve Adalarda üretilen zeytinyağının büyük ölçüde İstanbul'a tahsis edilmesi başkentin gereksiniminin karşılanmasına yönelik önlem olarak görülmektedir.⁵⁴

Elde edilen zeytinyağı ve sabunun İstanbul'a gönderilmesine büyük bir özen gösteriliyordu. Gerekli olan ürün miktarı Kadılar ve Mukataa Müfettişlerine bildiriliyor, onlarda elde ettikleri zeytinyağını iskelelere nakledip Başkent'e gönderilmek üzere gemilere yüklüyorlardı. Alım işlemleri yürütürken denetleyici rolünü yerine getiren bir görevlinin gönderilmesi de merkez tarafından unutulmuyordu. Midilli adası, İstanbul'un ihtiyacının karşılayan merkezler arasında ilk sırada yer almaktaydı. Edremid ve Kemer'de üretilen zeytinyağının fazlası dışarıya satılıyordu. Bununla beraber, ihtiyaç miktarının karşılanması için gerekli güvence verilerek, yüksek kalitede ve temiz zeytinyağı İstanbul'a yollanmaktaydı.⁵⁵

Sabunun da kaliteli kısmı İstanbul için ayrılıyor, geri kalanı ihraç ediliyordu. Bu duruma rağmen zeytinyağı, bazı zamanlarda satışı yasaklanan ürün (Memnu Meta) kapsamına alınabiliyordu. Önlem olarak düşünebileceğimiz bu hareket tarzı yukarıda

⁵² Arıkan, **a.g.m.**, s.3

⁵³ Arıkan, **a.g.m.**, s. 3-4

⁵⁴ Arıkan, **a.g.m.**, s.2

⁵⁵ Arıkan, **a.g.m.**, s.13

bahsedilen ve besin politikalarının üç ana ilksinden biri olan Provizyonizm ilkesinin uygulanmasından kaynaklanmaktaydı. Hedef, iç pazarın doyurulmasıydı. Ayrıca doğal afetler, kıtlık ve üretim düşüklüğü gibi kısıtlayıcı durumların yasağın konulmasında etkili olduklarını vurgulamak yerinde olacaktır.⁵⁶

Zeytinyağından sonra, Kemeredremid'in İstanbul'a göndermekle yükümlü olduğu diğer bir tüketim maddesi sabundur. Sıkça talep edilmeyen ürünün günümüzde kullanımı devam eden ve sağlık açısından önem taşıdığı bilinen yeşil sabun olma ihtimali oldukça yüksektir. Geçmiş dönemlerde sabun sanayi özellikle Batı Anadolu'da önemli bir yere sahipti. Ticaretinin en çok yapıldığı yerlerden bir olan İzmir'de özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda gelişme göstermiştir. Diğer yapım merkezi olan Saruhan'da da sabunculuk faaliyetleri oldukça ileri düzeydeydi. En fazla üretim açısından Anadolu'da ilk sıraları paylaşan sancakların Saruhan, Sığacık ve Aydın olduğu görülmektedir.⁵⁷

Sabunculuk genelde Sabunhâne denilen ve kişilere ait özel imalathanelerde geleneksel yöntemlerle üretiliyordu. Şahsa ait üretim yerlerinin yanı sıra Şam örneğinde olduğu gibi, miri yani devlete ait Sabunhâneler de vardı. Sabunun hammaddesi içyağı ve zeytinyağıydı. Batı Anadolu'da üretime uygun şartlara sahip yerlerden başka, sabun üretilen merkezler arasında Adalar, Şam, Halep ve Nablus (Filistin'de bir yerleşim birimi) gelmekteydi. En fazla sabun üreten yerler ise Midilli, Girit, Ayvalık, Edremid, Kemeredremid, Kızılcatazla, İzmir, Yunda Adası ve Urla'ydı. Buralarda imal edilen sabunun büyük bir bölümü, bazı senelerde ise tamamı saray, ordu ve İstanbul halkının ihtiyacını karşılamak için Dersaadet (Başkent) tahsisatı adı altında ayrılırdı.⁵⁸

b) Yıllara göre Kemer'den Alınan Zeytinyağı ve Sabun

Kemeredremid kazasına ait 1095-1 no'lu defterde belirli tarihlerde İstanbul'a gönderilen zeytinyağı ve sabuna ait rakamsal bilgiler listeler halinde verilmiştir. Bu listelerde, ürünlerin gönderilme oranları yer almaktadır. İncelenen defterde İstanbul'un

⁵⁶ Arıkan, **a.g.m.**, s13-14 ; Bir Kantar 56.450 kg., bir Kıyye 1.282 kg.dir. Bk. www.osmanlıtürke.com.

⁵⁷ Arıkan, **a.g.m.**,s.4-21 arası ; Zeytin ve zeytinyağı hakkında bilgi edinmek için, Esat Adil'in kaleme aldığı "*Zeytincilik*" isimli eserin yanı sıra Şemsi Balta'nın "*Zeytin ve Yağının Tarihçesi*" adlı çalışmasına başvurulabilir. Ayrıca zeytin üretimi yapılan birçok ilçenin internet sitelerinde ürün hakkında bilgi içeren sayfalar bulunmaktadır.

⁵⁸Güliden Sarıyıldız, "*Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun*", **Tombak**, sayı.15, s.42-54, İstanbul, 1997.

iaşesi için Başkent'e gönderilen zeytinyağının miktarı belirlenirken, Kantar adı verilen geleneksel Osmanlı ölçü biriminin kullanıldığı görülmektedir.⁵⁹

Elde edilen verilere göre, kazanın İstanbul'a gönderdiği zeytinyağı oranlarında inişli çıkışlı bir grafik görülmektedir. Alım işlemlerinin başladığı ilk tarih hicrî 1231 (1816) yılıdır. Bu yıldan, Hicrî 1238 (1823) yılı arasındaki sürede yüksek taşıma oranlarından söz edilemez. Bu bağlamda, en çok zeytinyağının hicrî 1238 (1823) ve 1241 (1825) tarihlerinde gönderildiği anlaşılmaktadır. Önceki yıllarda kayıtlara geçen rakamlarla karşılaştırsak, hicrî 1238 (1823) tarihinden itibaren İstanbul'a gönderilen zeytinyağı oranlarında artış bulunmakta, 1241 (1825) tarihinde ise rakamlar en yüksek seviyelerine ulaşmaktadır. Tek başına 1238 (1823)'de gönderilen zeytinyağı oranı bile bu tarihe gelinceye dek kaydedilen rakamlardan bir hayli fazladır. En yüksek rakam her iki ürün açısından ortak bir şekilde olmak üzere 1241 (1825) tarihinde karşımıza çıkmaktayken, sadece zeytinyağı açısından en düşük rakam 1243 (1827) tarihinde görülmektedir. İki yıllık bir zaman dilimi içerisinde zeytinyağı kantar oranında en hızlı düşüş yaşanmıştır.⁶⁰

Başkent için ayrılan diğer önemli ürün olan sabun ise, zeytinyağı kadar sık gönderilmemiştir. Hicrî 1239 (1824) tarihinde gönderilen sabun oranlarının en yüksek düzeye çıktığı görülmektedir. Diğer yıllarda ise rakamlar yine dalgalı bir grafik sergilemiştir.⁶¹

Konuyla doğrudan ilgisi olmamasına rağmen, ürün listelerinde tespit edilen bazı tarihlerin 1095-1 no'lu sicil defteri numaralandırılırken, verilen son tarih olan 1242 (1826) hicrî tarihini aştığı, bazen 1243 (1827) yılına ait belgelerle karşılaştığını söylemek yerinde olacaktır. Ancak, iaşe ve mahkeme konuları dışında, belirlenmiş zaman diliminin öncesi veya sonrasına denk gelen tarihlerde kaydedilmiş belgelere rastlanmamıştır.

Konu, denizcilik açısından da dikkat çeken bazı yönleri sahiptir. Kaydedilen belgelerde, gemilerine yüklenen ürünü İstanbul'a götürmekle görevlendirilen denizciler içerisinde diğerlerine nazaran Midilli'li kaptanlar başı çekmektedir. Özellikle Midilli'li Ahmet Reis isimli denizci İstanbul'a en fazla sefer yapmış geminin sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faaliyetler yapılırken, Müslümanların yanı sıra gayrimüslim

⁵⁹ Bk. Tablo I - II.

⁶⁰ Zeytinyağı taşıma yılları ve oranları için Bk. Tablo I ve Tablo II .

⁶¹ Sabun taşıma yılları ve oranları için Bk. Tablo III .

denizciler de tercih edilmiştir. Yani ve Anton Bezirgân gibi bazı gayrimüslim kaptan veya gemi sahiplerinin isimlerinin diğer gemicilerle beraber listelerde yer aldığı görülmektedir.⁶²

Değerli bir ihtiyaç maddesi olan zeytinyağının temininin devletin belli başlı sorunlarından olduğu, bu yüzden yönetimin titiz davranarak, merkezden taşraya görevli yollandığından bahsedilmişti. 29 Zilkaade 1230 (1 Kasım 1815) tarihli bir belgede, Kemerredremid'e zeytinyağı tedarik etmesi için İbrahim Çukadar isimli görevlinin yollanmasına rağmen, beklenen ürünün zamanında gönderilmediği, hatta o yılın zeytin hasılatının bol olduğunun merkez tarafından bilindiği, bu süre içinde üretilen yeni ve eski mahsulün derhal İstanbul'a ulaştırılması, yabancı tüccarlar ve Adalar arasında ticaret yapan kayıklara bir dirhem bile zeytinyağı verilmemesi, aynı zamanda art niyetli kişilerin yararlanmasının önlenilmesi, ürünlerin yüklendiği gemilerin ve kaptanlarının isimlerinin defterlere yazılmasıyla beraber İbrahim Çukadar'ın görevini layıkıyla yerine getirmesi için gereken yardımın yapılması yerel yöneticilerden ve adı geçen Mübaşirden istenmektedir.⁶³ Zeytinyağının yabancı tüccarlara satılmaya başlanması İstanbul'a gelen miktarın azalmasıyla beraber fiyatın artmasına yol açtığından istenmeyen durumların yaşanmaması için konunun üstünde titizlikle durulmaktaydı. Buna rağmen, Narhı yeterli bulmayan tüccarlar ellerindeki malları yabancılara yada imparatorluk dahilindeki başka yerlere satarlardı.⁶⁴

27 Cemaziyülahir 1231 (20 Mayıs 1816) tarihinde, Ayvalık, Tuzla, Edremid ve Kemerredremid kazalarında zeytinyağı üretiminde bolluk olduğu, zeytinyağının yine adalar arasında ticaret yapan kayıklara ve yabancı tüccarlara verilmemesi, kâr amacı güden kişilerinde zeytinyağından faydalanmalarının önlenerek ürünün eksiksiz biçimde gemilere yüklenmesi istenmekte, bunların dışında bir hareket meydana gelirse şüphe uyanacağı vurgulanarak ikazda bulunulmaktaydı.⁶⁵

Yine, 21 Rebiulevvel 1235 (8 Ocak 1820) tarihinde, merkezin iaşesi için ayrılan zeytinyağının bazı mahallerden gizlice kaçırılarak İstanbul'a getirildiği ve fiyatının yükseltilmesinden dolayı halkın yağ sıkıntısı çektiği, bu nedenle ortaya çıkan ihtiyacın giderilmesi için istenen 100 bin kantar zeytinyağının gelmediği, yanı sıra Odun Kapısı adlı yerde çıkan yangının zeytin bağcılarının dükkanlarını hasara uğratarak piyasada

⁶² Adı geçen denizciler ve diğer kaptanların listesi için Bk. Tablo I ve Tablo II .

⁶³ BRH.Ş.S.1095-1, 3/7.

⁶⁴ Arıkan, a.g.m., s.15-16 ; Demir, a.g.e., s.69.

⁶⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 6/7

bulunan zeytinyağının zâyi olduğu, bu nedenle halkın sıkıntısının giderilmesi için imparatorlukta üretilen tüm zeytinyağlarının İstanbul'a yollanması ve paylaşarak tescil edilmesi emredilmektedir.⁶⁶ Zeytinyağının bulunmaması İstanbul'da ciddi bir sıkıntıya yol açmıştır. Belge, İstanbul'un iaşesinin teminindeki aksamaların yönetimce nasıl karşılandığını ve sorunu gidermek amacıyla ne gibi önlemlere başvurulduğunu göstermektedir.

Aynı şekilde sabun yokluğu da merkezi yöneticileri harekete geçirmekteydi. 25 Şaban 1235 (7 Haziran 1820) tarihinde, Seyyid Ali isimli vezir tarafında Kemeredremid Voyvodasına gönderilen mektupta, İstanbul için yeterli derecede sabunun önceden belirlenen ölçüde alınması, yine yasaklanan kimselere ve yerlere verilmemesinin yanı sıra, halkın zarara uğramaması istenmektedir.⁶⁷ Zeytinyağı konusunda ki hassasiyet fark gözetilmeksizin sabun konusunda ortaya çıkmaktadır. 5 Zilhicce 1235 (14 Ağustos 1820) tarihli kayıta ise, Kemeredremid'in İstanbul'a yıllık 226 kantar sabun vermekle yükümlü olduğu, 1234 (1819) ve 1235 (1820) tarihlerine ait isteklerin yalnızca 49.5 kantarlık kısmının yollandığı, her iki sene için belirlenen miktardan toplam 302.5 kantar sabun kalmış olduğu, İstanbul halkının sabun sıkıntısı çekmekte olduğundan dolayı istenen miktarın dışında geride kalan sabunun acilen yollanarak bir kıyye bile sabunun taşrada bırakılmaması istenmektedir.⁶⁸

Belirlenen iaşe ürünlerini temin etme amacıyla özel olarak taşraya yollanan memurların kendilerinden dikkatle yapılması istenen görevlerini beklenen zamanda yerine getirmemeleri ve yaptıkları iş karşılığında kendilerine verilecek paradan başka ücret talep etmeleri Başkenti düşündüren ve tedbir almaya iten sorunlardan biridir. Örneğin 27 Recep 1235'te (10 Mayıs 1820) muhtemelen kendisine zeytinyağının başka yerlere verilmemesi konusunda yukarıda tembihte bulunulan görevli olan İbrahim isimli kişiye hak ettiği ücretin dışında bir akçe bile fazla para verilmemesi, kendisinin de belirlenen iaşe miktarından fazla almaması ve istenen ürünleri hızlı şekilde İstanbul'a yollaması istenmiştir.⁶⁹ Zeytinyağı ve sabun konusunda görülen bu gecikme, kazanın İstanbul'a yolladığı diğer ürünler için de söz konusu olmuştur. Örneğin, Bizzat Mehmet Nurullah Paşa'ya gönderilen bir emirde, vatandaşlar ve bazı mültezimlerin İstanbul için ayrılan buğdayı daha yüksek fiyat vererek satın almalarının engellenmesi, buğdayın

⁶⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 40/5.

⁶⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 40/6.

⁶⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 15/3.

⁶⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 2/4

İstanbul ambarlarına hızlı bir şekilde nakledilmesi emredilmektedir. Yönetim, alımların yapılmasının engellendiğini gördüğü durumlarda, üst rütbeli bir yerel yöneticiye hızlıca talimat göndererek, sorunun acilen çözülmesini istemektedir.⁷⁰

Bu tür belgelerden anlaşıldığı kadarıyla taşrada alım işlemleri yapılırken görevliler yetkilerini kötüye kullanmakta, yavaş davranmaları nedeniyle beklenen iaşe maddeleri gecikmekte, bu yüzden İstanbul, iaşe teminiyle görevlendirilen kişilere ve denetlenmeleri maksadıyla gönderilen yerlerin yöneticilerine uyarılarda bulunmaktadır.

Yollanan iaşe maddelerini İstanbul açısından önemlerine göre değerlendirirsek, zeytinyağından sonra sırayı ihtiyacı en fazla hissedilen bâkliyalardan olan Buğday ve Arpa'ya verebiliriz.

c) Buğday ve Arpa

Temel gıda ekmeğın ana maddesi buğday ve diğerk bir önemli bakliyat olan arpa da İstanbul halkının gereksinimini karşılamak için kazadan istenen besin maddeleri arasındaki yerlerini almışlardır. Devlet, taşıma kolaylığını göz önüne alarak öncelikle deniz kıyısında limanları bulunan Kadılıklardan buğday istemiş ve her gün ambarlarda bulunması gereken bu ürünlerin hızlı bir şekilde İstanbul'a gelmesini amaçlamıştır.⁷¹

Kemeredremid, İstanbul'a yakınlığı nedeniyle buğday konusunda tercih sebebi olan kazalardan biridir. Gurre-i Şevval 1235 (17 Temmuz 1820) tarihinde Bandırma İskelesine bağlı kazalardan eskiden alındığı gibi buğday ve arpa istenmesine rağmen, bazı kişilerin zahireyi gasp ettikleri, tayin edilen görevlinin bunu önleyerek istenen zahireyi tamamen teslim alması, Kemeredremid'ten alınması şart koşulan 1000'er kile Buğday ve Arpanın kanunlarca belirlenmiş ölçüsüyle hızlı bir şekilde gerekirse üretim yeri harmanlardan toplanması, bu işlem yapılırken halkın zulme uğratılmaması, kile başına 30 akçeden olmak üzere ürünü teslim almakla görevli Mübaşirin ücretinin de tam ve eksiksiz olarak kendine teslim edilmesi, Mehmet isimli Zahire Emîni unvanına sahip kişinin beratsız bir şekilde halktan zahire talep etmemesi, hoşgörölü ve üreticiye öncelik veren yaklaşımlara rağmen halk zahire vermeyi reddederse, yükümlü oldukları öşür vergilerine karşılık sayılarak Buğday ve Arpanın tahsili yoluna gidilmesi, muhtemelen bölgede eşkıyalık yapmakta olan Sarıbeyoğlu isimli kişinin ürünleri vermemek için bahane gösterilmesi dinlenilmeyerek zahirenin eksiksiz bir biçimde alınması, yukarıda

⁷⁰ BRH.Ş.S.1095-1 , 8/2

⁷¹ Büyükcan, a.g.t., s. 43-49 arası.

bahsedilen Bandırma İskelesi'nden sorumlu olduğu belgede belirtilen Abdullah isimli görevliden istenmektedir.⁷²

Anlaşıldığı kadarıyla, istenen iâşe maddelerini vermemek için çeşitli bahaneler ileri süren halk Buğday ve Arpa'nın alımını geciktirmekte, devlet ise konunun öneminden dolayı, görevlilerin belli ölçüde zor kullanmalarına izin vermektedir. Tıpkı zeytinyağı ve sabun konusunda olduğu gibi merkezi yönetimin bir otorite sorunu yaşadığını görmekteyiz. halkın zahire vermemek için bahane gösterdiği Sarıbeyoğlu kişi ise yalnızca bu belgede karşımıza çıkmaktadır.

d) Küçük ve Büyükbaş Hayvan

İstanbul et ihtiyacını genellikle İslâm dinine göre yenmesi sakıncalı olmayan hayvanlar vasıtasıyla temin ediyordu. Bu gereksinimin karşılanmasında çeşitli bölgeler, tıpkı diğer tüketim maddelerinde olduğu gibi, üzerlerine düşen görevleri yerine getiriyorlardı. Osmanlı dünyasında kırmızı et deyince akıllara en başta küçük ve büyükbaş besi hayvanları gelmektedir. Etleri sofralarda tercih edilen bu hayvanların karşılaması için bazı yerlerin yükümlü olduğu koyun ve kuzu sayısı bölge Kadılarında sağlanan bilgilere göre, İstanbul tarafından belirlenir ve bu amaçla asıl Celp (Yazım) Defteri denen defter düzenlenirdi. Bu deftere gerekli olan koyun sayısı ve karşılanacağı yer kaydedilirdi. Bir kopyası Mübaşir Çavuşla ilgili bölgenin Kadısına ulaştırılır ve o andan itibaren istenen hayvan miktarı belirlenip yollanırdı. Fiyat hakkında herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa yine Narh çerçevesinde Kadı bunu çözmeye çalışırdı. Koyunların hepsinin aynı anda yollanması yerine belirli aralarla yollanması daha yaygındı.⁷³

Kemeredremid sadece tarımsal ürünleriyle değil, karşılayabileceği düşünülebilen küçük ve büyükbaş hayvanlarla da İstanbul'un beslenmesine katkı yapmakta olduğu görülmektedir. Örneğin, 27 Rebiülevvel 1232 (14 Şubat 1817) tarihinde, Kemeredremid mahkemesine yollanan bir emirde İstanbul'a 160 adet Koyun ve Keçi gönderilmesi istenmektedir.⁷⁴ 7 Cemaziyülevvel 1232 (25 Mart 1817) tarihinde ise Karesi Sancağı bünyesindeki kazalara paylaşımı yapılan 2233 adet küçük ve büyükbaş hayvandan, Kemeredremid'in, 34 adet Kuzu, 30 adet Koyun, 28 adet Keçi ve 20 adet Sığır olmak üzere, toplam 112 hayvan vermesi kararlaştırılmıştı.⁷⁵ Devamla 7 Muharrem 1235 (15

⁷² BRH.Ş.S.1095-1, 15/1

⁷³ Demir, a.g.e., s.71.

⁷⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 10/3

⁷⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 11/4

Ekim 1820) tarihinde, Kemer'e tanesi 5.5 guruştan 170 adet koyun düşmüş, verginin toplam bedeli de 880 guruş olarak tespit edilmiştir.⁷⁶

Beslenme gayesi dışında alınan hayvanlarla beraber kazadan yapılan taleplerde bazı askerî amaçların da öncelikli olduğu görülmektedir. Deftere kaydedilen bir belgede, Rumeli Seraskerliğine (Ordu Komutanlığı) ek olarak Bahr-i Sefid (Akdeniz) Boğazı muhafızı unvanlarına sahip olduğu belirtilen eski Karesi mutasarrıfı Derviş Mehmet Paşa, başta askerî mühimmat ve diğer malzemelerin nakliyesi için eski görev yerinden 300 deve (Şütür) istemiş, bu bağlamda Kemeredremid toplam değerleri 206 guruştan 27 adet deveyi paşanın bulunduğu yere göndermiştir.⁷⁷ Farklı bir konuda da değerlendirilebilecek bu istek İstanbul tarafından alınanların dışında deve gibi başka bir cinsten bahsettiği için önemlidir.

e) Palamut

Dr. Abdülmecit Mutaf günümüz Türkçe'sine çevirdiği “1847 Tarihli Karesi *Salnamesi*” isimli yapıtında dönemin Kemeredremid ticaretinin temel ürünlerinin zeytinyağı, palamut ve mazı olduğunu yanı sıra yörede yetişen çam ve meşenin yüksek kalite içerdiğini öğrenmekteyiz. İlk bölümde Burhaniye hakkında özet bilgiler verilirken ilçede bulunan Meşe ağaçlarının çok kaliteli olduğu ve bazı yerlerde korunmaya alındığından bahsedilmiştir.⁷⁸

Bunlarla beraber, zeytinyağının dışında yörenin en önemli gelir kaynaklarından biri olduğu görülen palamut maddesinden incelenen defterde çok az bahsedilmiştir. Ancak belgelerin niteliğine bakarak Kemeredremid'de üretilen palamudun İstanbul için önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin 29 Şaban 1240 (18 Nisan 1825) tarihinde gelen bir emre göre, Kasımpaşa İşkodra vb. yerlerde muşamba üreten esnaf tarafından kullanılan, Bayramiç, Tuzla, Kemeredremid ve Kuşadası gibi yerlerde yetiştirilen palamudun, bazı kimselerce yüksek fiyat ile önceden alınmasından dolayı malın yokluğunun işleri gereği palamuda ihtiyaç duyan esnafı mağdur ettiği, bu nedenle bu tür faaliyetlerin engellenmesi emredilmektedir.⁷⁹ Kazada üretilen palamut, muşambacılık sanayinde çalışan esnaf tarafından rağbet görmekte, yokluğu ise sıkıntıya ve şikayete neden olmaktadır.

⁷⁶ BRH.S.Ş.1095-1, 13/1

⁷⁷ BRH.S.Ş.1095-1, 27/5

⁷⁸ Mutaf, a.g.e., s.79. www.burhaniyebilediyesi.com. aynı yerde.

⁷⁹ BRH.S.Ş.1095-1, 30/1

Diğer belge, İstanbul'a gönderilen palamut miktarından bahsetmektedir. Bu belge sayesinde zeytinyağı ve sabundan sonra ölçüm işlemine tutularak İstanbul'a yollanan diğer iâşe maddesinin palamut olduğunu öğrenmekteyiz. 25 Cemaziyülevvel 1241 (4 Ocak 1826) tarihinde Midilli'li Tarakçı Mustafa Reis'in kaptanlık yaptığı gemiyle 442 kantar, Gelibolulu Mehmet Reis'in yönetimindeki gemiyle 352 kantar toplamda ise 794 kantar palamut başkente yollanmıştır.⁸⁰ Bu belgenin dışında 1905-1 no'lu defterin kayıtlarında kazadan İstanbul'a gönderilen herhangi bir palamut miktarına rastlamamaktayız.

f) Diğer Ürünler:

XVII. yüzyılda kayda geçmiş Şer'îye Sicillerine göre Edremit kazası üzerine bir yüksek lisans tezi kaleme alan Şeyda Büyükcan, başta buğday olmak üzere kuru ve yaş üzüm, zeytin, zeytinyağı, pekmez, üzüm turşusu, arpa, pamuk, susam ve narın yanı sıra zor şartlarda yetiştirilen bir bakliyat olan pirincin de yörenin ürünleri arasında olduğunu vurgulayarak, XVII. yüzyılda Edremit'te çeltik tarlalarının varlığından bahsetmektedir. Burhaniye ve Edremit'in birbirlerine yakınlıkları düşünüldüğünde ticaret, ekonomi ve üretim sistemlerinde etkileşimler düşünülebilir. Ancak, incelenen defterde, örneklerin dışında kazanın sahip olduğu ürün yelpazesi hakkında, özellikle üzüm ve pirinç gibi Kemeredremid'de de geçim kaynakları arasında yer alması muhtemel olan besin maddeleriyle ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır.⁸¹

E) VERGİLER

1) Osmanlı İmparatorluğu'nda Vergiler ve Şer'îye Sicilleri

Osmanlı İmparatorluğunda geleneksel olarak halkın vergilendirilmesinde iki ana prensip göz önünde tutulmaktaydı. Bunlardan birincisi, şeriat kurallarına göre hemen hemen bütün İslâm devletlerinde benzer biçimde uygulanan Tekâlif-i Şer'îye olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ise, devletin gerek gördükçe yine şer'î kurallara bağlı kalınarak halktan çeşitli ad ve şekillerde isteyip aldığı, miktarı önceden bilinmeyen duruma bağlı vergilerdir ki, bunlara da Rusûmat-ı Örfîye adı verilmektedir. Kent yaşamını ve ülke yönetimini yakından ilgilendiren, yöneticileri uğraştıran, yakınmalara sebep olan bu vergiler grubunun neleri kapsadığı, nasıl saptanıp toplandığını Şer'îye

⁸⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 34/3.

⁸¹ Mutaf, a.g.e., s.83. Büyükcan, a.g.e., s.21.

Sicillerinde açıkça görmekteyiz. Bu sayede imparatorluğun sosyal ve ekonomik yapısı üzerinde daha belirgin bir saptama yapmak mümkün olabilmektedir.⁸²

Eyâlet ve sancak merkezi olan kentlerde yöneticilere ödenen İmdâdı-Seferiye ve Hâzeriye vergileri, hükümet merkezinden herhangi bir görevle gelip kente kalan veya gelip geçen Mübaşir Ulak gibi kamu görevlileri için yapılan harcamalar, ayaklanmaları bastırmak, eşkıya takibi, sel, yangın ve deprem gibi afetlerin yaralarını sarmak ve güvenliğin sağlanması amacıyla yöneticilerin yapmak zorunda kaldığı olağanüstü masraflar, kamuya ait onarım ve yapı işleri ile ödenen ulaşım ve haberleşme giderleri ve kimi görevlilere verilen ücretler altı ayda hesaplanarak belirli kurallar çerçevesinde kent merkezindeki kasaba ve köylerden vergi olarak toplanmakta idi. Şehir Kethüdası, Âyân, Mütessellim, esnaf temsilcileri, ileri gelen birkaç kişiyle beraber Kadı ve mahkeme görevlileri bir araya gelerek, yılda iki kez, altı ayda bir bu masrafları kaydediyorlardı. Şer'îye Sicilinde giderin nereye, kimler tarafından yapıldığı ve ne kadar olduğu ayrı ayrı yazılarak toplanıyordu. Genel gider toplamında Hârc-ı İmza Kethüdâiye, Kalemîye ve Kağıt Bedeli gibi giderler eklendikten ortaya çıkan meblağ kent merkezindeki halka, esnaf grupları, kasaba ve köylere bölüştürülüyordu. Bu tutanağın bir kopyası İstanbul'a gönderilmekteydi. Onay alındıktan sonra gereken işlemler yapılıyordu. İşte bu yapılan işlemler Salyâne ve Tevzî Defteri olarak adlandırılmaktaydı. Vergi dağıtma anlamına gelen bu terim, ayrı bir defteri değil, her türlü mahkeme kaydı ve yazışmanın bulunduğu Şer'îye Sicillerine kaydedilen özel bir belgeyi ifade etmektedir.⁸³

2) Kemeredremid'ten Alınan Vergiler

a) Âvâriz ve Nüzul

Bedel-i Âvâriz ve Nüzul, Tanzimat'ın ilanına kadar ayırım yapılmaksızın alınan başlıca vergilerdendi. Olağanüstü durumlarda başvurulduğu bilinen Âvâriz ve Nüzul akçesi XIX. yüzyıla gelindiğinde her yıl düzenli olarak toplanan bir vergi haline gelmişti. Bu belirlemede kullanılan ölçüt Osmanlı köylü sisteminin temeli olan ve Hane denen birimdir. Osmanlı Kânunnâmelerinde aile reisi esas kabul edilerek yükümlülükler bu anlayışa göre tespit edilmiştir.⁸⁴ Hükümetçe görevlendirilen Mübaşirler tarafından toplanarak ilgili hazine ve kişilere teslim edilen bu iki verginin belirlenmesinde Âvâriz Hanesi birim olarak kabul edilmişti. Her sancakta kaç adet Âvâriz Hanesinin bulunduğu

⁸² Çadırcı, a.g.e., s.148, Demir, a.g.e., s.33.

⁸³ Çadırcı, a.g.e., s.148-149.

⁸⁴ Özçelik, a.g.e., s.99-100.

Hazine-i Âmire'de saklı defterlerde kayıtlıydı. Vergiler toplanacağı zaman, bu kayıtlara bakılır, Mübaşir ve yöneticilere hitaben yazılan fermanla Sancak dahilindeki Âvâriz Hane sayısı, her haneden alınacak Âvarız ve Nüzul miktarı ile Mübaşirîye (vergi toplayan memurun maaşı) oranı belirlenirdi. Ayrıca, Mübaşirin kent merkezinde kaldığı sürede yaptığı zorunlu harcamalarda vergiye eklenirdi.⁸⁵ Para dışında, ordunun iâşe ihtiyaçları için alınan vergi olan Nüzul, genel olarak belirlenen miktarda un ve arpanın karşılanmasından ibaretti. Bu vergi kapsamında alınan erzakların ücretlerinin halka ödenmesi gerektiği gibi, yalnızca sefer esnasında toplanması şart koşulmuştu. XVIII. yüzyıl başından itibaren çok ağırlaşan bu vergi devlet tarafından bir fedakarlık olarak görülmekteydi.⁸⁶

Kemerderem'de çeşitli zamanlarda bu vergileri karşılamakla yükümlü kılınan kazalardan biridir. Defterin konuya ilgili ilk belgesinin 1231(1815) tarihli olduğu görülmektedir. Düşülen kayda göre, Kuddâmiye, İmhâliye ve İkrâmiye gibi vergilerle birlikte, Mal-ı Âvarız ve Bedel-i Nüzul vergilerinin hane başına 500'er akçe kabul edilerek, hepsinin toplamı olan 3190 guruşun, Muharrem ayının üçüncü gününden başlamak üzere altmış bir gün içinde Biga Mütessilimi görevini yürütmekte olan Osman Bey isimli kişiye teslim edilmesi için Kemer kazasına emir yollanmıştır.⁸⁷

27 Muharrem 1235 (16 Kasım 1819) tarihinde ise, sancağın kazalarından hane başına 500'er akçe Âvarız alınması kararlaştırılmıştır. Dört yıl önce belirlenen oranda herhangi bir indirim değişme yapılmadığı görülmektedir. Ek olarak yollanması mecburi olan mallarında tahsil edilerek görevliye teslim edilmesi, vergi vermek istemeyerek karşı koyan kimselerin tepkilerinin engellenmesiyle beraber Mübaşir maaşı olarak hane başına 6 akçe pay alınması da emredilmiştir.⁸⁸

Konuyla ilgili başka bir belgede yine 1235 (1819) tarihinde Bedel-i Nüzul'un 600 akçe olarak belirlendiğini görmekteyiz. Âvarız vergisine oranla Nüzul'da 100 guruşluk bir fazlalık görülmektedir. Yine Mübaşir maaşı için alınan pay da belgede belirtilmiş, her yerin Nüzul hanesinden 30 akçenin, her 100 akçeden de 1 Esedi guruşun alınması, bu işlemlerinde mirî akçenin hazineye alındığı yöntemine göre yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁹

⁸⁵ Çadırcı, **a.g.e.**, s.110.

⁸⁶ Özkaya, **a.g.e.**, s.47,-51

⁸⁷ **BRH.Ş.S.1095-1**, 3/8

⁸⁸ **BRH.Ş.S.1095-1**, 14/5.

⁸⁹ **BRH.Ş.S.1095-1**, 14/6

Bu belgelerin hemen altında yer alan başka bir kayıta 1236 (1820) tarihinde kazadan daha önce tespit edilen birim haneler üzerinden alınacak her iki verginin toplamının 3509 guruş olduğu görülmektedir.⁹⁰ Aynı yıl içinde, 23 Muharrem 1236'da (31 Ekim 1820) gönderilen bir emre göre, Tuna Nehri sahillerinde inşa edilmekte olan Şalopa⁹¹ ismi verilen gemide görevlendirilecek personelin maşalarının karşılanması için Kemeredremid'ten Âvarız vergisi kapsamında 40 guruş tahsil edileceği bildirilmiştir.⁹² Ancak bu meblağın 1236(1820) tarihine mahsuben bahsedilen 3509 guruş içinde olup olmadığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Önceki belgelerde belirlenen miktarların birleşimiyle Kemeredremid'den tahsil edilecek verginin toplamı belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu rakamın ertesi yıl için de geçerli olduğu 26 Rebiulevvel 1237 (21 Aralık 1821) tarihinde 3509 guruşluk Nüzul ve Âvâriz borcundan anlaşılmaktadır. Yanı sıra, yine konulan verginin karşılanması konusunda halka süre tanındığını görmekteyiz.⁹³

1231 (1815) tarihli Âvarız ve Nuzül vergileri ilerleyen yıllarda gönderilen emirlerden küçük farklılıklar göstermektedir. İlk belgede Âvarız ve Nuzül beraber hesaplanarak bazı ek vergilerde beraberinde istenmiştir. Diğerlerinde ise iki verginin hangi oranlarda alınacağı ilk etapta farklı olarak hesaplanmış ve ayrı bir belgede toplanarak belirlenmiştir. Başka bir husus ise, 1231 (1815) tarihli Âvarız ve Nüzul 500 akçe tutarındayken, 1235 tarihindeki Âvarızın aynı seviyede kalarak 500 akçe, Bedel-i Nuzül'un ise 100 akçe fazlalıkla 600 akçe olduğu görülmektedir. Yine dört yıl arayla belirlenen toplam vergi borcundaki artış 319 guruştur.

b) İmdâd-ı Hâzeriye ve İmdâd-ı Seferîye

XIX. yüzyılda, halktan en çok alınan vergiler arasında Hâzeriye ve Seferîye adlarıyla bilinen, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında köy kent ayrımı yapmaksızın her yıl iki eşit taksitle toplanan bir vergi türü yer almaktadır. Halkın en yakındığı, belirlenip toplanmasında kural dışı uygulamaların en çok yapıldığı vergilerin başında gelen bu iki vergi, Eyâlet valileri için eyalet sınırları içinde bulunan sancaklardan padişah emriyle her yıl iki taksitle alınıyordu. Bazen üç taksitle alındığı da olurdu. Gerek görüldüğünde valilere verilmez, merkezdeki hazineler adına toplatılırdı. Devletin

⁹⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 14/8

⁹¹ Şalopa yada Şolopa Filikadan büyük kürek ve yelkenle hareket eden veya liman içinde malzeme taşımakta kullanılan küçük tekneye denmektedir. Bk. www.sgk.tsk.mil.tr.

⁹² BRH.Ş.S.1095-1, 16/3

⁹³ BRH.Ş.S.1095-1, 19/6.

önceleri savaş giderleri için topladığı İmdâdiyeler XVII. yüzyılda Beylerbeyleri ve Sancakbeylerinin kendi kapı halkları için toplanır olmuştur. Vergilerin tahsili için Çavuşlar Kethüdası görevlendirilir, Kethüda gereğinin yerine getirilmesi için Kadı'ya başvurur, Kadı da mahallere bölüştürmelerde bulunurdu. Tahsil işleminin yapılması için her kazanın kadısına buyrulduklar yollanırdı. Rum isyanında başarısızlığa uğrayan ordunun kaldırılmasından sonra, askeri yapılanmayı yeniden kurma gereği doğmuş, bu yüzden Anadolu kentlerinin vergi ve asker yükü artmıştı. Bu tarihlerde Kayseri ve Ankara gibi yerlerden yüzlerce asker toplayan fermanlar yollanmış, 100.000'er gurusluk İmdâd-ı Seferîye'ler toplanmıştı⁹⁴

Kemerredremid bu dönemde İmdâd-ı Hâzeriye ve Seferîye yükümlülüklerini bazen iki, bazen de üç taksitte karşılamıştır. Örneğin, 1230 (1815) tarihinde Mal-ı Hâzeriye ve diğer masrafların toplamı olarak Kemerredremid'e 159 gurus vergi borcu düşmüş,⁹⁵ 27 Muharrem 1232 (6 Aralık 1817) tarihinde ise, Anadolu Eyâletinde bulunmakta olan kazalara yollanan ve iki taksitle alınması emredilen 57.157 gurusluk Hâzeriye bedelinden ilk taksit ücreti olarak 124 gurus alınmıştır. Vergi isteklerinin defterin sayfaları boyunca düzensiz aralıklarla devam ettiği görülmektedir. 5 Safer 1235 (23 Kasım 1819) tarihinden yılda üç taksitle alınması emredilen İmdâd-ı Hâzeriyeden Kemerredremid'in vereceği meblağ 159 kuruş, 5 Muharrem 1236 (13 Ekim 1820) tarihinde Anadolu Vâlisi tarafından senede iki taksitle istenen Mal-ı Hâzeriyenin ilk taksiti olarak ta 146 gurusluk vergi ücretleri belirlenmiştir.⁹⁶ 7 Muharrem 1236 (15 Ekim 1820) tarihinde yollanan bir buyrultuda, Anadolu valisi Ebubekir Paşa'nın hazinesi için gerekli olan Hâzeriye'nin ilk taksitinin hızlı bir biçimde toplanarak görevli Mübaşire teslim edilmesi ve yollanması emredilmiştir.⁹⁷

c) Diğer Vergiler

Osmanlı Vergi gelenekleri ve Şer'îye Sicillerine yansımaları anlatılırken, çeşitli masrafların kazanın bağlı bulunduğu sancağın ileri gelenleri tarafından belli aralıklarla toplanarak, kazalara bölüştürüldüğünden bahsedilmişti. İncelediğimiz defterde bu bölüştürmelerin doğrudan yansımış olduğu çok sayıda belge bulunmaktadır.

⁹⁴ Özkaya, a.g.e., s.49, Çadircı, a.g.e., s.147 ; İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Ankara, 2000, s.353-354,

⁹⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 3/1

⁹⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 10/1,10/2,13/2,17/2, 33/5.

⁹⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 17/3

Vergi koyma olarak değerlendirebileceğimiz bu sınıf örneklerin içinde ilk olarak karşımıza devrin padişahı II. Mahmut'un yasaklamasına karşın bir süre daha valilerin ayakbasta parası bahanesiyle il halkından toplattıkları yasadışı bir vergi olan Kuddâmiye çıkmaktadır.⁹⁸

28 Ramazan 1232 (22 Ağustos 1816) tarihinde, Kemeredremid 4000 guruş Kuddamiye'nin yanı sıra 1000 guruş Gümrük Kuddamiyesi vermekle yükümlü kılınmış, devamla gümrük için alınacağı belirtilen 1.000 guruşun, Emir Osmanzâde isimli kaza sakini tarafından fukaranın hayrına ödemiş olduğu kaydı düşülmüştü. Bu da verginin halk açısından ne derecede bir zorunluluk olduğunun kanıtıdır.⁹⁹

Yine, 15 Rebiulahir 1235 (20 Ocak 1821) tarihinde Bursa valilerine verile gelen Kuddamiye, Zahire Baha ve Davatiye gibi vergilerin toplanması için Bursa ve Kocaeli sancakları mütesellimi Elhac Ahmet Efendi tarafından kazaya yollanan emre göre, Kuddamiye ve Zahire Baha 6.400 guruş, mübaşir ücreti 700 guruş olmak üzere toplam 7100 guruş paranın tahsil edilmesi istenmiştir.¹⁰⁰

Bazı masrafların Sancak ileri gelenleri tarafından altı ayda hesaplanarak belirli kurallar çerçevesinde kent merkezindeki kasaba ve köylerden vergi olarak toplanmakta olduğundan bahsedilmiştir. Kaza mahkemesine bu tür giderlerin karşılanması isteğiyle çok sayıda emrin geldiği görülmektedir. Örneğin, 15 Şevval 1240 (2 Haziran 1825) tarihinde, Bursa mahkemesinin tamir ve diğer masrafları üç sancağa bölüştürülmüş, Karesi Sancağı'na isabet eden 9370 guruştan Kemeredremid'e 882 guruş düşmüştür. Başka bir emirde 1236 (1821) ila 1237 (1822) tarihleri arası Bursa Sarayının tamir masrafları kapsamında Karesi Sancağı'na isabet eden 8000 guruştan Kemeredremid'e 900 guruş düştüğü belirtilerek ücretin karşılanması istenmiştir¹⁰¹ Yine 29 Şaban 1237 (1 Mayıs 1822) tarihli bir emre göre, Hicri 1236 tarihinin Recep ayının başından aynı senenin Cemaziyülevvel ayının sonuna kadar geçen süre içinde, bir senelik saray tamir masrafları, mübaşir konakları tamiri, eskiyen konakların tamiri, misafir konakları tamiri, saray malı olan konak ve evlerin tamirleriyle beraber, Eflak'a (Romanya) yollanan askerlerin sevk edilmesiyle görevli mübaşirlerin maaşları, Bursa valisi İbrahim Paşa'nın askerlerinin dönüş yolunda 35 gün kaldıkları İznikmid'te yaptıkları masraflar, durak

⁹⁸ Sakaoğlu, a.g.e., s.72

⁹⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 7/6,7/7.

¹⁰⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 14/7

¹⁰¹ BRH.Ş.S.1095-1, 31/6, 24/2.

ücretleri ve diğer masraflar için paşanın idaresindeki kazalara bölüştürülen meblağdan Kemer'e 100 guruş düşmüştür.¹⁰²

Yapılan talepler parayla kalmamakta, bazen iâşe maddelerinin de istendiği görülmektedir. Bursa'da ikamet eden valinin maiyetindeki askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Karesi Sancağı'ndan istenen buğdaydan Kemeredremid'e 500 kile ve 1375 guruşluk bir meblağın düştüğü görülmektedir. Yine valilik askeri için Karesi Sancağından 10.000 kile buğday istenmiş, Kemeredremid 1000 kile buğday vererek üstüne düşen görevi yerine getirmişti. Genelde Karesi Sancağı'na yollanan her emir sayısal açıdan kazaya 1/10 oranında yansımıştır. Bölüşüm yapılırken sancağın diğer kazaları da hesaba katılmıştır.¹⁰³

Belirlenen bu meblağların bazıları Bursa valisinin maiyetinde olan görevlilerin maaşlarını da kapsıyordu. Örneğin, Bursa valisinin Vekilbaşı hizmetini yürüttüğü belirtilen görevliye, Kemeredremid tarafından 300 guruş devriye, 50 guruş hizmet ücreti olmak üzere 350 guruş verilmesi kararlaştırılmıştır. Yine valinin Tatarbaşı Ağasına da aynı isim altında 250 guruş para verdiği kayıtlara geçmiştir. Sadece rütbeleri belirtilen iki kişiye verilen devriye ücretleri bir yıllık hizmetlerinin karşılığıdır.¹⁰⁴

Resmi görevlerle taşraya gelip giden devlet görevlilerinin yaptıkları harcamalar ve mevkilerine göre verilen ücretler görevleri sırasında buldukları kazalar tarafından karşılanmaktaydı. 21 Şevval 1230 (23 eylül 1815) tarihinde Karesi müteselliminin konak kirası, 1225 (1810) 1228 (1813) tarihleri arası konak masrafları affı, Mütesellim Mübaşiri Şâkir Ağa'nın masrafları, Mübâyacızade Abdullah Ağa masrafları, Şehzâde doğumunu müjdelemek için gelen iki Tatar verilen kürklerin ücretleri, 1229 (1814) tarihinde mübâyâ (satın alma) affı için İstanbul'a gidenlerin masrafları, sancağa gelmesi için Çarıkçı Ali Paşa'ya verilen üç at, iki katır, bir tahtirevan ve Mübaşir ücretlerinin toplamı olarak Karesi Sancağı'nın ödeyeceği meblağdan Kemeredremid'e 750 guruş düşmüştür.¹⁰⁵

Ulak Tatar Mübaşir gibi emir getiren ve götüren görevliler için, Hârc-ı İmza, Hidmed ve Mübaşîriye gibi çeşitli isimler altında alınmış vergiler de incelenen defterde sıkça bulunmaktadır. Örneğin, Mütesellim buyrultusu getiren Başçavuş'un yerine getirdiği görevi karşılığında alacağı 3600 guruş hidmed, 91 guruş hârc-ı imza olmak

¹⁰² BRH.Ş.S.1095-1, 24/3

¹⁰³ BRH.Ş.S.1095-1, 26/7,19/4

¹⁰⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 15/5.

¹⁰⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 3/6

üzere toplam 3701 guruşdan Kemeredremid'e 335 guruş düşmüştü. Hüseyin Paşa buyrulduzu getiren Tatar için hizmet 400 guruş, hârc-ı imza 10 guruş, toplamda 410 guruşluk bir oran belirlenmiş, bu orandan Kemeredremid'e 39 guruş düşmüştür. Konu hakkındaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.¹⁰⁶

d) Sosyal Gruplardan Alınan Vergiler

Kısa fakat önemli bilgiler içeren bazı belgelerde, hem ilk defa bahsedilen bazı vergiler hem de sicilde başka yerlerde kayıt edilmemiş sosyal grupların var olduğu görülmektedir. Örneğin, 1232 (1817) tarihinde değeri düşük mallardan 60 para, kaza dahilinde Çingene vatandaşların ikamet etmekte olduğu Uzun isimli köyde kahve öğütme işiyle uğraşan kişilerden bir Vukiyye, Hristiyanlardan 8 guruş, kız kaçırma eylemini gerçekleştiren kişilerden 25 guruştan 30 guruşa kadar vergi alınması ve bunlara dikkat edilmesi vurgulanmıştır.¹⁰⁷ Başka bir belgede ise Kasaba ve kazalara verilen izinnameler için 58 para, Yörüklere verilen izinnamelerden 3.5 guruş, kafirlere verilen izinnamelerden 8.5 kuruş alınacağı vurgulanmaktadır.¹⁰⁸ Bunların dışında defterde adı geçen gruplar veya vergiler hakkında başka ayrıntı bulunmamaktadır.

F) PARA VE FİYAT HAREKETLERİ

1) II. Mahmut Döneminde Para Politikaları

Osmanlı imparatorluğunda Tanzimât'a kadar geçen sürede ister küçük, ister büyük işlerde olsun, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılmaya halis veya az karışık bir para sistemi kullanılmıştır. Klasik dönemde devletin ana para birimi gümüştan kesilen akçedir. Günlük alışverişlerde kullanılan bu yerli ana paranın yanı sıra tamamen yabancı kökenli olan Venedik Dükası, Flori, Floransa Altını, Macar Altını, Engürüsiye, Memlük altını Eşrefiye, İran parası Şahi, İspanyol Real (Riyal), Hollanda sikkesi Esedi ile Zolota gibi para ve altınlar kullanılmaktaydı. Osmanlı düzeninde sikke, devletin darphanesinde kestiği altın, gümüş, bakır yada bunların karıştırılmasıyla elde edilen yuvarlak yassı maden parçalarıdır ve geçer para birimi uzun süre akçe olarak kalmıştır. Ancak sözünü ettiğimiz dönemde akçenin değeri çok düştüğünden, kullanım alanı kalmamış, yüzyıllardır işlem gördüğü piyasada yerini para ve kuruşa bırakmıştır.

¹⁰⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 38/1,40/1.

¹⁰⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 9/4

¹⁰⁸ BRH.Ş.S.1095-1,12/1

Bu gelişme, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda çeşitli evrelerden geçerek XIX. yüzyıl başına kadar karmaşık bir hal almıştır.¹⁰⁹

Para değerindeki düzensizlik ve dalgalanmaların getirisi olan fiyat artışları II. Mahmut döneminde olanca hızıyla sürmüştür. Devralınan bütçe açığını kapatmak için para değerini düşürme uygulamasına devam edildi. Padişah 31 yıl boyunca süren saltanatı sırasında altın para çeşidini 35, gümüş para çeşidini de 37 kez değiştirdi. II. Mahmut devrinde değişik ayar ve değerlerde basılan altın sikkelerin başlıcaları 1808-24 arasında Cedit Rumi veya Yazılı Mahmudîye, atık (eski) ayarında Surre Altını, Adlî Altın, Cedid Adlî Altın, 1829 yılında Hayriye Altını ile Mahmudîye adlarıyla anılan altın sikkelerdir. Yıldız, Macar, Fındık, Mısır Riyali ve Frengi denilen yabancı altınlarla, yarımalar ve çeyrekleri de dolanımda bulunuyorlardı. Tedavüle çıkartılan diğer paralar ise, 1810 yılına kadar 5 kuruş değerinde Cihadîye 1824'te çıkarılan Altmışlık ve Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra ortaya çıkarılan Metelik'ti.¹¹⁰

Anadolu'da bozuk para bulma dönemin diğer bir önemli sorunudur. Yukarıda adı geçen sikkelerin çıkarılmasının nedenlerinden biri de bu sorun olmuştur. Sıkıntı büyük haksız kazançlara yol açacak boyutlara ulaşmıştı. Zira, bazı art niyetli kimseler gizli ve açıktan her tarafta çeyrek altınları toplayarak üç kuruşa alıp vermeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. Bu yüzden, İstanbul'da bile aynı sorun baş gösterince önlem olarak yukarıda bahseden sikkeler belirli fiyat ve değerlerde tedavüle çıkarıldı.¹¹¹

2) Sicil Kayıtlarına Akseden Fiyat Düzenlemeleri

Araştırmamızın temelini teşkil eden sicil defterinde de altın düzenlemeleri ve para politikalarıyla ilgili belgeler görülmektedir. 21 Şaban 1240 (10 Nisan 1825) tarihinde Kemeredremid'e Mübaşir vasıtasıyla gönderilen emirde, Rumî altının daha önce çıkarılan bir emirle tedavülden kaldırıldığı, yerine Adlî olarak adlandırılan altının piyasaya sürülerek, tam Adlî 12, yarım 6 ve çeyreğinin de 3 guruş değerlerinde kullanılmasının belirlendiği, Rumî altının 25 guruş, İstanbul altınının 8 guruş, Kandiye altınının 11 guruş, Mısır altınının 7 guruş, Cezayir, Trablus ve Tunus altınlarının 12'şer guruş, Rumî altının yarısının 12.5 guruş, çeyreğinin 6 guruş 10 para, Kandiye altının çeyreğinin 3 guruş, İstanbul altınının çeyreğinin 2.5 guruş fiyatları üzerinden alınıp verilmesi, diğer değerli paralar takas edilirken buna uyulması, ve Rumi altının gerçek

¹⁰⁹ Çadrcı, a.g.e., s.108-109,110 ; Demir, a.g.e., s.57-58.

¹¹⁰ Çadrcı, a.g.e., aynı yerde ; Demir, a.g.e. aynı yerde.

¹¹¹ Çadrcı, a.g.e., aynı yerde; Demir, a.g.e., aynı yerde.

fiyatının üzerinde işlem görmemesi istenmekteydi. Belgede bahsedilen Rumi yada Atık Rumi isimli altın ise II. Mahmut döneminde 4 kez bastırılmış olup, 27 mm. çapında ve 4.81 gr. ağırlığındaydı. Yapılan düzenlemeler neticesinde tedavülden kaldırılarak yerini adli altına bırakmıştır.¹¹²

Para konusunda gelen Kemer mahkemesine yollanan belgeler arasında özel olarak kazayla ilgili bir belgeye rastlanmamıştır. Sicillere yansıyan belgeler Osmanlı malî sisteminin geçerli olduğu her yere gönderilen talimatlardan ibarettir.

G) TEREKELER

1) Osmanlılarda Tereke Kavramı ve Sosyo-Ekonomik Açıdan Önemi

Şer'îye Sicillerinde en fazla rastlanan kayıt türlerinden olan Terekeler veya Metrukat Defterleri, ölen kişinin bıraktığı malların saptanıp, dinî yasalara göre yapılan dağılımın gösterildiği Kadı kayıtlarıdır. Miras anlaşmazlıklarında, borç, alacak, verecek ilişkisinin karmaşık bir hal aldığı ticarî ilişkilere ait işlem gerektiren durumlarda mirasın mahkeme önünde belirlenip dağıtıldığı görülmekteydi. Ölen kişiden arta kalan mallar Kassam adlı memurun önünde sayıldıktan sonra, bilirkişiler veya tellallar aracılığıyla değerlendirilerek detaylı Muhallefat (Mal Varlığı) listeleri düzenlenirdi. Terekelerin kayda geçirilmesi için Kadı veya Naip ölenin evine gider varisleri veya varsa vekillerini çağırırdı. Gereken kişilerin hazır olmasından sonra ölen kişiden geriye kalan menkul, gayrimenkul ne varsa kaydedilirdi.¹¹³

Listelerde ölen kişinin cenaze masrafları, borçları ve vasiyetinin yerine getirilmesi için gerekli miktarlar ayrıca belirtildikten sonra, geriye kalan eşyanın satışından elde edilen meblağ, İslam hukukuna dayanarak mirasçılar arasında dağıtırdı. Tereke defterlerindeki verilerin mirasın gerçeğe yakın bir göstergesi olabildiği düşünülebilir. Ancak, vefat eden kişinin tüm mal varlığının kayıtlarda mevcut olduğunu söylemek zordur. Zira Prof. Barkan ticari seyahatler, hac ve sefer yolculukları sırasında vefat edenlerin ve bir Han köşesinde konmuş tüccar terekelerine ait listelerde, ölen kişinin memleketinde veya ilgili olduğu bölgelerde bütün mal ve alacaklarının bulunmamasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Terekeler aracılığıyla ölenlerin isim, cinsiyet, din ve meslekleriyle, yaşadıkları mahalleler tespit edilerek hangi mahallelerde servet birikimi olabileceği tahmin edilebilir, mirasçılarının isim ve sayıları,

¹¹² BRH.Ş.S.1095-1, 25/4,29/6.31/7 ; B Larousse, C.16, s.9961, İstanbul, 1986.

¹¹³ Demir, a.g.e., s.90 ; Yılmazçelik, a.g.m., s.347

toplam servetleri, nakit, alacak, borç ve gayri menkulleri, bunların değişim miktarları bulunarak fiyat hareketleri değerlendirilebilir.¹¹⁴ Bütün yönleriyle terekeler, yerel tarih araştırmaları için vazgeçilmez başvuru kaynakları olarak büyük önem taşımaktadırlar.

2) Kemeredremid Kadı Siciline Yansıyan Bazı Önemli Terekeler

a) Zengin Bir Kadın, Fakir Bir Adam

Defterde karşımıza çıkan bazı tereke örneklerini yukarıda vurgulanan bilgiler ışığında değerlendirebiliriz. Tespit edilenler arasında ilk olarak muhtemelen adı Ayşe olan fakat ölüm tarihi okunamayan bir kadına ait olan tereke, zengin maddi içeriği ile dikkat çekmektedir.¹¹⁵ Kadının geride bıraktığı servetinin akıbeti hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Özellikle, değerli eşyaların varlığı ve toplamda elde edilen rakamın yüksekliği açısından bu durum düşündürücüdür. Varlıklı bir kadın olarak, sosyal hayatta rol sahibi olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir. Zira vakıf gibi toplumsal bir konuda etkin olan bazı kadınlara önceki konularda rastlanılmıştı.

Karaağaç karyesi sakini iken bindiği hayvanın üstünden düşüp ölen Hidayet isimli kimseye ait olan tereke bir öncekinin aksine oldukça mütevâzidir.¹¹⁶ Mal varlığı arasında sahip olduğu en kıymetli şey, 61 guruş tutarındaki eşeğidir. Tıpkı Ayşe isimli kadının örneğinde görüldüğü gibi, terekenin akıbeti hakkında detaylar yer almamıştır. Aralarında uçurum denilebilecek derecede gelir farkı bulunan iki kişinin ölümü yakın tarihlere denk gelmiştir.

b) Bir Tüccarın Terekesi

21 Cemaziyülahir 1240 (10 Şubat 1825) tarihli kayda göre Engüri kazasına bağlı Şahlar karyesi sakini olup ticaretle uğraşmaktayken, Kemeredremid sınırları dahilinde bulunan Yukarı Han isimli yerde vefat eden Musa Bin Osman isimli kimsenin terekesi, karakteri ve ticari amaçlarla bina edilmiş bir yapıdan bahsetmesi açısından önemlidir. Herhangi bir varisi tespit edilemediğinden geride bıraktığı para beytülmale kalmış ve Beytülmal emininin vekili olan Salih Ağa tarafından sayılarak koruma altına alınmıştır. Adı geçen kişinin, 620 guruş 36 para olan tereke toplamından, resmi işlem vergileri alındıktan sonra geriye 421 guruş, 36 para kalmıştır. Hemen aşağısındaki belgede, Beytülmalde bulunmakta olan parasının, karısı Fatma, kızı Ayşe ve vekil tayin ettikleri

¹¹⁴ Demir, **a.g.e.**, s. 90, 133.

¹¹⁵ Adı geçen tereke için Bk. tablo V.

¹¹⁶ Bk. Tablo VI.

küçük oğul Halil Bin Musa tarafından teslim alındığı yer almaktadır.¹¹⁷ Mal Evi anlamına gelen Beytülmal İslam geleneğinde devletin elinde bulunan malların saklandığı hazineden bahsederken kullanılmaktadır. Ancak, Osmanlılar bu kurumu yalnızca varisi bilinmeyen ve kayıt esnasında yakını hazır bulunmayan kimselerin terekelerinin geçici olarak alıkonulduğu sandık olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Ayrıca, eğer beş sene içinde burada bulunan terekelerin varisi çıkmazsa malların tamamen devletin olması kuralı geçerliydi.¹¹⁸

Tereke Kemeredremid'in ekonomik hayatına dair somut veriler içerdiği için çok önemlidir. Vefat edenin kazanın dışından bir tüccar olması Kemeredremid ve iç bölgeler arasındaki ticari ilişkiler hakkında ipuçları vermektedir. Tüccar Musa Bin Osman kazadan aldığı malları iç bölgelerdeki ticari faaliyetlerde kullanmak, ya da getirdiği ticari ürünleri satmak için hana gelmiş olabilir. Bununla beraber, sicilde devlet güdümündeki iâşe temini yada ahalinin iç meselelerinin dışında bu tür kayıtların azlığı, araştırmada Kemeredremid serbest ticaretinin derecesinin tam olarak belirlenememesine neden olmuştur. Yanı sıra daha önce vurgulandığı gibi Musa bin Osman kaza dışından bir kişi olduğu için, bu veriler kesin malvarlığı rakamları olmayabilir.

c) İki Gayrimüslim'in Terekesi

Kemeredremid sakini bazı gayrimüslimlerin terekeleri de 1095-1 no'lu deftere kaydedilmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan Şar karyesi sakinlerinden Çoban Anaki isimli kimseye ait terekeye göre, adı geçen karyede yaşamaktayken vefat eden Anaki isimli kişinin ölümünü takip eden ilk zamanlarda varisi ortaya çıkmamış, tüm para, yine Beytümale kalmış, çeşitli formalite işlemlerinin ücretlerinin alınmasından sonra geride kalan 46.160 guruş, ölenin kardeşi olduğunu iddia ederek ispatlayan bir kişiye teslim edilmiştir.¹¹⁹

Bu terekede, alacakların çokluğu dikkat çekmektedir. Toplamda ortaya çıkan yüksek rakamlar Anaki'nin tefeci olma ihtimalini kuvvetlendirmekte ve zengin bir kişi olduğunu düşündürmektedir.

Bir gayrimüslime ait başka bir tereke örneği ise Rumeli'de bulunan Göğüstre? (tam okunamadı) kazasına tabi Kilison karyesinde vefat eden İstefo Veled Anastas'ın terekesidir. Adı geçen yerde yaşamaktayken hayatını kaybeden İstefo'nun ölümünden sonra, geride bıraktığı mallarının satışına Bakırcı Minol, Kapıcı İştiryâ ve Apacı Yani

¹¹⁷ BRH.Ş.S.1095-1 , 32/9, 32/10.

¹¹⁸ Yılmazçelik, a.g.m., s.347-48

¹¹⁹ Adı geçen tereke için Bk. Tablo VII .

isimli gayrimüslimler kefil olarak, satıştan elde edilen para Anastas'ın kardeşi olan Bakırcı Yani isimli kimseye yukarıda isimleri sayılan kefiller arasından seçilen Bakırcı Minol tarafından teslim edilmiştir.¹²⁰ Yani ve Minol'ün sanatlarını belirten unvanları, Kemeredremid'de yaşayan bazı gayrimüslimlerin köklü bir meslek olan Bakırcılığı icra edenler arasında olduklarını kanıtlamaktadır.

d) Varisi Olmayan Yeniçeriler Ve Tereke Sorunu

Varisi olmadan ölen Yeniçerilerin elde edilen terekeleri beytülmale gider, daha sonra kuruma kazanç sağlamak amacıyla Suk denilen çarşıda satışa çıkarılırdı.¹²¹ Ancak, Yeniçeri Ocağının işleyişinin bozulması nedeniyle bazı zamanlarda alışılmışın aksine durumlarında yaşandığı olmaktadır. İncelenen defterde Yeniçeri terekelerinin aidiyet ve kullanım hakları konusunda bazı emirlerin var olduğu görülmektedir.

Örneğin, Gurre-i zilkaade 1241 (7 Haziran 1826) tarihinde Yeniçeri Ocağı'na bağlı olan askerlerden varisi olmadığı halde vefat edenlerin miraslarının ayrılması, her kim tarafından alınmışsa iade edilmesinin sağlanması, Yeniçeri terekelerini toplamakla görevli olan Ocak Beytülmalcisi'nin elinde olanların tespit edilmesi Kemeredremid'e yollanan bir emir vasıtasıyla istenmişti. Başka bir belgede ise, Anadolu'nun sağ kol güzergahı üzerinde bulunan kazalarda ölen Yeniçerilerin terekelerine bazı kimselerce el konularak Ocağa yollanmadıkları, bu niyetle yapılan hareketlerin kuruma zarar verdiği, terekelerin aslî yerlerine teslim edilmelerinin gerektiği emredilmekteydi. Yeniçeriler askerliğin ciddiyetinden iyice uzaklaşmışlar, evlenen, iş kurup esnafılık yapan Ocak mensupları ortaya çıkmıştı. İşte bu çeşit belgelerin gönderilmesinin nedeni askerî yetkililerin bahsedilen özelliklere sahip yeniçerilerin terekelerinden kazanç sağlamak amacıyla hareket etmelerinden kaynaklanmaktadır. Yüzyıllardır devleti uğraştıran köhneleşmiş bir kurum tarih sahnesinden çekilmek üzere iken dahi bir çok sorunun tazeliğini koruduğu görülmektedir ki bunun kaynağında Yeniçeri Ocağının eski işleyişi ve disiplinli yapısını kaybetmesi yer almaktadır.

e) Diğer Terekeler

Ayrı bir şekilde ele alınıp değerlendirilerek kaza hakkında sonuçlar çıkarılmaya çalışılan terekelerin dışında, tespit edilebilen diğer tereke kayıtları şunlardır: Aslen Manisalı olup, Kemeredremid'e bağlı Karaağaç karyesinde vefat eden, Mehmet isimli

¹²⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 6/8

¹²¹ BRH.Ş.S.1095-1, 30/5,38/9, Büyükcan a.g.t., s. 75-85 arası.

kişinin terekesi, Cami-i Kebir mahallesinde yaşamakta iken vefat eden Hasan Kazi oğlu Molla Mustafa isimli kişni terekesi, Kızıklı karyesinden Ebuzer oğlu Hüseyin bin Mustafa'nın terekesi, Midilli adası kendisine arpalık olarak verilen ve emeklilik yerine doğru giderken Kemer kazasında vefat eden eski Lefke Kadısı Hacı Hüseyin oğlu Mehmet Efendinin terekesi, Pelitli karyesinde misafir iken vefat eden Ali Beşe'nin terekesi, Dere Sağır karyesinden vefat eden Hacızade Ali Velizade' nin terekesi, eski Yunda Adası mültezimi olup Kemeredremid'e bağlı Yunuslar Karyesinde ölen Mazlum Ağa'nın terekesi, Kastamonu'nun Tosya kazasından olup Kemer kazasında bulunduğu sırada vefat eden Pehlivan Ömer isimli kimsenin terekesi.¹²² İncelenen sicilde tablolar halinde verilenlerle beraber toplam 13 adet tereke tespit edilmiştir.

Bu 13 terekenin 6 adeti Kemeredremid sakinlerine ait iken 7'si kazayla bir şekilde ilgili olanlar yada öldükleri tarihlerde kaza sınırları dahilinde olanlarla ilgilidir. 2 tereke gayr-i Müslimlere ait iken, geri kalan 11 adet tereke Müslümanlarındır. Tereke kayıtlarında Kemeredremid sakini olduğu belirtilen yalnızca bir gayrimüslim ve bir kadına rastlanmaktadır. Geri kalanların hepsi erkektir. Tereke sahipleri arasında, Kadı, Molla, Çoban, Pehlivan ve Mültezim gibi sosyal statülere sahip kişilerin dışında diğerlerinin meslek ve unvanları belirtilmemiştir. Bakırcı unvanına sahip kişi ise tereke sahibi olmayıp, sadece konuyla ilgili olduğu için konu kapsamına alınmış ve yorumlanmıştır.

H) MAHKEME

1) Osmanlı Kadısı ve Şer'i Mahkeme

Osmanlı devletinde hukukun uygulanarak adaletin dağıtıldığı yer olan mahkeme, yönetim merkezi olmasından dolayı ayrı bir öneme sahiptir. Mahkeme kurumunun başında olan Osmanlı Kadısı, gerek görev, gerekse otorite bakımından daha gelişkin bir yönetim ve hukuk adamı kimliğine sahip görünmektedir. Esasen idarî olarak ayrımlanan bir çok görevinin de hukukçu fonksiyonu ve mahkeme kurumunun işleyişi içinde düşünülmesi gerekmektedir. Kadının, klasik hukukçular tarafından üç kategoriye ayrılan görevlerini şöyle sıralayabiliriz: Naip, Mütevellî ve İmam tayini, noterlik görevleri, vakfiye düzenleme ve onayı, Vasî (mirasçı) tayini, yetim mallarının idaresi, nafaka (boşanma karşılığı verilen para) tayini, alacak senedi (hüccet) ve kefâlet gibi senet çeşitlerinin düzenlenmesi, evlilik sözleşmesi düzenlemesi, tapu sicil muhafızlığı (kent arazisi üzerinde emlak alım satımı), infaz hakimliği görevi, yönetsel görevler, vezir

¹²² BRH.Ş.S.1095-1, 27/1, 6/2, 34/4, 15/2,18/3, 14/1,18/3, 19/1

haslarının (üst düzey devlet adamlarına gelir getirmesi için bizzat Sultan tarafından bağışlanan toprak parçaları) kontrolü, Narh tespiti, lonca (esnaf örgütü) teftişi, kale dizdarlarının (kalelerin güvenliğinden sorumlu olan kişiler) teftişi, mukataa işlerinin kontrol ve kaydı, bir takım zaviye ve tekkelerin durumunu teftiş ve gözleme...¹²³

Osmanlı kentlerinde anıtsal bir mahkeme binası yoktu. Genellikle kadı kendi evini mahkeme binası olarak kullanır, bina da özel konut niteliğini kaybederdi. Halk davayı serbestçe izler, böylece burası mahkeme binası özelliğini kazanırdı. Bazen de mahkeme kentin büyük camiinin yanında olurdu. Her türlü dokunulmazlığa sahip olan mahkemede bunun yanında kesin açıklık prensibi geçerliydi. Özellikle örf ehlinin başvuruları geri çevrilemezdi ki, bunu Sicil-i Mahfuz denen zabıt defterlerinde görülen kayıtların altında bazı kimselerin isimlerinin yazılmasından anlayabiliriz. Mahkemelere gayrimüslimlerin de başvuru hakkı bulunmaktaydı. Hatta kendi cemaatleri arasında görülen anlaşmazlıkları bile kadının huzuruna getirdikleri olmuştur. Yargılama Hanefi kurallarına göre gerçekleşir fakat diğer mezheplerin hükümlerine göre karar verildiği olurdu. Yargılamanın yapılması sırasında tarafların ve vekillerin hazır bulunması gerekmektedir. İslam devletlerinin pek çoğunda görülen bir uygulama olarak dava vekilliği, yani bir nevi avukatlığın da bulunduğu bilinmektedir. Taraflar ve vekilleri dışında Şuhud'ül Hal kavramıyla açıklanan ve günümüz jürisinin karşılığı olan kazanın ileri gelen saygınlık ve otorite sahibi insanlarından oluşan bir heyette bulunmaktaydı. Duruşma başladığı zaman Kadı ilk olarak tarafları dinler, gösterilen şahitlere olay hakkındaki bilgilerini sorar, sonra verilen diğer delilleri incelerdi. Verilen kararlar İslâm hukukunun ana kaynaklarına dayanmakta olup, gerektiğinde otoritelerden ve temyiz aşamasından geçerek bir belge haline gelirdi.¹²⁴

Kadı tayinleri genel olarak Kazaskerler tarafından yapılmaktaysa da bazen Hatt-ı Hümayun'larla atmalar gerçekleştirilmiştir. Kadının yanı sıra diğer bir hukuk görevlisi kadı yardımcısı sayılan naipti. Naib veya Naip kelimesi Farsça bir sözcük olup, vekil anlamına gelmektedir. Osmanlı tarihi boyunca naipler vazifelerinin derecelerine göre, Kaza Naipleri, Kadı Naipleri, Mevali naipleri, Bâb naipleri, Ayak naipleri ve Arpalık Naipleri gibi derecelere ayrılmaktaydılar. Kaza naibi, kadıların yönetimindeki nahiyeleri iltizama verdikleri şer'i memur olarak yöneten kişidir. Kadı naipleri ise, Kadı'nın yanında bulunur veya bir şer'i meseleye bakmak amacıyla Kadı tarafından nahiyelere

¹²³ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadı**, Ankara, 1994, s.26-28.

¹²⁴ Ortaylı, **a.g.e.**, s.50-54 ; Yaşar Şahin Anıl, **Osmanlı'da Kadılık**, İstanbul, 1993, s.51-56.

gönderilirdi. Arpalık naibi unvanına sahip kişi ise, Şeyhülislam, Kazasker ve yüksek dereceli ilmiye mensubu olan kişilere görevden uzaklaştırılmaları sonrası geçinmeleri için Arpalık ismiyle bir kazanın gelirinin verilmesi sonucu bu yerleri yönetmeleri için atanırdı.¹²⁵

2) Kemerredremid Mahkemesi ve Naipleri

Kemerredremid naibi, bir Arpalık Naibiydi. İstanbul yöreyi yüksek dereceli bir İlmiye sınıfı üyesinin emekli maaşını karşılaması için arpalık olarak tahsis etmiş, onlar da atadıkları naipler aracılığıyla kazayı yönetmişlerdir. Örneğin Mevlana Muhammed Sadık Efendi'yi Kemer'e naip olarak atayan Es Seyyid Ahmed El Kazi'nin isminin yanında, Kazasker-i Anadolu es-Sabıkan ifadesi görülmektedir ki bu unvan onun emekli bir ilmiye sınıfı üyesi olduğun kanıtıdır.¹²⁶ Defterin kapsadığı yıllar arasında, yüksek dereceli ilmiye sınıfı üyeleri tarafından atanmak suretiyle Kemerredremid kazasında naip olarak görev yapan şu isimler tespit edilmiştir:

Mevlâna Mehmet Sadık Efendi, 1215 Gurre-i Receb (18 Kasım 1800)

Mevlâna Elhac Mehmed Arif Efendi, 1230 Gurre-i Şaban (8 Temmuz 1815)

Mevlâna Esseyyid Hasan Hilmi Efendi, 1231 Gurre-i Safer (1 Ocak 1816)

İkinci Defa : 1231 Gurre-i Şaban (27 Haziran 1816)

Mevlana Seyyid İbrahim Efendi, 1232 Gurre-i Muharrem (21 Kasım 1816)

Mevlâna Mehmed Reşid Efendi, 1232 Gurre-i Receb (18 Mayıs 1817)

Mevlâna Esseyyid Hafız Ali Efendi, 1235 Gurre-i Cemaziyülevvel (16 Şubat 1820)

Mevlâna Elhac Esseyyid Mehmed Arif Efendi,

İkinci Defa: 1237 Zilhicce 15 (1 Eylül 1822)

Mevlâna Mehmed Efendi, Gurre-i Şaban 1240 (21 Mart 1825)

İkinci Defa: Gurre-i Zilhicce 1241 (17 Temmuz 1825)

Mevlâna Kerâmeddin Mehmed Efendi, Gurre-i Cemaziyülahir 1241 (10 Ocak 1826)¹²⁷

Tespit edilebilen 9 naibin atanma tarihleri düzenli olarak kayda geçirilmemiştir. Örneğin, ilk naip olan Mevlâna Mehmed Sadık Efendi'nin atanma belgesi karşılaşılan

¹²⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, 1998, s.119.

¹²⁶ **BRH.Ş.S.1095-1**, 24/1.

¹²⁷ **BRH.Ş.S.1095-1**, 2/1,4/2,5/9,6/3,6/819/5,19/7,22/2, 24/1, 24/2, 24/3,28/4,35/5,40/4,

en eski tarihli belge olmasına rağmen, defterin başında değil ilerleyen sayfalarında yer almaktadır. Kendisinden sonra göreve getirilen naiple atandığı tarih arasında 15 yıl olduğu görülmektedir. Mehmed Sadık Efendi Kemerredremid’de en uzun süre naiplik yapmış kişi olarak belki de bir önceki defterin kayda geçirildiği son yıllarda göreve başlamıştır. Dikkat çeken noktalardan biri naiplerin taşıdığı isimlerdir. Üç naip hariç diğer bütün naiplerin Mehmed ismini taşıdığı ve dört kişi hariç hepsinin Seyyid unvanına sahip olduğu görülmektedir. İki naip görevlerinin bitiminin hemen ardından atanmışken yalnızca Mehmed Arif Efendi yedi yıl sonra tekrar göreve getirilmiştir. Ayrıca Mehmed Arif Efendi’nin ilk atandığı zaman Seyyid unvanına sahip olduğu görülmemektedir. Esseyyid Hafız Ali Efendi’nin de ilk atandığı tarih, yazıların silinmiş olması tespit edilememiştir. Bu nedenle kendisini ikinci defa atanmış naipler arasında değerlendirmek mümkündür. Üzerinde mevkilerini bildiren özel mühürleri bulunan naiplerden bazıları çeşitli konularda kayda geçirttikleri belgelerin başına Kur’ân-ı Kerim’den ayetler ve Allah’ın bazı isimlerinin yanı sıra iki dizelik şiirler yazmayı ihmal etmemişlerdir.¹²⁸

Merkezin taşrada yaptırımının zayıflamasıyla beraber tarihçiler tarafından Âyân olarak isimlendirilen nüfuzlu kişilerin ortaya çıkması, Anadolu’nun birçok yerinde, Kadı ve Naiplerin otoritelerini zayıflatmıştır. Örneğin, Japon araştırmacı Yuzo Nagata, Karaosmanoğulları ailesini temel alarak ayanlık kurumunu incelediği eserinde, Manisa’da uzun süre gücünü koruyan ailenin yaşamakta olduğu konağın bazen Sancağın Hükümet merkezi görevini yerine getirdiği, fakat herhangi bir nedenle ailenin etkinliği azaldığı zaman Şer’i mahkemenin fonksiyonuna kavuştuğunu belirterek, gücü ellerinde bulunduran Karaosmanoğulları’nın yaşadığı konakta yapılmış bir duruşmadan bahsetmektedir.¹²⁹

Merkezi yönetimin saygınlığının ve yaptırımının azaldığı, Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerinde iyice güçlü olmaya başladığı, çeşitli bölgelerde isyan ve bağımsızlık rüzgarlarının estiği bu dönemde, önemli bir coğrafi konumda olan Kemerredremid’te böyle bir sorun söz konusu olmamıştır.

Vakıflardan bahsedilirken Kemerredremid mahkemesinin bazı ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla mühür işlemlerinin vergisine karşılık olarak, mahkemeye

¹²⁸ **BRH.Ş.S.1095-1** 17/5,19/5, Bazı belgeleri başında tam olarak aynı olmasa da şu dizeler bulunmaktadır: Bunda kısm-ı ezel kesdi bizim kısmetimizi, Hak teala dahi virür bizim nimetimizi” “Hıfz ede beher hatadan Muin. Hasbin Allahü Teala ve Kefe

¹²⁹ Yuzo Nagata, **Tarihte Ayanlar,Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, 1997 s.174.

zeytinyağı ve para veren vakıf ve kişilerden bahsedilmiştir. Belgenin diğer kısmında ise köylerde var olan mengenerden sıkılan zeytinyağından mahkemeye belli miktarlarda veren köy ve mahalleler yer almaktadır.¹³⁰

Göbek adet 15, Kara Ağaç adet 50, Pelitli adet 35, Mengene adet 1, Taylıeli adet 35, mengene adet 1, Kara Dere adet 35, mengene adet 1, Bahatunlu adet 40, mengene adet 1, Hortaç adet 15, Börezli adet 30, Kızıklı adet 40, Dere Kebir adet 40, mengene adet 1, Dere Sağır adet 30, mengene 1, Dutluca adet 30, mengene adet 1, köylüce adet 40 mengene adet 1, Karalar adet 30, Halaçlar adet 30, Şar araba 5, mengene adet 1, Hisar araba 5, mengene 1, Kargı araba adet 6, Ağacık araba adet 5, Yunuslar araba adet 4, Yabancılar araba adet 7, mengene 1, Yaviler araba adet 2, Reşit Kebir araba adet 2 olmak üzere, toplam 5050 yük, 36 araba.

Naiplerin Ramazan ve Bayram tespitleri konusunda birbirleriyle yapmış olduğu yazışmalar naiplerin ilgilendikleri konular hakkında ayrıntılı bilgiler içeren belgelerdir. Örneğin, Manisa'da sözüne güvenilir bazı yaşlı kimselerin 1241 yılı Şaban ayının (Nisan 1825) son Perşembe gecesinin ertesinde Ramazan'ın başladığına şahitlik etmeleri Manisa Kadısı tarafından Kemer mahkemesine bir çeşit uyarı gibi yollanmıştır. Aynı konu üzerine Bergama ve Kemer naipleri arasında yapılan yazışmalarda naipler birbirlerine Biraderim diye hitap etmişlerdir. Bu hitap tarzı naipler arası hiyerarşi ve resmîyetin derecesini gözler önüne sermektedir.¹³¹

3) Mahkemede Görülen Bazı Davalar

Anadolu'nun bütün bölgelerinde yüzlerce yıl boyunca Kadının huzurunda İslâm hukukunun ilkelerine dayanarak sonuca bağlanmış her türlü olay ayrıntılarıyla Şer'îye Sicillerine kaydedilmiştir. 1095-1 no'lu defterde de görülen dava örneklerini kendi aralarında sebep ve sonuçları bakımından çeşitli gruplara ayırarak değerlendirebiliriz.

a) Miras ve Mülk Davaları

Cami-i Kebir mahallesi sakini iken vefat eden Arnavud El Hac Ali Ağa'nın dul eşi Rukiye, küçük oğlu İsmail, büyük oğlu Osman, büyük kızı Ümmü Gülsüm ve annesiyle aynı adı taşımakta olan küçük kızı Rukiye, vekil olarak belirledikleri anneleri Rukiye Hatun ile büyük evlat Osman Ağa'nın vasıtasıyla, Şar karyesi yakınlarında 70 adet zeytin ağacının ve Uzun Oluk denen yerde 100 ağaçlık zeytin bahçesinin taksiti

¹³⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 12/1.

¹³¹ BRH.Ş.S.1095-1, 38/8, 30/7, 30/8.

olan 5070 guruş ve bir tarafı mera, bir tarafı çay ve bir tarafı Hacı Molla zeytinliğiyle çevrili mülklerinin taksiti olan 5250 guruşun, vekil tayin ettikleri İdris isimli kişi tarafından kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi.¹³²

Yine kaza sakinlerinden Rabia binti El Hac Mehmed Ağa, vekil tayin ettiği Ali bin Ahmet ve İbrahim bin Mustafa isimli kimselerin şahitliğinde, Edremit'in Zeytinli adlı karyesinde Uluyol adlı yerde bulunan, bir tarafı Molla Süleyman mülkü ile çevrili 12 dönüm genişliğinde 170 adet zeytin ağacını ve 2500 esedi guruşu, Arnavudoğlu Osman Ağa'nın karısı olan küçük kızı Emine Hatun'a teslim etmiştir. Zeytin bağ ve bahçeleriyle dolu olan kazaya, en yakın komşu Edremit'te, Kemer nüfusuna mensup bazı mal sahibi insanların var olduğunu göstermektedir.¹³³

Ayazment kazası Emir köyü sakinlerinden iken vefat eden Ali Ağa oğlu Hacızade Ağa isimli kişinin çocukları, mahkemeye gelerek kendilerine babalarından miras kalmış olan Karaağaç ve Peliteli karyelerinde, Yunda adasında ve Çekmedere denen yerde bulunan toplam 1638 adet zeytin ağacının ürünlerinden 203 dib ıslah delice zeytinle birlikte üç taş, iki burgu, iki basgu, dört kebir, üç sağır küp ve bir adet revgan-ı zeyt mengenesini ve Kemer'li El Hac Mehmed Ağa'da duran 23.000 guruş parayı teslim alarak, kaza sınırları içindeki kendilerine ait emlakın vekâletini adı geçen kişiye bıraktıklarını belirtmişlerdi.¹³⁴

Bir başka belgede ise Yunda adası reayalarının Kemerredremid'te bulunan zeytin ağaçlarının hasılatının Kemer naibinin kararı gereğince 91 gün içinde Kemer voyvoda vekili Ahmet Ağa'ya teslimine karar verilmiştir. 2070 adet zeytin ağacı, 527 adet fidanın varlığı tespit edilmiş, ayrıca elde edilen zeytinyağı testisi 10 paradan, 3165 guruş ve 316 adet zeytinyağı ile dolu testi devlete teslim edilmiştir.¹³⁵

Nasıl kaza sakinlerinden bazılarının Kemer dışında mülkleri varsa, aynı bölge içinde başka sancaklara bağlı kazaların sakinleri de, Kemerredremid sınırları dahilinde taşınmaz mal sahibi olabilmektedirler. Her ne kadar bu örnek bir dava kaydı olmasa da mahkemeye yansıyan ve sebebi mal sahipliği olan bir konu olduğu için bu kategori içinde değerlendirilmiştir.

Hukuka güvenerek çözülmesi gereken her türlü olay mahkemeye getirilmiştir. Cami-i Kebir mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Hacı Hasan Kadioğlu Molla

¹³² BRH Ş.S.1095-1, 12/3

¹³³ BRH.Ş.S.1095-1, 11/7

¹³⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 5/7

¹³⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 19/3

Mustafa'nın varisleri, bir tarafı Cerrahoğlu zeytinliği, bir tarafı Demircioğlu ve bir tarafı Araboğlu Abdullah, Emiroğlu Hasan olarak tanınan kişilerin bağlarıyla, diğer tarafı da genel yol ile çevrili olan 3 dönümlük kürüm (bir tür bağ çeşidi) bağlarını 250 guruşa tamamen Berber Hasanoğlu Mustafa ve oğlu Ahmed'e satmışlardır.¹³⁶

Başka bir örnekte Kemeredremid sakini Halime Hatun, vekillerin şahitliğinde Karaağaç köyündeki 50 adet zeytin ağacını 1300 guruşa Anastas binti Kostati isimli Rum kadına satmış, biri gayrimüslim diğeri Müslüman iki kadın arasında kimsenin müdahalesi olmadan anlaşma sağlanmıştı.¹³⁷ Vakıf gibi bir sosyal faaliyetin yanı sıra, adli konularda da kadınların söz sahibi oldukları bu dava örneğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Miras paylaşımlarında da uzlaşma yoluna gidilmesiyle sorunların çözüldüğü görülmektedir. Yunuslar karyesinde yaşamakta iken ölen Hüsniye isimli kadının kocası, oğulları ve kızları annelerinden kalan malların paylaşımı için önceden anlaşmışlardır.¹³⁸ Malların neler olduğu konusunda kayıt düşülmemiştir ancak, büyük bir olasılıkla miras dahilinde olan bu malların kime ne kadar kalacağı hususunda aile içi görüşmeler olmuş, paylaşım öncesi ortak karara varılmıştır.

b) Diğer Adli Olaylar

Borç isteği, nikah, boşanma, cinayet ve yaralama gibi diğerlerine nazaran ciddi denilebilecek hukuki konuları içeren bazı olayların Kemeredremid mahkemesine de yansıdığı görülmektedir.

İlk olarak 1231 (1816) tarihinde, Kemeredremid'te ticaretle uğraşmakta olan Giridî Arif Ağa isimli kimse, Serdaroğlu Mehmet adlı kimsenin damadı ve kardeşini borç ödemeyi geciktirmeleri nedeniyle naibe şikayet etmiş, Köylüce karyesi sakini Aişe binti Ali isimli kadın ise, eski kocası Ali'de kalan bazı eşyaları karşılığında kendisine para verilmesi gerektiğini iddia ederek naibe başvurmuş, haklı görülerek mallarının karşılığı olan 24 guruşu almıştır.¹³⁹

Eşler arası geçimsizlik ve anlaşmazlık sonucu ortaya çıkan boşanma defterde az yer tutan konulardan biridir. Pelitli karyesi sakinlerinden Hacı Mustafa oğlu Hasan, karısı Halime binti Osman ile boşanmış, Halime binti Osman'ın nafaka isteğinden

¹³⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 13/3

¹³⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 11/8

¹³⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 1/2

¹³⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 3/3,1/4

vazgeçtiği kaydedilmişti.¹⁴⁰ Sebebi tam olarak anlaşılmasa da, kazada yaşamakta olan gayrimüslimlerden Ancil adlı kadınla Apostol isimli kişinin, anlaşmazlık nedeniyle mahkemeye başvurmaları üzerine yapılan yargılama sonucu Ancil adlı kadın haklı görülmüş ve Apostol'dan 50 guruş almasına karar verilmişti.¹⁴¹ Gayrimüslim bir kadın kişisel hukukunun rencide edildiğini düşünerek, farklı bir dinin yargı kurumundan adalet beklemekte, üstelik aynı kökenden gelen davalısına karşı istediğini elde edebilmektedir.

Başka bir gayrimüslim olan Çoban Todori isimli kaza sakini de, Semercioğlu tarlası adlı yerde Çoban Atnaş isimli gayrimüslimin, sopa ile vurarak kendisini yaraladığını iddia etmekte ve olayın iyice anlaşılabilmesi için naipten keşif yapılmasını istemektedir. Sonucunun ne olduğunun kaydedilmemesiyle beraber, deftere kaydedilmiş tek yaralama vakası budur. İki gayrimüslim, yüzyıllardır yaşamakta oldukları Osmanlı devletinin adaletine güvenerek kozlarını paylaşmaktan geri durmamışlardır.

Yaralanmayla sonuçlanan bu kavgaların yanında iki adet cinayet vakasının da mahkemeye yansıdığı görülmektedir. İlk olarak, Karaağaç köyünde bıçaklanarak öldürülen İsmet Ağa isimli kişinin oğlunun katilinin, Sarı Hüseyin oğlu Mehmet isimli kişi olduğunun anlaşılmasına rağmen, maktulün yaşadığı Ağacık karyesinden akrabaları olan kişiler, Koca Hüseyin Bin Mustafa ve kardeşleri davadan vazgeçtiklerini belirtmişlerdir. Diğer cinayet vakasında ise, Dere Kebir karyesi sakinlerinden İsmail isimli kişinin yanında çalıştığı belirtilen Yani isimli gayrimüslim, Kızıklı karyesinden Kemerlioğlu Mustafa Bey'in oğlu İbrahim adlı kişinin erkek kardeşiyle, Mustafa Bey'in damadı İbrahim isimli kimseler tarafından başına vurulmak suretiyle öldürülmüştür.¹⁴²

Kazanın önemli iki nüfus unsuru olan Türkler ve Rumlar arasında her zaman trajik olaylara rastlanmamaktadır. 21 muharrem 1230 (2 ocak 1815) tarihinde, Kemer'li Rum Papaz Yani oğlu Papaz Petaç din değiştirerek Müslüman olmuş ve İbrahim ismini almıştır.¹⁴³ Ülkenin içinde bulunduğu koşullar her ne olursa olsun kültürler arası iletişim devam etmekte ve bazı insanların yaşam tarzları kökünden değişmektedir.

Konu başlığı altında incelenen defterden seçerek yorumlamaya çalıştığımız davaları sınıfsal bir değerlendirmeye tabi tutarsak, mülkiyet temelli davaların konunun aşağı yukarı % 50'sini teşkil ettiğini görmekteyiz. Geri kalan % 50 lik kısımda boşanma, şikayet, cinayet, yaralama ve din değiştirme örnekleriyle karşılaşmaktayız.

¹⁴⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 9/4

¹⁴¹ BRH.Ş.S.1095-1, 11/3

¹⁴² BRH.Ş.S.1095-1, 1/7, 1/8,13/6,22/5.

¹⁴³ BRH.Ş.S. 1095-1, 1/1.

Bir kaç istisna hariç bütün mülkiyet davaları zeytin ve zeytinyağıyla doğrudan ilgilidir. Ortak olarak davaların hepsinde olay veya konu, malların sınırları, alan, satan veya taraf olan kişilerin isimleri gibi ayrıntılar belirtilmiştir. Mahkemeye herhangi bir sebeple uğramış kişilerin arasında Tüccar, Molla, Berber, Çoban, İşçi gibi meslek grupları göze çarpmaktadır. Kemeredremid sınırları dışında yaşayan kişilerin başvurusuyla kaza mahkemesine getirilen davaların yalnızca mülk esasına dayanan durumlar hakkında olduğu görülmektedir. Ayrıca bir iki istisna hariç bütün davalar Müslümanlar arasında cereyan etmiştir.

III. BÖLÜM : DENİZCİLİK VE ORDU

A) XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DONANMASI

Hakimiyeti altındaki denizlerde büyük yenilgiler almaya başlayan Osmanlı Devleti, kaybettiği gücünü yeniden toplayabilmek için ıslahât çabalarına girişmiş, ancak bu soruna da kalıcı çözümler getirilememişti. Üstelik isyan eden Rumların Osmanlı devleti tarafından cezalandırılmasını önlemek amacıyla, Navarin limanında demirlemiş olan donanmanın yakılması, devleti bir anlığına deniz gücünden yoksun bırakmıştır. Denizcilik alanında sonuç verecek yenilik ve atılımların başladığı tarih ise Tanzimât dönemidir.¹⁴⁴

1768-1774 Osmanlı–Rus harbinde kara ordusunun almış olduğu ağır yenilgi ve donanmanın Çeşme’de uğradığı facia, devlet kurumlarında görülen çöküşün denizlere de sirayet ettiğini göstermişti. Çeşme faciasından sonra, Donanma’nın ıslahı için bir takım gayretler sarf edilmiş, yapılan düzenlemeler bir plan dahilinde ele alınıp geliştirilememişti. Devlet, bu konuda belirli ve kesin bir politika takip etme imkanını bulamamıştı. Tersane ve donanmanın ıslahı planlı bir şekilde devlet politikasına ancak III.Selim’in tahta geçmesinden sonra girmiştir. II.Mahmut’ta, tahta çıktıktan sonra dikkate değer derecede önem verdiği Bahriye konusundaki gayretlerini artırmış, eski kurumları geliştirmenin yanı sıra yenilerinin açılması için gerekli emirleri vermiş, amcasının gayretlerini tamamlayabilmek için Kaptan-ı Derya’lığa getirdiği Abdullah Ramiz Paşa yoluyla çalışmalarına devam etmiştir.¹⁴⁵

B) KEMEREDREMİD İSKELESİ

Osmanlı Devleti’nin denizcilik çerçevesinde Kemerredremid’le girmiş olduğu ilişkiye geçmeden önce, kazanın sivil denizcilik açısından sahip olduğu avantajlardan ve dezavantajlardan bahsetmek gerekmektedir. Kazanın coğrafi yapısından ve ikliminden bahsederken, deniz kıyısında bulunan yerleşim birimlerinin en büyük olanaklarından biri olan sahil şeridinde sahip olduğu vurgulanmıştı. Günümüzde Turizm için çok büyük bir artı olan sahilin yanı sıra kaza, şehir ekonomileri için çok daha önemli rol oynayan bir yer olan iskeleye sahipti. Defterin kaleme alındığı tarihlerde kısaca Kemer İskelesi olarak tanımlanan iskelenin ismi sonraki dönemlerde değişecek, devrin

¹⁴⁴ Ali İhsan Gencer, **Bahriye’de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu**, Ankara, 2001, s.342.

¹⁴⁵ Gencer, **a.g.e.**, s.31,79,96-98,105.

padişahın ismine atfen Hamidiye iskelesi olarak adlandırılacaktır. Fakat, bundan ziyade kazanın sahip olduğu iskele hakkında vurgulamamız gereken nokta, Osmanlı devletinin iskele üzerinde kurmuş olduğu otoritedir.¹⁴⁶ Prof. Özkaya bu durumu bir makalesinde şöyle tarif etmektedir. *“Rumeli’den Balıkesir’e gelen tüccarlar da gümrük vergisi öderlerdi. Midilli Nezareti’ne bağlı olan ve önceleri gümrük vergisi alınmayan Kemeredremid’ten gümrük vergisi alınmaya başlanmıştı. Bu da bir tepkiye neden oldu zira, müstakil kule altı ve iskelesi olmayan yerlerde gümrük vergisi ödenmezdi. Kemeredremid’te müstakil iskeleye sahip değildi. Eskiden beri gemilere yüklenen her eşyadan her gemiye “Midilli Nâzırı” tarafından “Rüsum-ı Selâmet” adıyla üçer dörder kuruş alınır, başka ücret alınmazdı. Bu nedenle çift vergi ortaya çıkınca 27 Ağustos 1713’te Midilli Nâzırı ve Kemer naibine yazı yazıldı ve haksızlık önlendi”*.¹⁴⁷ Buradan anlaşıldığı kadarıyla, Midilli Nâzırı eliyle devlet, XVII. yüzyıl başında iskele üzerinde hakimiyet sahibidir.

Devlet kontrolünün belirli dönemlerde sıkılaştığını görmekteyiz. Örneğin, Rum isyanı başladığı sırada Karadeniz’e geçiş ve oradan Akdeniz’e mal akışı çok sıkı bir şekilde denetim altına alınmıştır. Boğazlardan geçişin yanı sıra Karadeniz’e ithalat da yabancılara yasaktır. O kadar ki, bu önlemler deniz taşımacılığını aksatmış ve bariz bir gemi açığı ile karşılaşmıştır.¹⁴⁸ Bu bilgi bize iaşe faaliyetlerinin dışında bir sebeple, devlet denetiminin defterin kapsadığı son yıllarda artarak var olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Rum isyanı sadece askerî ve ekonomik açılardan değil, sivil denizcilik faaliyetleri açısından da bölgeyi olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

İncelediğimiz dönem açısından bu kontrolün kendine has bazı nedenleri olabilir. En başta, taşrada otoritesi iyice zayıflayan devlet, kazanın Başkent iaşesine yaptığı katkıyı göz önünde bulundurarak, yaşamsal olarak baktığı bu faaliyetin sekteye uğramaması için Kemeredremid’in âyânlık ve benzeri güç sahipleri tarafından etki altına alınmasını istememiş olabilir. Ayrıca Osmanlı donanmasının toparlanma sürecinde kereste ve asker desteğiyle katkı yapan kaza, bulunduğu konum itibarıyla Osmanlı donanması için stratejik önem sahibi yerlerden biridir. Son olarak kazanın İstanbul’a oldukça yakın olmasını bu sebeplerin arasına ekleyebiliriz.

¹⁴⁶ Mutaf, a.g.e., s.80

¹⁴⁷ Özkaya, “XVIII.yüzyılda Genel Hatlarıyla Osmanlı’da Vergi Sorunu”, **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, Tebliğler III, İstanbul, 1985, s.490-91.

¹⁴⁸ Serap Yılmaz, “1823’te İstanbul İle Osmanlı Eyaletleri arasında Deniz Yolu İle İlişkiler” **Osmanlı Ansiklopedisi, C.III**, İstanbul, 2000, s. 638.

XIX. yüzyılda Türkiye limanlarının bazıları önemli değişikliklere uğradı. Bu değişim daha çok bu limanların hinterlandındaki tarımsal faaliyetlerin ve zanaatın Avrupa endüstri bölgelerinin ihtiyaçlarına yönelen bir yapısal değişmeye gitmesinden kaynaklanıyordu. Bu gelişen limanlar arasında Selanik, İzmir, Beyrut gibi özellikle ön planda batı pazarlarıyla bütünleşen liman şehirlerini ve onların hinterlandını saymak mümkündür.¹⁴⁹ Yani, devletin ihtiyaçlarından çok kentlerin ekonomik gelişmesine katkıda bulunacak bir şekilde gelişen ve hayat bulan denizcilik, günümüzde bu limanların büyük yerleşim merkezleri olmalarına katkı yapmıştır diyebiliriz.

Eğer Kemerredremid, başta devlet baskısı altında olmayan bir iskelesi, doğal zenginlikleri ve gelişime uygun coğrafi yapısıyla, endüstrisi hızla gelişmekte olan batı pazarlarına hitap etseydi, bugün bazı kentlerin ulaştığı büyük ve gelişmiş bir liman kenti seviyesine gelebilir miydi ? sorusu da göz ardı edilmemelidir

İskelenin varlığından dolayı Kemerredremid'te serbest denizcilik faaliyetlerinin yapılmakta olduğu kesindir. Örneğin iaşe taşıyan kaptanlardan bazılarının isimleri ve memleketleri itibarıyla bu yargı desteklenebilir. Bu şahıslar gemileriyle sadece resmi işlemler için değil serbest ticaret faaliyetlerinde bulunma amacıyla da kazanın iskelesine gelmiş olabilirler. Ancak araştırmamızın temeli olan 1095-1 no'lu sicilde iskele yalnızca devlet tarafından istenen iaşe maddelerinin İstanbul'a gönderilmesinden bahsedilirken karşımıza çıkmaktadır. Kemerredremid iskelesinde o dönemde başta adalar olmak üzere dış dünya ve imparatorluğun çeşitli bölgeleriyle ticaret yapanların yanı sıra, balıkçılık gibi çeşitli deniz meslekleriyle geçimlerini sağlayan insanların da var olduğu güçlü bir ihtimaldir. Fakat, daha önce söylediğimiz gibi, kazada ölmüş bir Tüccarın terekesinden başka ticaret yada diğer ekonomik faaliyetler yol gösterici kanıtlar bulunmamaktadır.

C) OSMANLI DENİZCİLİĞİ AÇISINDAN KEMEREDREMİD

1) Donanma İhtiyacı İçin Kereste Alımı

Kemerredremid geçmiş dönemlerde olduğu gibi XIX. yüzyılda da Osmanlı denizciliğine katkı yaparak çeşitli istekleri karşılamıştır. Kaza en başta, gemi üretiminin olmazsa olmazı denebilecek Kereste nedeniyle tercih konusu olmuştur. Bazı kaynaklar, Kemerredremid'te gemi üretilen bir tezgâhın var olduğunu söylemektedirler. Bu tezgâhta olduğu gibi İmparatorluğun çeşitli yerlerinde bulunan tersane ve tezgâhlarda inşa edilen

¹⁴⁹ Ortaylı, a.g.e., s.105.

gemiler Tersane-i Âmire'ye donanımlarının yapılması için yollanmaktaydı. Örneğin Hicrî 979 (1571) Kemer tezgahında 10 adet kadirğa inşa edilmişti.¹⁵⁰

Gemi yapımının hayata geçirilmesi için en önemli madde keresteydi. İnşa faaliyetlerinin her zaman devam etmesi ve özellikle sefer senelerinde artması nedeniyle kereste mühimmat ihtiyacı arasında ilk sırayı almış, temini Tersane-i Âmire'nin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Gemi yapımında kullanılan kereste çeşitleri arasında Meşe, Çam, Karaağaç, Kestane, Ceviz, Şimşir, Ihlamur ve Çınar gibi ağaçlar başta gelmekteydi. Keresteler bazı zamanlarda inşa sırasında kullanıldıkları yerin veya ağacın adına göre isimlendirilmekteydiler. Kemere-i Kadirğa tabiri kazanın kereste alımında önceden beri tercih edilen bir yer olduğunu göstermektedir.¹⁵¹

İslâhat gayretleri içinde, Türkiye'nin bütün kıyılarında, özellikle Anadolu sahilleri ve Ege Adalarının bazılarında savaş gemileri yapılmaktaydı.¹⁵² Bu bakımdan, donanmanın yeniden yapılandırılması için gerekli olan malzemelerin en başında gelen kereste, gerekli olduğu zaman iki yoldan temin edilmekteydi: Ocaklık ve ocaklık harici satın alınan kereste. Ocaklık gerekli mühimmatın Âvâızları karşılığı üretildikleri bölgelere havale edilmesiydi ki, devlet daha çok ocaklık usulüyle kereste tedarik etmeyi tercih etmiştir. Ocaklık harici alınacak kereste için ödenecek ücretler de Tersane-i Amire tarafından gönderilen mirî akçeden, Kereste Emîni veya Mübaşir tarafından reyaya dağıtılırdı. Örneğin, 1657, 1683, 1690 ve 1696 tarihlerinde, Kemeredremid'ten yıllık 16.000 akçelik ocaklık kereste alınmıştır.¹⁵³

XIX. yüzyılın başlarında kaza, eskiden olduğu gibi yeni bir döneme girmiş olan Osmanlı donanmasına bu yönde destek vermekteydi. Örneğin, 25 Zilhicce 1235 (3 ekim 1820) tarihinde, Kala-i Sultaniye (Çanakkale), Tuzla, Edremid ve Kemeredremid Naiplerine yollanan emirde, Biga Kemer alanında inşa edilecek olan 53,5 zira¹⁵⁴ uzunluğundaki Fırkate'nin yapılmasından Biga Sancağının sorumlu tutulduğu, fakat sancağın maddi açıdan kötü durumda olması gerekçe gösterilerek, isimleri sayılan kazaların Biga'ya yardımcı olmaları istenmiştir. Bu suretle Kemeredremid'ten paylaşımına katkı yapması için 344 adet Koğuş Çam, 102 adet Latta-i Kebir çam

¹⁵⁰ İdris Bostan, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII.Yüzyılda Tersane-i Amire**, Ankara, 1992, s.28, 253-255.

¹⁵¹ Bostan, **a.g.e.**, s.102-103.

¹⁵² Gencer, **a.g.e.**, s.112.

¹⁵³ Bostan, **a.g.e.**, s.102-103,108, 113.

¹⁵⁴ Zir'a, sınırı dirsekten orta parmak ucuna kadar belirlenen ve 75 ile 90 santim arasında değişmekte olan eski bir uzunluk ölçüsüdür. Bk. M. Nihat Özön, **Osmanlıca-Türkçe Sözlük**

istenmiştir.¹⁵⁵ 1231 (1816) tarihinde Midilli’de inşa edilecek 33 zira uzunluğundaki Korvet için gereken 465 kıta kerestenin 93 kıtası Kemeredremid’ten tedarik edilmiştir.¹⁵⁶

Bu istekler, bölgenin en önemli yükseltilerinden biri olan Kaz Dağı’ndan karşılanmaktaydı. İstanbul emirleri yollarken, dağın çevresindeki yerleşim birimlerini bir bütün halinde düşünmüştür. 1231 (1816) tarihinde, Donanma kalyonları için her sene gönderilmesi adet olan kerestenin, istenen boyutlara göre Kaz Dağı ve çevresinden kesilerek hızlı bir biçimde yollanması istenmiş, emir gereği toplam 410.000 guruşluk 500 adet Latta-i Kebir Çam ve 100 adet Koğuş Çam İstanbul’a yollanmıştır.¹⁵⁷ Yine 27 Zilkaade 1232 (19 Ekim 1816) tarihinde Çanlı Kara Ali Reis ve İskenderiyeli Küçük Mustafa adlı kaptanların gemileriyle, 131 adet Koğuş Çam ve 71.5 adet Latta-i Kebir Çam İstanbul’a gönderilmiştir.¹⁵⁸

2) Personel İstekleri

Osmanlı deniz kuvvetlerinin savaş sınıfında olan en önemli askeri personel gruplarından biri de Kalyonculardı. Osmanlı askeri sisteminde orduda görev yapacak askerlerin seçilmesinde takip edilen belirli yöntemler vardı. Örneğin donanmanın asker isteğinin karşılanmasında tercih edilen yollardan biri, şehir ve kasabalarda Kalyoncu bayrakları açılarak gönüllü Bahriye askeri toplanmasıydı. Bu bayrak askerlerinden her yıl 8-10 bin kişi Mayıs (Hızır) ayında Tersane hizmetine alınarak gemilere yerleştirilir, gemilerde Kasım ayında tekrar Tersanenin bulunduğu yere dönerlerdi. Kalyoncular asıl Bahriye askerinin temelini oluşturmaktaydılar.

Her sene, Tersane Kalemi tarafından hazırlanan ve donanma denize çıkmadan evvel, gemilere Kalyoncu alınması için gerektiği kadar kişinin sayısını ve kalyoncu alınacak kazaların isimlerini içeren defter Kaptan Paşa tarafından hükümete takdim edilirdi. Bunun üzerine kazaların yollamak zorunda olduğu Kalyoncuları içeren hükümler Kadılara ve diğer yöneticilere yazılırken, alınacak Kalyoncunun yarı maaşı Mübaşirle beraber yollanırdı. Bu para Tersane Ruznamçesi (Kayıt Bürosu) adı verilen resmî daire tarafından hesap edilirdi. Defter gereğince Kalyoncu gönderecek olan her kazadan bir Ağa, bir Bayraktar (Alemdar) ve bir miktar Kalyoncu veya taşralı kimseler donanmaya hizmet maksadıyla gelenler arasındaydı. Alınan kalyoncular Çekmece

¹⁵⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 16/2.

¹⁵⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 5/6.

¹⁵⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 4/9.

¹⁵⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 10/5.

kazasından başlayarak, Rumeli’de Edirne civarına kadar olan mahallerle, Çanakkale ve Batı Anadolu kazalarıyla adalardan bir mıntıkadan alınmaktaydı.¹⁵⁹

Bu hat üzerinde bulunan kazalardan biri olan Kemeredremid’te donanmaya Kalyoncu neferi gönderen yerler arasındaydı. Örneğin 7 Rebiulahir 1231 (7 Mart 1816) tarihinde Kemeredremid’ten, bir Alemdarla birlikte Kırk nefer Kalyoncu donanma hizmetlerinde kullanılmak amacıyla istenmişti. Yine 1237 (1822) tarihinde çıkılacak sefer için taşra kazaları ve adalardan istenen neferlerden Kemeredremid 2 Ağa, 2 Alemdar ve 100 Kalyoncu Neferi vermekle yükümlü kılınmıştı. İstanbul’a yollanan askerler Kalyonlar Başına teslim edilerek, Kalyonlar Ruznamçesine kaydedilmiş, maaşları da iki bölüm olarak belirlenmişti.¹⁶⁰

Donanmanın boşluğundan yararlanıp, kuvvetli bir korsan filosu meydana getiren Rumların faaliyetleri Osmanlı Devletini oldukça rahatsız etmekteydi. Mora Rum isyanı başlamadan öncede bazı adalı Rumlar korsanlık yapıyor, özellikle Mora sularından gelip geçen gemileri taciz ediyorlardı.¹⁶¹ Bu sorunun giderilmesi işi, yine bölge kazalarına havale edilmişti. 7 Rebiulevvel 1231 (6 şubat 1816) tarihinde Akdeniz adalarında görülen ve İstanbul’a gitmekte olan gemileri rahatsız eden korsanlık faaliyetlerinin önlenmesi için Balıkesir, Aydın, Menteşe (Muğla) gibi sancaklardan nefer toplanması istenmiştir.¹⁶² Bu gemilerin faaliyetlerinin önlenemediği ve devletin başına isyan sırasında büyük sorunlar açtığı, Kemer naibine yollanan bir emirden anlaşılmaktadır. Belgede Rumlara ait bazı gemilerin, soydaşları tarafından çıkartılan isyana katkıda bulunmak amacıyla Bozcaada’yı vurdukları, Mora sahillerindeki bazı yerlerden destek alarak Balyabadre (Patras) civarında bulunan ve isyanı bastırmak için yollanan bazı gemileri yaraladıkları belirtilerek, savaş devam ettiği için Kalyoncu ve nefere ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktaydı. Kemeredremid 2 Ağa, 2 Alemdar ve 96 neferin ücretlerinin karşılığı olan 2365 guruşla yardım çağrısına dahil edilmiştir.¹⁶³

3) Diğer İstekler

Sefer senelerinde Tersane-i Âmire’de gemi inşaatında çalıştırılmak için sanatkar tedarik edilmekteydi. Karadeniz’de bazı yerler, Akdeniz’de Midilli, İstanköy ve Rodos gibi adalarla, Marmara’da Kemer, İznikmit, Karamürsel, Yalakabad gibi kazalardan,

¹⁵⁹ Gencer, a.g.e., s.59-62.

¹⁶⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 4/8,19/8.

¹⁶¹ Gencer, a.g.e.,107,108.

¹⁶² BRH.Ş.S.1095-1, 7/8.

¹⁶³ BRH.Ş.S.1095-1, 16/4

marangoz ve burgucular tayin ediliyordu. Başlarında mutlaka bir odabaşı bulunup, yevmiyeleri günlük 10 akçe olarak belirlenmişti. Bu yerler büyük olasılıkla ağaç ve ağaç işleri sanayinde birikime sahip olmaları nedeniyle tercih edilmişlerdir.

Örneğin, tarihi olmayan bir belgede, yapılması gereken gemi tamiri için 30 nefer, görev yapacak mürettebat için 40 nefer ve bir alemdar Kemeredremid'ten talep edilmişti.¹⁶⁴ Bu kişiler muhtemelen gemi yapımıyla kalmayarak, bakım hizmetlerini de yerine getireceklerdi. Kaza bünyesinde denizciliğe ait her hizmete cevap verebilecek bir potansiyel taşımaktadır. 23 Cemaziyülahir 1237 (17 Mart 1822) tarihinde Tersane-i Âmile Emîni Elhac Mehmed Sait Efendi'nin isteği üzerine, donanmanın ihtiyacı olan ve bazı kazalardan alınan Gabyar¹⁶⁵ isimli personelin, kişi başına 500 guruştan toplam 2000 kuruş olan dört kişilik yevmiyeleriyle birlikte Edremid ve Kemeredremid'den hızlı bir biçimde tahsil edilmesi istenmiştir.¹⁶⁶

D) ORDU

1) Osmanlı Ordusunda Bozulma ve Sonuçları

XIX. yüzyılın başında, klasik dönemdeki gücünü ve üstünlüğünü neredeyse tamamen kaybeden Osmanlı ordusu, düzenlenmesi ve değiştirilmesi gereken kurumların en başta gelenlerinden biriydi. Alınan büyük yenilgiler ve devam etmekte olan savaşlar esnasında yapılan çabalar yeterli netice vermemişti. Tüm bu sorunların farkında olan ve devleti eski günlerine geri getirmeyi planlayarak ciddi ve geniş kapsamlı girişimlerde bulunan ilk padişah olarak karşımıza yine III.Selim çıkmaktadır. Onun diğer padişahlara göre daha kısa süren saltanatı sırasında yaptığı yenilikler bazı olumlu sonuçlar verse de, uzun vadede ortaya koyduğu çabalar istenen başarıya ulaşmamıştır. Kendisinden sonra, her konuda olduğu gibi yeğeni II. Mahmut, tüm önlemleri alıp, bazı girişimlerde bulunmuş, ancak ordunun başarısızlığının devam ettiğini görünce bazı kesin kararlar vermek zorunda kalmıştı. Askeri yapılanmanın temelini oluşturan Yeniçeri Ocağı'nın işlevsizliği dışta Avrupa devletleri ve Rusya'ya, içte Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve isyan eden Rumlar'a karşı alınan başarısızlıklara sebebiyet vererek devlete çok pahalıya mal

¹⁶⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 11/1 ; Bostan, a.g.e., s.71-72.

¹⁶⁵ Gabyar Osmanlı donanmasında yardımcı sınıflardan biridir. Yelken gemilerine yelken seren, arma ve bunlara ait her türlü işi yapan personele verilen isimdir. Gabya ise farklı bir şekilde, ana direkler üzerinde bulunan direklere ve bu direkler üzerindeki serenlere denmektedir. Gabya çubuğu veya Gabya Direği tanımlamaları da mevcuttur. Bk. www.skg.tsk.mil.tr. (Sahil Güvenlik komutanlığı Web Sitesi)

¹⁶⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 20/5

olmuştu. Esas görevleri olan askerliği ikinci plana atıp esnafılık gibi sivil işlerle uğraşan Yeniçerilerin terekeleri hakkında deftere yansıyan tartışmalardan bahsedilmişti.

Bu tarihlerde ordunun içinde bulunduğu güçsüzlüğü ve kötü durumu fırsat bilen bazı azınlıkların Avrupa desteğiyle isyan hareketlerine başlamaları durumu iyice kötüleştirmiştir. Neredeyse yüzyıl boyunca sürecek bir çok isyanın ilk başladığı tarihler, incelenen defterin kayda geçirildiği döneme denk gelmektedir. İçlerinde, Kemer'in dahil olduğu sancağın sınırları içinde meydana gelen ve sonuçları bakımından Osmanlı tarihinin en önemli olaylarından biri olan Rum isyanının, kazaya yaptığı etkiler önceki bölümlerde kısmen karşımıza çıkmıştı.

2) Askeri açıdan Rum İsyanı ve Kemerredimid

1814 yılında Kırım sınırları içindeki Odesa (Hocabey) da kurulan Filiki Eteryia adlı Yunan milliyetçisi derneğin çalışmalarının etkisiyle Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı Mora yarımadasında isyan başladı. Çıkan ayaklanma kısa sürede yarımadaının her yanına yayıldığında Osmanlı yöneticileri panik içine girdiler. İsyân kısa bir süre içinde Kıbrıs, Sakız, Sisam, İstanköy ve Girit adalarında etkisini gösterdi. Adalar ve Batı Anadolu gerçekten büyük bir tehlike altında kalmıştı. Kıyıları İzbandit denen korsan teknelerinin saldırılarına açıldı. Bu tekneler Mora yarımadasındaki isyancıları destekliyor ve Akdeniz'de güvenliği tehlikeye sokuyorlardı. Denizcilik bölümünde bu gemilerin yaptığı korsanlık faaliyetlerinden bahsedilmişti. Ayaklanma, 1821 mayısında Ayvalığa yansımış, burada ve Yunda adasında yaşayan Rum kökenli halk birlik olarak Edremit taraflarına saldırmışlardı. Osmanlı devleti çatışma ile isyanı bastırabilmiş, çatışmada 100 asker şehit olmuş, 25.000 reayadan 2.000'i ölmüş, 5.000 kadarı gemilere ulaşarak kaçmış, bir kısmı denizde boğulmuş ve 3.000 kişide tutsak edilmişti. İsyânın bastırılması için Donanma-i Hümâyun Başbuğu Ali Bey'e yollanan bir emirde Aydın, Saruhan, Hüdavendigâr ve Karesi sancaklarıyla Ayvalığa yakın olan kazaların tüm harp erkanının toplanması emredilmişti. Devlet, yaklaşık 850.000 okka zeytin yağı elde edilebilen 1.000.000'un üzerindeki ağaca el koymuş, zeytinyağı üreten değirmenlerde fonksiyonlarını kaybetmişlerdi. Zeytinyağı üretiminin sekteye uğraması üzerine merkezden Ayvalık reayasının affedilmesi ile ilgili bir buyruk çıkarıldı ve uygulamaya konuldu. Midilli Muhafızı Mustafa Ağa, Ayvalık ve Cunda adası halkının

yerleştirildiğini İstanbul'a bildirdi. Böylece kısmen de olsa uzun süre devleti uğraştıran bir isyan girişimi neticelendi.¹⁶⁷

Bu isyanla ilgili 1095-1 no'lu sicil defterine denizcilik konusunda olduğu kara ordusu konusunda da bazı istekler ve emirler gönderilmiştir. İlk olarak, Recep 1237 (Nisan 1822) tarihinde, Rumların çıkardığı karışıklığın yatışmamış olduğu belirtilerek, Bahr-i Siyah Boğazı'nın muhafazası için, Kemer ve Edremid'ten 150, İvrindi'den 75, Gelenbe'den 90, Ayazmenit'ten 60, Sındırgı'dan 100 ve Kozak'tan 40 olmak üzere toplam 650 nefer askerin acilen ve düzenli bir biçimde yollanması ve askerlerin başına bir alemdar atanması adı geçen kazaların naiplerinden istenmişti.¹⁶⁸

Genişleyen isyanın kontrol altında tutulması için cephane de gerektiği için Osmanlı devleti bölge halkından fedakarlık yapmasını isteyecekti. Örneğin Yunda adasına giden yol üzerinde bulunan tüm kazaların yöneticilerine yollananan Zilhicce 1237 (Ağustos 1822) tarihli emirde, Tophane-i Amire (Topçu birliklerinin İstanbul'da bulunan merkezi) bünyesindeki Arabacılar Ocağı (bir topçu sınıfı) tarafından Yunda adasının savunulması için mühimmatıyla beraber yollanan Sürat Topu'nun, istenen yere giderken, sınırları dahiline girdiği her kazada araba ve hayvan ihtiyacının karşılanması, bu hizmetin, kaza sakinlerinin tekaliflerine yani vermekle zorunlu oldukları vergiler yerine sayılması emredilmektedir.¹⁶⁹

Devletin isyan sırasında çok miktarda zeytin ağacına koruma maksadıyla el koymasının, İstanbul iaşesinin önemli kaynakları arasında olan zeytinyağı üretimini düşürdüğünden bahsedilmiştir. Kaza mahkemesine yollanan bir emirde, Ayvalık ve Yunda adasında isyana karışan bazı Rumların affedilerek evlerine dönmelerine yardımcı olunması için perişan vaziyette bulunan bu vatandaşların Midilli adasına teslim edildikleri, bununla beraber Midilli halkının kötü durumda olduklarını sebep göstererek sığınmacılara yardımcı olamayacaklarını belirttikleri, ancak muharebede hasara uğrayan bağlarının ve bahçelerinin zararları karşılandığı takdirde yardım etmeyi kabul edecekleri, yanı sıra isyanda ölen Rumların devletten aldıkları toprakların üçte birinin uygun fiyatla kendilerine teslim edilmesini ve her sene ödeme şartıyla vergilerinin üçte birinin affını istedikleri belirtilmektedir. Belgede devamla bu isteklerden yalnızca atlı

¹⁶⁷ Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı", **Belleten LII**, sayı.203, Ankara 1998, s.572,559, 589 ; Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Strasında Anadolu ve Adalar Rumlarının tutumları ve Sonuçları", **III. Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986, s.143.

¹⁶⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 21/2.

¹⁶⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 25/2

halde bulunan emlakın kendilerine bırakılmasının uygun olduğu, isyan sırasında terk edilerek boş kalan tarlaların her gün geri gelenlere verilmesi ve istihdam edilmeleri için dışarıdan zeytin işçisi getirilmemesi, Ayvalık ve Yunda adalarının iki üç sene için zeytinyağı vergisinden muaf olmalarının kararlaştırıldığı vurgulanmaktaydı. Eski düzenini kaybeden zeytinyağı üretimini yeniden canlandırma amacıyla yollanan emirde bu işten Midilli Nâzırı Mustafa Ağa'nın sorumlu olmasını isteniyordu.¹⁷⁰

3) Kazadan Alınan Asker Miktarları

Rum isyanının getirdiği acil gereksinimin yanı sıra Kemeredremid'ten ayrıca hem asker hem de askerî ihtiyaçların karşılanması istenmiştir. En başta, Bahr-i Siyah Boğazının savunulması ve yerel yöneticilerin maiyetlerindeki askerlerin tamamlanması düşüncesi bu isteklerde etkili olmuştur.

Şevval 1240 (Mayıs 1825) tarihinde yollanan bir emire göre, Bahr-i Siyah Boğazı Muhafızı Hüseyin Paşa'nın maiyeti için Karesi Sancağı'na bağlı kazalardan istenen 400 askerin ücretleri olan kişi başı 180 guruş, genel toplam 72.000 guruştan Kemeredremid'e 6660 guruş düşmüştü. Başka bir belgede ise 1241 (1826) yılı Kasım ayı itibarıyla Karesi Sancağından istenen 400 neferden kazanın hissesine 37 neferin düştüğü kaydedilmişti.¹⁷¹ Askerler celp dönemleri diyebileceğimiz mayıs ve kasım aylarında orduya dahil edilmekteydiler. 11 Şevval 1240 (29 Mayıs 1825) tarihinde ise, Çandarlı, Ayazment ve civar sahillerin korunması için istenen 500 neferin tedarik edilmesi hizmetine Kemeredremid 60 nefer göndererek katılmıştı. Bu neferlerden süvarilerin aylığı 60, piyadelerin 45 kuruş olarak belirlenmişti. Emrin gönderildiği kişi olarak karşımıza yine Midilli Nâzırı Mustafa Ağa çıkmaktadır. Adı geçen sahillerin savunması kendisine ihale edilmiştir.¹⁷²

2 Recep 1237 (26 Mart 1822) tarihli emre göre, Limni Muhafızı Nurullah Paşa'nın maiyeti için Karesi Sancağı'ndan istenen 500 neferden, kazaya 50 nefer isabet etmiştir.¹⁷³ Yani kaza, sadece deniz askerleriyle değil kara güçleriyle de adaların savunma hizmetlerine katkıda bulunmuştur. Başka bir emirde de Edirne'den gelip

¹⁷⁰ BRH.Ş.S.1095-1, 26/3.

¹⁷¹ BRH.Ş.S.1095-1, 32/3,37/2.

¹⁷² BRH.Ş.S.1095-1, 21/2.

¹⁷³ BRH.Ş.S.1095-1, 21/1.

Gelibolu yoluyla Çeşme'ye gidecek olan 3000 askerin Sakız adasına kadar geçtikleri her yerde ihtiyaçlarının karşılanması emredilmiştir.¹⁷⁴

4) Mühimmat ve Kalifiye Eleman Alımı

Kemeredremid ordunun her ihtiyacının karşılanması için akla geldiği konuyla ilgili bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, 1237 (1822) tarihinde kazaya yollanan emirde savunma için kullanılacak bir top ve gerekli mühimmat malzemeleri sayılarak karşılanması istenmiştir.¹⁷⁵

Askerî mühimmat tedariki dışında, denizcilik konusunda gördüğümüz gibi kara ordusu ihtiyaçları dahilinde de kazadan kalifiye eleman talep edilmiştir. 25 Rebiulevvel 1231 (25 Mart 1816) tarihinde, Bozcaada'da bulunan kalenin tamiri için tamirat işinden anlayan usta ve işçi ihtiyacı doğmuştu. Daha önce Midilli'den amelelerin alındığı, fakat eksik kalan Ziftçi, Neccâr, Duvarcı, dülger, kireççi gibi iş erbabının Balıkesir'in kazalarının yanı sıra Biga ve Manisa Sancaklarından da alınması istenmekteydi. İstek paralelinde Kemeredremid köylerinden hizmet için seçilen üç Marangoz 40'ar guruş yevmiye ile Bozcaada'ya kale tamiri hizmetlerinde istihdam edilmek üzere kaza tarafından yollanmışlardı.¹⁷⁶

¹⁷⁴ BRH.Ş.S.1095-1, 24/4.

¹⁷⁵ BRH.Ş.S.1095-1, 24/6.

¹⁷⁶ BRH.Ş.S.1095-1, 4/4,5/5

SONUÇ

Yaptığımız çalışmada Kemeredremid, XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarını kapsayan bir dönem içerisinde ele alınmıştır. Bu tarihler, imparatorluğun büyük iç ve dış sorunlarla baş etmek zorunda olduğu bir devreyi kapsamaktadır.

İstanbul'dan gönderilen emirler en çok vergi, iâşe askerlik ve denizcilik gibi konuları kapsamaktadır. Bu konuları bölge ve kaza hakkında çeşitli konularda kayda geçirilmiş belgeler takip etmektedir. Ayrıca yollanan emirlerde vurgulanan hitap tarzında çoğu zaman kazanın tek başına değil, en yakın yerleşim birimi Edremit'le beraber anıldığını görmekteyiz. En başta ortaya çıkan askerî ihtiyaçlar olmak üzere bazı yükümlülüklerin iki kaza arasında paylaştırıldığı görülmektedir.

İmparatorluğun en büyük sorunlarından biri olan yönetim mekanizmasındaki bozulma, ülkenin genelinde olduğu gibi, Kemeredremid üzerinde de bazı sıkıntıların meydana gelmesine neden olmuştur. Devletin taşrada temsilcisi olan yerel idarecilerin yetkilerini kişisel çıkarları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemeleri olumsuzlukların yaşanmasına yol açmıştır.

Devlet, İstanbul halkının beslenmesi amacıyla imparatorluğun her bölgesinden olduğu gibi kazadan da taleplerde bulunmuştur. Ayrıca istenen iâşenin gecikmemesi ve görevli memurların şahsi çıkarları için hareket etmemeleri üzerinde durulan en hassas noktalardandır. Kazanın İstanbul'a yolladığı maddeler arasında başta en önemli ürün olan zeytinyağı olmak üzere sabun, buğday ve arpanın yanı sıra, naylon üretiminde kullanılan palamut yer almaktadır. Et ihtiyacının karşılanması içinse, bazı tarihlerde Başkente küçük ve büyükbaş hayvan gönderilmiştir.

İstanbul için ayrılan iâşe maddelerinin başka yerlere verilmesi de merkez tarafından şikayet konusu olmuştur. Halkın da, istenen ürünleri teslim etmede isteksiz davranarak süreci yavaşlattığı bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Bunlarla beraber, İstanbul'a yakın bir coğrafi konumda bulunan Kemeredremid'te, kendi kurallarını koyarak söz sahibi olan ve devletin egemenliğini kısıtlayarak bu çeşit faaliyetlerin yavaşlamasına neden olan bir güç odağının varlığına rastlanılmamıştır.

Kemeredremid'te asli unsur Türklerden sonra sırayı başta Rum kökenli Osmanlı tebaasının var olduğu belgelerden ve kaza hakkında kaleme alınmış bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bu iki etnik topluluğun dışında Yörükler çingeneler gibi yerleşik

olmayan toplulukların varlığı da tespit edilmiştir. İncelenen defterde bu gruplar hakkında çok az bilgi yer aldığı için, kazanın sosyal yapısı net olarak tespit edilememiştir. Başat unsur olan Türklerin yanı sıra bazı tereke ve dava örneklerinden görüldüğü kadarıyla toplumda önemli yer sahibi olan gayrimüslimlere de rastlanmıştır.

Kaza sakinlerinin yapmış olduğu bazı bireysel vakıf girişimleriyle birlikte Kemeredremid'in gelişmesine büyük katkı yapan eski bazı dinsel temelli vakıfların da varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Ayrıca yapılan vakıflardan bazı zamanlarda Şer'i mahkemenin yararlandığı görülmektedir.

Ekonominin içinde bulunduğu kötü durum kazaya vergilerin çok olması şeklinde yansımıştır. Dönem adeta bir vergiler dönemidir. En başta Âvarız ve Nüzul olmak üzere Askerî vergiler ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada ise yerel yöneticilerin bazı ihtiyaçları, Sancak merkezinin yaptığı harcamaların kazaya düşen meblağları, Ulak Mübaşir gibi görevliler ve kazaya uğrayan devlet adamlarının harcamalarından kazaya düşen oranlar yer almaktadır. Bunların dışında bir iki istisna hariç başka vergilere rastlanılmamıştır.

Osmanlı tarihi boyunca Peygamber soyundan gelenlerin vergi gibi önemli bir zorunluluktan muaf olarak özel bir yaklaşma tabi tutuldukları bilinmektedir. Bu bağlamda, incelenen defterde üst düzey yöneticilerden mahkemede görev yapan şahitlerin de dahil olduğu ahaliye kadar, bir çok kimsenin Seyyit unvanını taşıdığı göze çarpmaktadır. Daha önce çokça bahsedildiği gibi vergilerin ekonomik getirilerinden kurtulmak isteyen her kesimden bir çok kimse bu yola başvurmuştur. Kökeni Arap yarımadasına kadar giden bir asalet unvanı ve aile mensupluğu sıfatı olan Seyyitliğe, imparatorluğun bu yarımadaya oldukça uzaklıkta olan Batı Anadolu'da sık rastlanması, ancak bu şekilde açıklanabilir.

Ayrıntı içeren bazı belgelerden ve defterin genelinden anlaşıldığı kadarıyla, ekonomik hayatı oluşturan başlıca faaliyetler arasında zeytin ve zeytinyağı sanayi, kerestecilik, tarım ve bağ bahçe zirâati gibi iş kollarını sayabiliriz. Ayrıca kazada yaşayan Yörük ve Çingene gibi konar göçerlerle Rumlar gibi etnik grupların kaza ekonomisine katkıda buldukları düşünülebilir. Yine bazı terekelerde var olan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Bakırcılık gibi bazı geleneksel zanaatlar da icra edilen meslekler arasındadır.

Kemer mahkemesine sadece anlaşmazlık miras gibi sorunlar yansımamış, nadir de olsa cinayet, yaralama gibi olaylar da görülmüştür. Ayrıca bazı gayrimüslimler davalarını mahkemeye getirmekten çekinmemişlerdir. Rumlar tarafından çıkarılan isyan gibi Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü tehdit eden ve bölge itibarıyla toplumlar arası hoşnutsuzluğa yol açabilecek bir olayın yaşandığı bir dönemde, her kesimden insanın Osmanlı mahkemesine güvenlerini göstermeleri, eski durumunda olmamasına rağmen yine de kaza naibinin belli bir saygınlığının var olduğunun göstergesidir.

Kaza, gerek kara ordusu, gerekse donanma için askeri personelden mühimmata kadar birçok ihtiyacı karşılamıştır. İmparatorluğun en önemli kereste merkezlerinden biri olan Kaz Dağı'na yakınlığı ve doğasında bulundurduğu ağaç çeşitleriyle donanma konusunda üstüne düşen görevi yerine getirmiştir. Kaza, sadece gemi yapımının en temel maddesi olan kereste alımında değil, kerestenin yan sanayisi diyebileceğimiz meslekler ve kale tamiri gibi işlerde de göz önünde bulundurularak tercih edilmiştir.

Osmanlı tarihinin önemli olayları arasında sayılan ve bağımsız bir Yunan devletin düşüyle çıkarılan Rum isyanı incelenen defterin içerdiği tarihlerin aşağı yukarı son yıllarına denk gelmektedir. Yaşanan çatışmaların kazanın en yakın komşusu olan Edremit'e de sıçramış olmasına rağmen incelenen defterde isyan çok az yer tutmaktadır. Fakat isyanın etkilerinden kaynaklanacak zararların engellenmesi amacıyla düşünülen güvenlik önlemlerinin ve muharebe sırasında kullanılacak bazı savaş araçlarının karşılanması dışında isyanın kazaya yapmış olduğu başka bir etki görülmemektedir.

Sonuç olarak, Şer'iyeye sicillerine yansımış Kemeredremid, İstanbul tarafından iskelesi ve gelirleri daima kontrol altında bulundurulmuş ve yaşanan gelişmelerden ancak kendisini ilgilendirdiği kadar etkilenen küçük bir yerleşim birimi görünümündedir. Aynı zamanda kaza, Osmanlı Tarihinin en buhranlı yıllarında bir Batı Anadolu sahil kasabasının ayrıntılı olmasa da bazı temel özelliklerini yansıtabilmektedir. XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Denizciliğinin en önemli gemi yapım tezgahlarından birine sahip olan kaza, zamanla stratejik önemini yitirmiş, adalar ve özellikle Midilli bu konuda daha fazla öne çıkmıştır.

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

BURHANIYE ŞER'İYYE SİCİLLERİ

- 1) BRH.Ş.S. 1093
- 2) BRH.Ş.S. 1094
- 3) BRH.Ş.S. 1095-1

B) ANSİKLOPEDİLER

Büyük Larousse , C.16, s.9961, İstanbul, 1986

Sicill-i Osmanî , **Osmanlı Ünlüleri**, C.IV, s.1138, İstanbul, 1996

C) KİTAPLAR VE TEZLER

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Şeri'ye Sicilleri, Osmanlı Hukukunda Adliye Teşkilatının Yapısı ve Fonksiyonları, Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğu**, İstanbul, 1988

ANIL, Yaşar Şahin, **Osmanlı'da Kadılık**, İstanbul, 1993

ARAS, Yücel, **Körfeze İsmi Verilen Şehir Adramytteion- Kemer-Burhaniye'de Camiler Vakıflar, Şeyh Muhiyiddin-i Rumi**, Burhaniye, 2006

-----, **Körfeze İsmi Verilen Şehir Adramytteion- Kemer Burhaniye'de Yaşayan Kent**, Burhaniye, 2006

BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilatı, XVII.Yüzyılda Tersane-i Amire**, Ankara, 1992

BÜYÜKCAN, Şeyda, **XVII. Yüzyılın II.Yarisında Edremid**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991

DEMİR, Tanju, **18. Yüzyılın Sonu ve 19. Yüzyılın Başında Denizli**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996

GENCER, Ali İhsan, **Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)**, Ankara, 2001

GÜNAY, Vehbi, **Hicri 1159 (M.1746) Tarihli Karaferye Şer'iyeye Sicili, (Transkripsiyon ve Değerlendirme)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1993

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, Ankara, 2002

KABACALI, Alpay, **Tanzimattan II. Meşrutiyete İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından II. Abdülhamid**, İstanbul, 2005,

MUTAF, Abdülmecit, **Salnamelerde Karesi Sancağı**, (1847-1922), y.y. ve y.t yok.

NAGATA, Yuzo, **Tarihte Ayanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara, 1997

ORTAYLI, İlber, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadı**, Ankara, 1994

-----, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, İstanbul, 2006

-----, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I**, Ankara. 2000

ÖZÇELİK, İsmail, **Sosyo-İktisat Tarihimizden Kesitler (Ders Notları)**, Kırıkkale 2004

ÖZKAYA, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık** , Ankara, 1994

ÖZÖN, M. Nihat, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, İstanbul, 1989

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1993

SAKAOĞLU, Necdet, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Sözlüğü (Deyimler-Terimler)**, İstanbul, y.t. yok.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara, 1998

YÖRÜK, Doğan, **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı**, Konya, 2005

D) MAKALELER

ARIKAN, Zeki, “1821 Ayvalık İsyanı” **Bellekten LII**, Sayı 203, Ankara, 1998, s.572

-----, “Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXV, Sayı 40, Ankara, 2006, s.7

GENÇ, Mehmet,“Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi” **Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi**, Sayı 2, İstanbul, 1991, s.99-100

KÜTÜKOĞLU, Mübahat,“Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları” **Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986, s.143

ÖZKAYA, Yücel,“XVIII. Yüzyılda Genel Hatlarıyla Osmanlı'da Vergi Sorunu” **5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, Tebliğler III, İstanbul, 1985, s.490-91

SARIYILDIZ, Gülден,“Antik Çağdan Günümüze Temizliğin Değişmeyen Sembolü Sabun” **Tombak Dergisi**, Sayı 15, İstanbul, 1997, s.42-54

UĞUR, Yunus, “*Mahkeme Kayıtları, (Şer’iye Sicilleri) Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.1, Sayı I, s.305-308, İstanbul, 2003

ULUÇAY, M. Çağatay, “*Manisa Şer’iye Sicillerine Dair Bir Araştırma*” **Türkiyat Mecmuası**, C.X , s.292, İstanbul, 1953

YILMAZ, Serap, “*1823’te İstanbul İle Osmanlı Eyaletleri arasında Deniz Yolu İle İlişkiler*” **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, 2000, s. 638-642

YILMAZÇELİK, İbrahim “*1750-1752 (H.1164-1165) Tarihli Gaziantep Şer’iye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi*” **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XII, Elazığ 2002, s.326-352

E) İNTERNET SİTELERİ

www.burhaniye.bel.tr.

www.burhaniye.gov.tr.

www.tarihvakfi.org.tr.

www.osmanlicaturkce.com.

www.sgk.tsk.mil.tr.

TABLolar VE RESİMLER

Tablo I : Yıllara göre İstanbul'a Gönderilen Zeytinyağı¹⁷⁷

Yıl	Nakleden Gemi / Kaptan	Revgan-ı Zeyt Kantar
1231	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	120
	Midilli'li Şeytan Ahmed Reis	200
	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	101
	Midilli'lü Şeytan Ahmed Reis	93
	Midilili'li Ahmed Reis Sefinesiyle	50
	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	210
		Toplam: 774 K
1232	İskimye'li Konstantin Reis Sefinesiyle	120
1233	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	328
	Midilli'li Hacı Halil Reis Sefinesiyle	286
		Toplam: 614 K
1237	Şeytan Oğlu Ahmed Reis Sefinesiyle	214
	Reşid Oğlu Mehmed Reis Sefinesiyle	302
	Babalı Halil Reis Sefinesiyle	20
	Beneste? Bezirgan Marifetiyle	68
	Beki Bezirgan Marifetiyle	52
		Toplam: 656 K
1238	Çardaklı Hacı İsmail Reis Sefinesiyle	130
	Midilli'li Kapudan oğlu Ali Reis	207
	Midilli Ceziresinden hüseyin Reis	68
	Boğcaadalı Ali Reis Sefinesiyle	120
	Çardak'lı Mustafa Reis	33
	Midilli'li Mehmed Şerif Reis	100
	Midilli'li Süleyman Reis	110
	Midilli'li Mustafa Reis	33
	Midilli'li Beşe Ahmed Oğlu Hüseyin	200
	Midilli'li Hacı Ali Oğlu hasan Reis	355
	İskimye'li Hasan Reis Sefinesiyle	285
	Midilli'li Mehmed Reis Sefinesiyle	110
	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	154
	Midilli'li Şerif Reis Sefinesiyle	45
	Midilli'li Hacı İbrahim? Reis Sefinesiyle	52
	Babalı Halil Reis Sefinesiyle	30
	Midilli'li Veli Oğlu Mehmed Reis	35
	Midilli'li Kara Ali Reis Sefinesiyle	90
	Midilli'li Hasan Reis Sefinesiyle	16
		Toplam: 2173 K

¹⁷⁷ BRH.Ş.S.1095-1, 4/5,6/1,14/2,20/1,20/2,20/3,20/4,21/3,22/4,28/5

Tablo II: Yıllara Göre İstanbul'a Gönderilen Zeytinyağı¹⁷⁸

1239	Hasan Efendi Ve Hacı Salih Ağa İrsali	305
	Nemçelu Nikol Kapudan Sefinesiyle	250
	Midilli'li Şeytan Ahmed Reis	260
	Midilli'li Kapudan Oğlu Ali Reis	260
	Midilli'li Kara Ali Reis Sefinesiyle	80
	Hacı Salih Ağa tarafından irsal	125
	Def'a Hacı Salih Ağa	55
	Def'a Hacı Salih Ağa	62
		Toplam:1397 K
1240	Midilli'li Beşe Ahmed Oğlu Hüseyin	250
	Kulgariz Reis Sefinesiyle	60
	Marko zımni Sefinesiyle	440
	Midilli'li Laz Oğlu Mehmed Reis	201
	Midilli'li Hacı Muslu Mehmed Reis	320
	Midilli Çömlekköy'den Ali Reis	500
		Toplam:1771 K
1241	Boğcaada'lı Hasan Reis Sefinesiyle	100
	Çömlekköy'lü Ali Reis Sefinesiyle	112
	Gelibolulu Mehmed Reis Sefinesiyle	116
	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	230
	Midilli'li Beşe Ahmed Oğlu Hüseyin	250
	Kula'lı Mehmed Arif Reis Sefinesiyle	200
	Gelibolulu Abdullah Reis sefinesiyle	435
	Mehmed Reis Sefinesiyle	202
	Gelibolulu Mehmed Reis Sefinesiyle	271
	Boğcaadalı Ethem Reis Sefinesiyle	300
	Midilli'li Ali Reis Sefinesiyle	20
	Gelibolulu Mehmed Reis Sefinesiyle	265
	Gelibolulu Mustafa Reis Sefinesiyle	215
	Boğcaadalı Hasan Reis Sefinesiyle	385
		Toplam: 3101 K
1242	Çardak'lı Hasan Reis Sefinesiyle	220
	Midilli'li Mehmed Reis Sefinesiyle	125
	Midilli'li Hacı Hamid Reis sefinesiyle	85
		Toplam: 430 K
1243	Midilli'li Beşe Oğlu Hüseyin Reis	78

¹⁷⁸ BRH.Ş.S.1095-1, 4/5,6/1,14/2,20/1,20/2,20/3,20/4,21/3,22/4,28/5

Tablo III: Yıllara Göre İstanbul'a Gönderilen Sabun¹⁷⁹

Yıl	Nakleden Gemi/ Kaptan	Sabun/ Kantar
1231	Midilli'li Şeytan Ahmed Reis	100
1232	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	(çuval) 30
1233	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	40
1236	Midilli'li Sadık Oğlu Mehmed Reis	101
		Genel Toplam: 271 K
1237	Anton Bezirgan Marifetiyle Der'aliyeye	100
	Beneste Bezirgan Marifetiyle	130
		Toplam: 230 K
1239	Nemçelu Frenk Kapudan'ın Sefinesiyle	400
	Hasan Efendi ve Hacı Salih Efendi İrsal	305
		Toplam: 705 K
1241	Kula'lı Mehmed Arif Reis Sefinesiyle	20
	Gelibolulu Abdullah Reis Sefinesiyle	60
	Mehmed Reis Sefinesiyle	200
	Midilli'li Ali Reis Sefinesiyle	80
		Toplam: 360 K
1242	Hüseyin Reis Sefinesiyle	23
	Midilli'li Mehmed Arif Reis Sefinesiyle	130
	Midilli'li Mehmed Arif Reis Sefinesiyle	40
	Midilli'li Ahmed Reis Sefinesiyle	120
	Midilli'li Kapudan Mehmed Reis	24
		Toplam: 337 K

¹⁷⁹ BRH.Ş.S.1095-1, 4/5,6/1,14/2,20/1,20/2,20/3,20/4,21/3,22/4,28/5.

Tablo IV

Yıllara Göre Kemeredremid Mahalle ve Köylerinin Âvârız

Haneleri¹⁸⁰

1144 (1731)	Hane	Hamse	1172 (1758)	Hane	Hamse	1231 (1816)	Hane	Hamse
Mahalle			Mahalle			Mahalle		
Cami-i Şerif	16		Cami Kebir	16		Cami-i Kebir	10	
El Hac Ahmed	16		Elhac Ahmed	16		Elhac Ahmed	13	
Yunus	13	1	Yunus	13	1	Yunus	8	
Mahkeme	10		Mahkeme	10		Mahkeme	5	3
Memiş	8		Memiş	8		Memiş	4	
Mestan	2		-----			-----		
Köy			Köy			Köy		
Börezlu	5	3	Börezlu	4	3	Börezlu	3	2
Kızıklı	16	4	Kızıklı	15	4	Kızıklı	13	
Dutluca	5		Dutluca	4		Dutluca	3	
Dere Kebir	12		Dere Kebir	12		Dere Kebir	10	
Dere Sağır	17	1	Dere Sağır	13	1	Dere Sağır	6	
Köylüce	11	3	Köylüce	11	3	Köylüce	8	
Hisar	5	1	Hisar	5	1	Karalar	2	
Karalar	2		Karalar	2		Karga	6	
Karga	5		Karga	6		Reşid Kebir	2	3
Reşid Kebir	3	3	Reşid Kebir	3	3	Bahadunlu	6	
Reşid Sağır	2		Reşid Sağır	1		Ağacık	2	
Bahadunlu	6		Bahaeddin	6		Yunuslar	2	
Ağacık	3	3	Ağacık	3	3	Yabancılar	3	3
Yunuslar	5	2	Yunuslar	5		Mestanlar		3

¹⁸⁰ BRH.Ş.S.1093, 5/1, BRH.Ş.S1094, 117/2, BRH.Ş.S.1095-1, 4/4

Yabancılar	3	3	Yabancılar	3	3	Halaçlar	2	4
Mestanlar	3		Mestanlar	1		Hortaç	1	1
Halaçlar	3	4	Halaçlar	2	4	Kara Dere	8	2
Çetmi	8	4	Çetmi	8	4	Yaviler	3	
Hortaç	2	2	Hortaç	2		Şar	10	
Yaviler	2		Yaviler	1		Taylıeli	12	
Şehr Köy	13	1	Şar	13	1	Pelitli	13	
Taylıeli	16		Taylıeli	12	1	Göbek	2	
Pelitli	20	3	Pelitli	18		Karaağaç	14	
Göbek Köy	8	1	Göbek	6	1	—		
Karaağaç	14		Karaağaç	14		—		
Toplam	261		Toplam	243		Toplam	178	

Tablo V : Tereke I¹⁸¹

Kelam-ı Kadim Hediyesi Kuruş 100	Keten Parçalar Kuruş 200	Hilal Gömlek Kuruş 20	Menefşeli Kesim Kuruş 110	Bohça içinde Kofti Suhti Parçaları Kuruş 50
Beyaz Astar Bohça İçinde Kumaş Parçaları Kuruş 30	Defa Atlas Bohça İçinde Elvan İpek, Kuruş 150, Kıyye 2 Dirhem	Alabaş Yemenisi Kuruş 12	Ebru Adet 1 Kuruş 15	Abdest Fistanı Kuruş 15
? Akçesiyle Kuruş 25	Saat Adet 1, Kuruş 75	Kolonya ve Şişeleri Kuruş 35	İbrişim ? İçinde Kutular Kuruş 20	Takunya Kuruş 10
Altın Tarak, Adet 1 Kuruş 75	Defa Altın Bilezik Kuruş 300	Girit'ten İntikal Na-malum Kuruş 1200	? Adet 1 Kuruş 25	Ecnas Altın Kuruş 690
Defa inci Önünde Altın Kuruş 130	Bozuk Bistan ? Mücevherler Kuruş 250	Defa Mücevherler Bozuk Kuruş 25	Altın Döküm Adet Na-Malum Gümüş Kuruş 75	İncir ? Müntekal, Adet 45 Kuruş 2340
Mücevherli Tepelik Kuruş 55	Alaca Parçası Adet Na-Malum Kuruş 20	İçdik Ma-Pabuç Kuruş 9	Tahta Kaşık Deste 10 Kuruş 20	Sim Has ve Sim Tepsi Kahvaltı Kuruş 270
Gülabdan ve Buhurdan Kuruş 10	Ferace Kuruş 50	Alaca Entari Kuruş 30	Gömlek Kuruş 10	Defa Çarşaf Adet 1 Kuruş 160
Çul Adet 1 Kuruş 20	Pembe Adet 1 Kuruş 40	Lebbeda Adet 1 Kuruş 15	Guari Kürk Kuruş 235	Defa Guvari Kürk Adet 1 Kuruş 235
? Kuruş 200	Sim Gözlük Kabı Kuruş 12	Döşek ? Yüzünden Kuruş 300	Kilim Adet 1 Kuruş 50	Baca Perdesi Kuruş 20
Yemeni Adet 5 Kuruş 40	Menzil Döşemesi Kuruş 600	Uzun ? Kuruş 285	Hurda Kab Kuruş 2500	Ali Bey'de Alacağı Kuruş 600

¹⁸¹ BRH.Ş.S. 1095-1, 9/3. Ayşe isimli kadının terekesi

Bahçe Köylerden Kuruş 60	Kebir Siniler Adet 2 Kuruş 300	Kebir Torbalar Adet 2 Kuruş 80	Defa Menzil Hissesi Kuruş 1800	Çekmece Kuruş 15
? Kuruş 400	Değirmen Kuruş 2500	Bahçe Dönüm Adet 3 Kuruş 450	Defa Altın Kuruş 6	Basma Yorgan Yüzü Kuruş 10
Bir Rude Kuruş 10	Mor Cüppe Kuruş 550	Gömlek Kuruş 10	Sivahi Entari Kuruş 500	? Kakum Kürk Kuruş 250
Şaliye Cüppe Mor Ferace Kuruş 450	Murabba Entariye Kuruş 200	Sivahi Entari Kuruş 250	Gömlek Kuruş 20	Altın Kuşak Kuruş 550
? Kuruş 20	Baş Yemenisi Adet 8 Kuruş 60	Sofra Yeşil Kuruş 20	Yeşil Bohça İçinde Kumaş Parçaları Kuruş 25	Basma Sofra Kuruş 10
Kuşak Kuruş 10	Kumaş Entariye Kuruş 30	Taraklı Entariye Kuruş 40	Nefti Sofra Kuruş 10	Sofra Peşkiri Kuruş 15
Çiçekli Top Adet 1 Kuruş 40	Çul Kuruş 10	Menefşeli Tune Adet 4 Kuruş 30	Şamdan Adet 2 Kuruş 6	Ayna Kuruş 10
Ecnas Saire Vesair ?	Kahve Güğümü Kuruş 15	Hisar'da Zeytin Eşcarı Kuruş 1560	Defa Hisarda Zeytin Adet 31 Kuruş 1000	Papazoğlu'nda Kıyye Revgan-ı Zeyt Kuruş 20
Hisar'da Çiftçi Oğlu Zeytin Adet 18 Kuruş 550	Taylheli'nde Nasuh Paşa'da ? Adet 37 Kuruş 2500	Taylheli'nde Cüzenci Oğlu Zeytin Adet 36 Kuruş 1000	Kirada Kula İlinde Adet 50 Kuruş 1500	Tenekeci Rub 4, Kıyye 81, Kuruş 243
Zeytinlide Nev-nüma Zeytin Adet 67 Kuruş 1350	Avcılar'da Külliyen Zeytin Kuruş 2500	Avcılar'da Zeytin Kuruş 2500	Devriye'de Doğan Oğlu Zeytin Adet 25 Kuruş 100	Defa Zeytin Eşcarı Gemlikte Adet 238 Kuruş 2500
Bağ Dönüm 41 Kuruş 1230				

Tablo VI : Tereke II¹⁸²

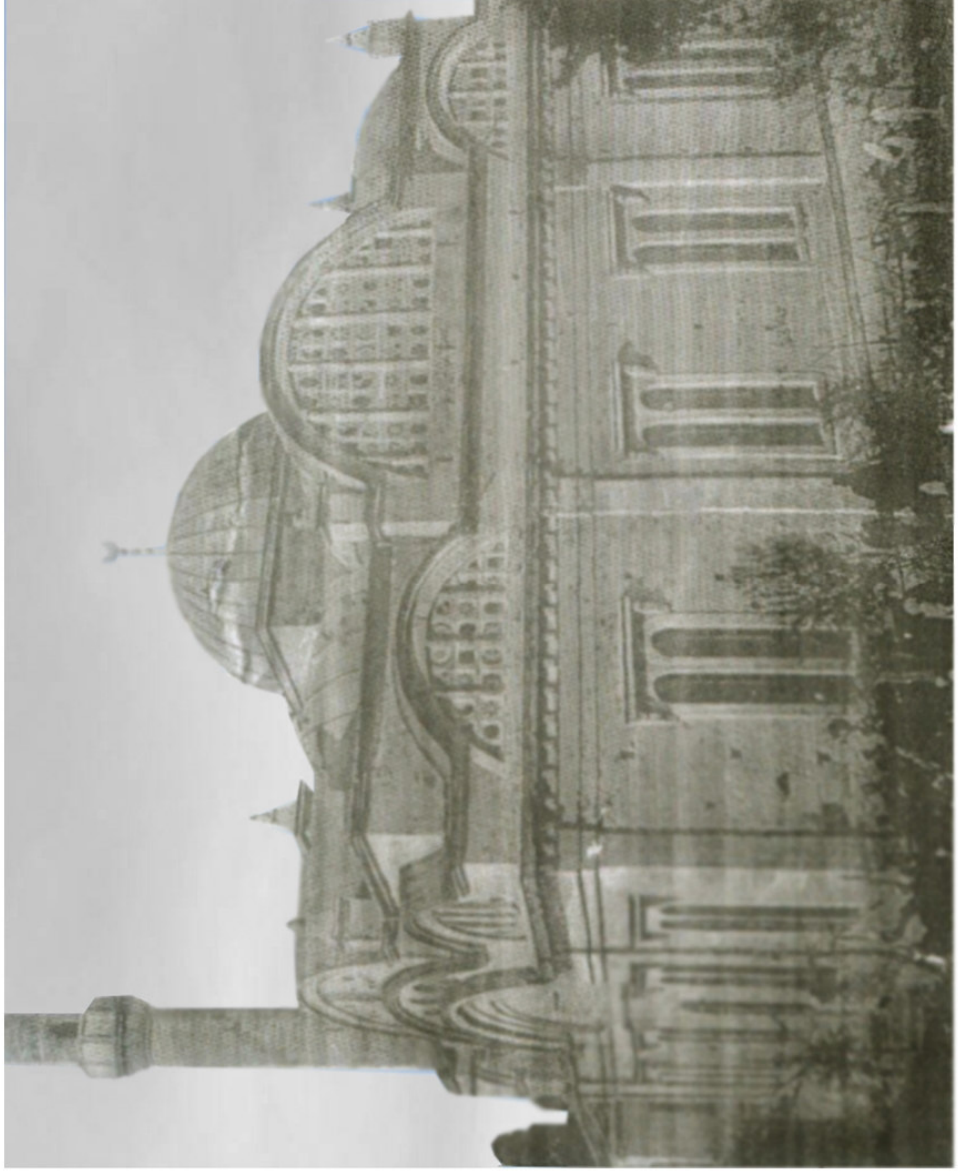
Bargir Adet 1 Kıymet Kuruş 61	Fındık Kıyye 4 Kuruş 4	Torba 2 Adet	Urgan Adet 1 Para 65	Köhne Çuval Adet 2 Para 23
Mecmu Mal Kuruş 67 Para 28	Hid ? Meyve Kuruş 4			

Tablo VII : Tereke III¹⁸³

Köhne Basma Kuşak Adet 1 Kuruş 80	Sağır Alaca Entari Adet 1 Kuruş 540	Çuka Şalvar Adet 1 Kuruş 1240	Köhne Gömlek Adet 1 Kuruş 220	Sağır Balıkesir Abası Adet 1 Kuruş 920
Sim Hamaylı ? Kuruş 800	? Şerit Adet 1 Kuruş 80	Köhne Yemeni Adet 1 Kuruş 40	Fes ve Çorab Adet 1 Kuruş 80	Koyun Adet 18 Fi 16? Kuruş 11 250
Bit'tahvil Koca Mustafa Oğlu Ahmet İsmail'de Kuruş 21.440	Bit'tahvil Bükün Mehmet'te Kuruş 9200			

¹⁸² BRH.Ş.S.1095-1, 1/7. Hidayet adlı Kemeredremid sakinin terekesi.

¹⁸³ BRH.Ş.S.1095-1, 18/2. Kemeredremid'te ölen Balıkesirli Çoban Anaki adlı Rum'un terekesi.

Resim I : Cami-i Kebir (Yücel Aras)

Resim II : Hacı Ahmet Camii (Yücel Aras)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Evren Gökçe
Doğum Yeri ve Tarihi : Ağrı/ 02.04.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Tarih Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Tarih : 27/06/ 2007